

Maalstroom

Ellen Ombre

bron

Ellen Ombre, *Maalstroom*. De Arbeiderspers, Amsterdam 1992

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/ombr001maal01_01/colofon.htm

© 2007 dbnl / Ellen Ombre

Vruchtbaar land

‘Ons land is vruchtbaar. Er is land genoeg en je kunt er van alles op verbouwen. Kijkt u maar naar het terrein van de blanken. In hun tuinen groeien de mooiste planten: rozen, oleander, bougainvillea. En dan hun groentetuin, daar groeit werkelijk van alles. Hebt u wel eens een tuin van een monastère gezien? Wat is zo een kloostertuin toch mooi!

Ik heb wel eens een blanke horen zeggen, dat er hier geen honger zou hoeven heersen, als ieder maar een groentetuin zou hebben met verschillende gewassen. Veel mensen in de dorpen hebben een champ. Dat veld is meestal niet dicht bij huis gelegen, maar iets buiten het dorp. Om het huis lopen geiten, varkens en kippen, soms ook schapen. De dieren maken alle gewassen kapot. Vooral de geiten zijn een ramp, want de plant waar een geit aan eet, stopt met groeien. Die dieren zijn werkelijk in staat het leven uit een plant te eten. Als je die beesten zelf niet bezit, heeft een dorpsgenoot ze wel, dus houd je ze er zelf ook maar op na. Het zou voor onze vrouwen makkelijk zijn, als de *champ* altijd vlak bij huis was, zeker, maar het is meestal niet zo.

Je zit natuurlijk ook met water, als de regen niet op tijd komt, kan dat rampzalig zijn, want voor het basisvoedsel: yams, maniok, maïs zijn de mensen in de dorpen toch geheel en al afhankelijk van de opbrengst van hun champ.

Ik zal u vertellen: een paar jaar geleden ben ik een groentetuin begonnen met een van mijn zonen, de oudste. Zodra ik vrij was van mijn werk kon je me op mijn landje vinden. Ik had wel geluk, dat jaar viel er volop regen. Alles wat ik zaaide kwam op: maïs, bonen, maar ook allerlei soorten spinazie, kool, noem maar op. Je kon wel zeggen dat alles wat

bij de blanken groeide het bij mij net zo goed deed. Toen sommige gewassen geoogst konden worden hadden we meer dan genoeg. Mijn moeder verkocht wat overbleef. Ze heeft haar eigen commercie.

Op een ochtend stond een oude vrouw bij mijn landje. Ik had haar niet eerder gezien. Ze was niet iemand uit het dorp, noch uit de directe omgeving, want dan zou ik haar wel eerder gezien moeten hebben. Ik groette haar. Zij reageerde nauwelijks op mijn groet. Ze bleef staan kijken, terwijl ik wat spinazie afsneed om mee naar huis te nemen. Toen vroeg ze mij, ze sprak Nagot, of ze van mij wat groente cadeau mocht hebben. Natuurlijk gaf ik haar wat, want ik had genoeg. De volgende dag stond ze er weer en de daarop volgende dagen eveneens. Het is een tijdje zo doorgegaan. Het begon me te vervelen, bovendien raakte langzamerhand mijn bladgroente op, u weet hoe dat gaat. Daar komt nog bij dat onze familie een heleboel personen telt. Kortom, ik had geen zin meer in de aanwezigheid van dat mens en ik nam mij voor haar te verzoeken mij niets meer te vragen. Het kostte mij dagen voordat ik de moed kon opvatten tegen haar te zeggen dat ik de groente zelf nodig had. Ik zei: “Mama, het spijt me dat ik u moet weigeren maar als ik u nog langer elke dag uit mijn tuin groente cadeau geef, dan doe ik mijn familie, mijn kinderen te kort.”

“Hoeveel kinderen heeft u?” vroeg ze.

“Negen,” antwoordde ik, want zoveel heb ik er.

Toen sprak ze: “Nu u mij wat van uw gewas geeft, houdt u zegt u minder over voor uw kinderen. Maar moet u goed luisteren wat ik zeggen zal, wanneer u mij niets meer geeft, dan zou u wel eens minder kinderen over kunnen houden...” Ze keek me doordringend aan, even maar, want ik ontweek haar ogen en ze ging heen. Ik begon te zweten en voelde koude rillingen over mij trekken.

Ik heb alles gelaten zoals het was en ben naar huis gegaan. Het was de laatste keer dat ik mijn tuin heb gezien, met alles

wat erop stond. Ik heb er nooit meer een voet gezet. Ik zou u het niet kunnen laten zien, *de brousse* is eroverheen gegaan.

De blanken hebben mooie tuinen. Ze hebben ook goede bewakers voor hun land. De *gardien* doet zijn werk, ook 's nachts. Er komt geen vreemd volk op het terrein van de blanke. Ze hoeven niet bang te zijn. Ze telen hun gewassen voor zichzelf.'

Ontheemd en gerieflijk grieven we voort

Esje woont in Manhattan in New York. Ze werkt als boekhoudster bij de sociale dienst in Spanish Harlem. Dertig jaar geleden verliet ze Suriname en woonde daarop korte tijd in Holland, waar het haar niet beviel; ze kon niet tegen de Hollandse mentaliteit. Wat dat precies is vat ze samen met: 'Ik weet niet hoor, maar ik kon er niet tegen.' De mensen, zegt ze, waren er toentertijd zo achterlijk, dat ze je soms aanraakten om te zien of je niet afgaf. Niet haar, maar een kennis was het overkomen. 'Heb je ooit van je leven,' zegt ze verontwaardigd. 'Wat dat betreft, geef mij m'n States maar. Een blanke zou het niet in zijn hoofd halen om een donkerkleurige persoon aan te raken om te kijken of hij afgeeft.'

Esje heeft een druk bestaan met een volle baan. 's Avonds volgt ze cursussen om promotie te maken, zodat haar pensioen over een jaar of zes zo goed mogelijk zal zijn.

Al deze informatie krijg ik per telefoon. Het is niet eenvoudig om op korte termijn tot een afspraak te komen; ze heeft niet eens tijd om vrienden of familie te bezoeken. Zelfs haar zondagen zijn bezet, want dan gaat ze naar de vroege mis. Maar de komende zondagmorgen wil ze voor mij een uitzondering maken en dus reizen we samen met de trein naar Queens op weg naar Yvette, Esjes jongere zuster.

Ratelend probeert ze boven het gedender van de trein uit te komen. 'Er wonen zoveel Surinamers in Amerika, sommigen tijdelijk, anderen permanent. Het is jammer dat je de grote. Suriname-dag in het Flushing Meadow Park in Queens op vijf augustus niet kan meemaken. Zo'n bijeenkomst is gezellig! Je bent weer even thuis met mekaar; eten, dansen, drinken.' Ze kent een ambtenaar uit Paramaribo.

Binnendienst of buitendienst weet ze niet, maar een paar maanden per jaar komt hij samen met zijn vrouw naar de States om wat bij te verdienen, hij als huisschilder, zij als schoonmaakster. ‘Hier kan niemand zich bigie fasie, kapsones veroorloven. Je pakt wat je pakken kan om geld te maken. Daar, in Paramaribo, hangt hij met zijn dollars de grote baas uit en zij speelt mevrouw met een dienstmeisje elke dag. Je kunt zeggen wat je wilt van Surinamers, maar één ding is zeker, ze zijn zo mobile als de pest.’ Esje lacht.

Een bedelaar komt de coupé in en schuifelt naderbij. Esje zwijgt en kijkt door het raam van de ondergrondse in het onderaardse. ‘Je geeft niets!’ zegt ze bits en geeft me een lichte por in de zij om mijn liefdadige aanzet te onderbreken. ‘Laat ze gaan werken. Ze maken per dag soms meer op dan ik in een week verdien.’ De bedelaar verplaatst zijn werkveld, de trein raast voort.

Een jaar of vijf geleden was ze even naar huis gegaan, naar Lelydorp, in Suriname waar ze geboren is. ‘Het viel zo tegen, alles was zo kleintjes. En ze zijn zo slow; geen stap verder gekomen in vergelijking met dertig jaar geleden.’

Ze moest met spoed haar huis in New York bellen. In Lelydorp kon niet internationaal getelefoneerd worden, dus zij naar Paramaribo. Maar daar, in het huis van familie kon je ook niet rechtstreeks met het buitenland bellen. Zij dus naar Telesur om een gesprek aan te vragen. Daar stond een lange rij wachtenden voor haar en toen ze eindelijk aan de beurt was werd gezegd dat ze pas de volgende morgen een gesprek met New York kon krijgen. ‘No spang,’ zei m'n neef. Hij had relaties en zou voor mij een gesprek regelen. ‘Als je weet hoe ik me daar heb geërgerd aan die lamledige mentaliteit. Iedereen heeft zogenaamd relaties, maar als het puntje bij paaltje komt, wordt er niets geregeld.’ Doodmoe was ze naar New York teruggekeerd, een tandvleesontsteking had ze ervan gekregen. Haar weerstand was van ergernis gebroken.

Ze zou dolgraag naar Florida willen met vakantie, naar Epcot Centre, Disneyland, of Miami, dat ze uitspreekt als Mi-Amie. Maar wat haar ontbreekt is tijd. Een enkele keer heeft ze de gelegenheid om een weekend naar New Jersey te gaan om daar in het casino haar geluk te beproeven. Of ik interesse heb voor schoonheidsartikelen? Ze is Avon-consulente tussen de bedrijven door.

Met de inspanningen die ze zich nu getroost plaveit ze zich een weg naar Florida, haar einddoel, waar het warm is en rijk en rustig. Weg van het harde klimaat van New York. ‘In de winter is het weer zo koud, dat je niet weet waar je het zoeken moet.’ En als ze morgen de hoofdprijs in de staatsloterij wint, of volgende week geluk heeft in het casino in New Jersey, is ze dezelfde dag al naar het zuiden vertrokken. ‘Eens,’ zegt ze, ‘zal ik daar relaxed zitten en alle worries vergeten.’

Esjes zuster, Yvette, woont met haar man uit Honduras en twee zoons in een zakuitgave van een Engels landhuis in Queens. Het grasveldje voor is zorgvuldig geschoren. Het oprijlaantje is in beslag genomen door een gloednieuwe Oldsmobile. ‘Ieder hier in huis heeft zijn eigen wagen,’ zegt Yvette, ‘behalve ik, ik heb geen rijbewijs.’ Ze heeft een lunch van kabeljauw en bokking klaar. ‘Wat dat betreft hebben mijn man en ik,’ zegt ze, ‘nooit onenigheid, het Surinaams eten is hetzelfde als in Honduras.’

‘Ben je naar de kerk gegaan?’ vraagt Esje.

‘Natuurlijk,’ zegt Yvette. ‘Wat dacht je dan.’

Zodra ze gepensioneerd zijn wil ook Yvette met haar man naar Florida verhuizen. ‘En dat is over een paar jaar met Gods wil. De huizen daar zijn zo luxe, met of zonder zwembad. Sommige zijn werkelijk een droom.’ Over drie dagen gaan ze even een weekje naar Miami voor een korte vakantie. ‘Een beetje wandelen in Bayside, een beetje shoppen.’

De zusters raden het me af om met de auto naar Florida te

gaan. Ervan afgezien dat het een reiswijze is van armoedzaaiers per Greyhound-bus of auto, is het ook levensgevaarlijk. Ze vullen elkaar aan met wild-westverhalen over gewapende bendes, die je tot op de high-way overvallen door je auto klem te rijden. Dat je aangehouden wordt door patrol en als je stopt zijn het armed robbers. Of we in Holland *Miami-Vice* niet kennen van de televisie. ‘Nou dan.’ Of ik niet bang ben door het zuiden te reizen met het oog op rassenhaat en Ku Klux Klan, of ik nooit gehoord heb van rednecks. Zij reizen altijd met airplanes, dat is ‘up to date’ en veiliger. Ze kennen veel Surinamers in Florida en kunnen me wel aan wat adressen helpen.

‘Waar mijn broer Edgar woont in Florida,’ had Esje gezegd, ‘is het net Klein Suriname. Je hebt de De Miranda's, de Poetsma's, Tjon A Kiet, ik kan je zo nog een aantal namen noemen. Bel mijn broer als je in Florida bent.’

Autoweg nummer 19, een afsplitsing van de snelweg uit Tampa naar het noorden, lijkt het meest op een grensstraatweg en biedt de weggebruiker ruime oogbevrediging. Links en rechts steken in een blikvangerswedstrijd reclameborden, vlaggen en vaandels omhoog, de een nog opvallender dan de ander: Casa del Spas, voor zwembaden en fonteinen; Royal Rugs, specialist in tapijten, Food and Gaz, voor mens en auto. De Fortune Bank, voor geldelijke steun. Vanaf het hoogste bord spreekt de kerstman de weggebruiker toe: ‘Paw Paw Tree a Christmas restaurant attraction where the spirit of Santa lives all year.’ Dan weer mobile homes, stacaravans die per stuk een kwart van de Franse Kamp in Bussum kunnen beslaan, body shops, ceramics, timber and oak, advocaten, verzekeringsmaatschappijen en fast-food-ketens: Popeye, Red Lobster, Pizza-Hut. Window shopping is er niet bij want met een vaart van vijfendertig mijl per uur blijven de etalages flitsende kleurabstracties.

Een van de reclameborden langs de 41 is van Master De-

sign Home Incorporation. Aan de Northcliff Boulevard in Springhill is de zaak gevestigd. Maar er is geen winkel. Verspreid in paradijselijke tuinen die onmiskenbaar onder tuinarchitectuur staan, lonken compleet ingerichte bungalows, de een nog luxer dan de ander, spic en span, alsof de onzichtbare huishoudster onophoudelijk met zeem en lap in de weer is.

In modelwoning Genesis 1 houdt Master Design kantoor. Een gastheer leidt rond in een Barbie-doll interieur op grote-mensenformaat. In de luxekeuken die in Holland nog op de huishoudbeurs moet komen, tref ik een ouder echtpaar. De vrouw zit aan de bar in de keuken en houdt haar tasje stevig op haar schoot geklemd. Ze vergaapt zich aan de batterij van moderne keukenapparatuur. Ook de Genesis 2 tot en met 6, met of zonder zwembad, zullen menig vrouwenhart sneller doen kloppen. Maar Dynasty en de Celebrity hebben nog meer glans, nog meer luxe. Dit zijn de droomhuizen van Esje en Yvette, die maken dat Florida de staat van het verlangen wordt. 'A sunny playland where the lifestyle is more pleasant than back home', zoals de Yankees, de ontdekkers van het goede leven in Florida het indertijd omschreven.

Tegen de avond, als het neon om de reclameborden oplicht en de 19 een kermisbaan wordt, neem ik mijn intrek in de Days Inn van Port Richey, op twaalf mijl van Springhill.

Het zijn omineuze seconden aan de telefoon tussen de vraag of ik een afspraak kan maken met meneer Johnson, Esjes broer, en zijn antwoord: 'Nu u helemaal hier in Florida bent mag u langskomen, maar ik wil mijn familie in Suriname geen moeilijkheden bezorgen, begrijpt u.'

Edgar Johnson woont met zijn vrouw in een bungalow aan een meertje in Springhill. Het terras is omspannen met fijn gaas, om de muskieten buiten te houden. Want net als Suriname bestaat Florida goeddeels uit zwampen en moeras. De bungalow is omgeven met het decor van een kleine

hortus. Sommige planten zijn helemaal uit Suriname meegekomen: ‘De fajalobi, onze nationale bloem en de Madame Jeanette.’ Aan de muur hangt een portret van koningin Beatrix en prins Claus. ‘Als jongeling van twintig vertrok ik met het Koninklijk Nederlands Indisch Leger naar Indië om als beroepsmilitair tegen de Jappen te vechten,’ zegt hij. ‘Daar in het mooiste land ter wereld heb ik mijn vrouw ontmoet.’ Na de onafhankelijkheid van Indonesië ging hij terug naar Suriname, waar hij met zijn gezin woonde totdat ook Suriname onafhankelijk werd. ‘Ik kon het op mijn klompen aanvoelen dat het daar een aflopende zaak was. Je vraagt toch om moeilijkheden wanneer je een land met zo een kleine populatie een leger laat. Ze hadden gewoon een goed geoefende politiemacht moeten hebben. Het is jammer dat het zo gegaan is,’ mijmert hij hardop. ‘Men kan van alles zeggen, maar Indonesië en Suriname hebben het veel beter gehad onder het Nederlands bewind. Ik ben een geboren Nederlander.’

Na zijn pensionering zocht hij naar een rustig plekje om te wonen, want in Suriname was het niet meer leefbaar. ‘We hebben in Nederland gekeken, maar we zijn geen mensen voor vijf-hoog. We hebben aan Indonesië gedacht, aan Spanje, aan Portugal, maar dat zijn geen landen met een democratie, zoals we vroeger dan gewend waren.’

Met behulp van familie en kennissen, die zich daar al hadden gevestigd kwamen Edgar en zijn vrouw in Amerika terecht. Hij laat een verlepte polaroïd-foto zien van een stuk braakliggend terrein. ‘Zo zag onze tuin eruit voordat het ontgonnen was,’ zegt hij niet zonder trots. ‘Wij waren onder de eerste Surinamers van Springhill.’ Edgar zingt een loflied op zijn nieuwe vaderland: ‘Vergeet niet dat we in een fast moving country wonen, een land met opportuniteiten. Waar in de wereld kun je een kilo kip kopen voor zestig cent? Wegenbelasting kost me letterlijk zesentwintig dollar.’ Zijn vrouw gaat naar binnen en komt terug met een

brok bevroren kippebouten: ‘Hier, bij Winn Dixie gekocht, kijk zelf maar.’ Prijsvergelijkingen met Suriname zijn gauw gemaakt, want waar Surinamers zijn reist het geboorteland mee. Daar kost een kip vijftientig gulden, de helft van het weekloon van een hulp in de huishouding.

‘Miami is de hoofdstad geworden van een groot deel van Zuid-Amerika en het Caribisch gebied. Er wonen veel Surinamers. Velen zijn niet van het beste allooi. Want net als heel wat Cubanen, mensen uit Haïti of Brazilianen, noem maar op, leven ze er illegaal en kom je ze niet één-twee-drie tegen. Maar hier aan de westkust van Florida, waar men meer gesettled is, tref je die lui niet.’

‘Ach,’ zucht hij, ‘als de omstandigheden in Suriname beter zouden zijn, zaten wij natuurlijk in Paramaribo. De Wijngaardes, de Nahars, Parisius, ik kan je zo nog een aantal namen noemen van ras-Surinamers die, door omstandigheden hier hun nieuwe vaderland gevonden hebben. En ik verzeker je,’ zegt hij, ‘met mijn pensioen uit Holland kan ik hier zeer goed leven. Florida lijkt in veel opzichten op Suriname; het klimaat, de vruchtbare grond.’ Ik krijg een klein geschenk mee, geurige Madame Jeanette-pepers; ‘van zaad uit Suriname’.

Voor ik naar mijn Days Inn ga stop ik bij Winn Dixie met zijn pond kip voor een paar centen. De supermarkt is kolossaal. Een wat oudere, donkere vrouw duwt een volgeladen winkelwagen voort. Wat het is weet ik niet, misschien zijn het de smalle enkels en het sieraad dat ze draagt, gouden slavenarmbanden. Ik waag het. ‘Bent u Surinaamse?’ ‘O, hoe weet u het?’ En dan vervolgt ze: ‘Bent u de dame die gisteren bij mijn vriendin, mevrouw Misquita, is geweest? Ze heeft het me verteld. Heb je ooit van je leven. Ik heb de hele avond zitten prakkezeren tot ik je naam kon thuisbrengen. Meisje, ik heb je vader goed gekend. Wat een kleine wereld.’

De avond tevoren was ik op bezoek geweest in een reus-

achtige vierkamer-stacaravan, het mobile home van mevrouw Misquita. Haar adres had ik van Edgar Johnson gekregen. ‘Vlak voordat ik in New York met pensioen ging,’ zei ze, ‘kwam ik hier met vakantie bij mijn vriendin. En vanaf dat moment heb ik alleen maar verlangd om hier te wonen. Het is net Republiek bij Zanderij in Suriname, met dat verschil dat ik op vijf mijl hiervandaan alles kan kopen wat ik nodig heb, tot aan onze eigen kwikwi-vissen toe. Ik heb horen vertellen dat ze in Suriname nauwelijks nog te krijgen zijn.’ Ze had gommakoekjes gebakken en ik kreeg een zakje mee voor onderweg terug naar mijn hotel. ‘Hoe vond u het bij de Johnsons?’ vroeg ze. ‘Mooi hè, dat huis.’

Meneer Johnson introduceerde me bij de Jongsma's. Meneer Jongsma had een bloeiende huisartsenpraktijk op de vroegere plantage l'Hermitage aan de rand van Paramaribo. Alles ging het gezin voorspoedig tot de onafhankelijkheid die, zegt meneer Jongsma, Suriname door de toenmalige Nederlandse regering door de keel geperst is. Met uitzondering van een handvol in Holland geschoolde revolutionairen, die zich ontpopten tot de nieuwe leiders, was niemand voor de onafhankelijkheid. ‘De Hollanders met een socialistische regering konden er in de jaren zeventig toch geen kolonie op na houden. Ze voelden de nasleep van hun koloniale verleden als een blamage en hebben Suriname met die hebie opgescheept. Een week voor de onafhankelijkheid was het in Paramaribo zo een trieste bedoening. Er waren vlaggen te koop, maar niemand kocht een vlag en later wilde men ze in sommige gevallen niet eens cadeau hebben. Met de onafhankelijkheid is de uitloop en de uitverkoop van Suriname begonnen.’

Ook hij nam het zekere voor het onzekere en vertrok in 1977 met zijn gezin naar Sittard. Maar vooral de kinderen konden zich daar moeilijk aanpassen. ‘In vergelijking met Paramaribo was Sittard bepaald een gehucht,’ zegt Jongsma. Na veel tegenwerking in Nederland besloten ze naar de

Verenigde Staten te verkassen, kochten er ten slotte een stuk land in Springhill en lieten er een gerieflijke bungalow neerzetten. Tegen de wand van het terras dat uitkomt op het zwembad, staat bosnegerhoutsnijwerk. ‘Een huis als dit kun je in Nederland nauwelijks krijgen,’ zegt Jongasma, ‘en zeker als je nagaat dat de hele bungalow in zes weken gebouwd is.’

In huis bij de Jongasma's is het fris door de airco en Hollands gezellig en zo rustig. Mevrouw schenkt koffie. Meneer blikt terug in het verleden en vertelt over zijn artsenjaren, thuis in zijn geliefd Suriname, over zijn boosheid op Holland, dat Suriname in het moeras heeft helpen wegzinken; over heimwee.

Ontheemd maar gerieflijk grieven we voort.

Met de beste bedoelingen

In 1883 werd in Amsterdam een *Internationale, koloniale en uitvoerhandel-tentoonstelling* gehouden. Naar Frans voorbeeld werd daar een groep inwoners van de koloniën vertoond: op de Westindische afdeling waren achtentwintig Surinamers te zien, creolen, Indianen, bosnegers en één Hindoestaanse. ‘Overdag bleven ze in een soort circustent, de Rotonde, waarin ze met meegebrachte materialen zelf hun karakteristieke hutten hadden gebouwd.’* Zo kon het publiek een beeld krijgen van die donkere vreemdelingen, die toentertijd in Nederland een grote zeldzaamheid waren.

In 1985 werd ik, bij gebrek aan zwarte beroepsacteurs, gevraagd om mee te spelen in een toneelstuk van Jean Genet, *De negers*.

Het kan zijn dat het aan mijn amateurisme lag, maar ik kon mij niet losmaken van het gevoel dat ik in de vertoning te kijk gezet werd. De reacties van enkele toeschouwers na afloop van de voorstelling waren er dan ook naar. ‘Dat jullie ondanks alles zoveel vrolijkheid en zorgeloosheid kunnen laten zien, dat bewonder ik toch zo,’ zei een sympathiserende liefhebber van het minderhedentoneel. Hij was mij al opgevallen, omdat hij zich in een wijd felkleurig Afrikaans hemd had gestoken. Maar ook een Surinamer toonde zijn betrokkenheid: ‘Man wat zullen die Hollanders in godsnaam van ons denken. Dat gedoe met die rituelen, compleet met wintie en al! Wat gaan jullie die mensen voor indruk van ons geven? Wij zijn hier vreemdelingen, dat moet je niet vergeten hoor!’ De regisseur was zeker geslaagd in zijn

* Gert Oostindie en Emmy Maduro, *In het land van de overheerser* (Foris 1986).

opzet, al weet ik niet in welke.

In het begin van de jaren zestig kwam ik met mijn vader, moeder en drie broers in Amsterdam aan. Wij waren verlofgangers, zo heette dat toen en dat dachten wij ook. Maar als zovelen zijn wij niet teruggegaan. Ook toen al niet.

De Hollanders in Suriname kende ik vooral als 'uitgezonden krachten'. Ik verbaasde me erover hoe ze in de windstille tropenhitte voorovergebogen hun fiets voorttraptten, tegen iets in waarvan ik nu begrijp dat het de polderwind van hun kinderjaren was. Ik dacht toen dat ze hun grauwe kledij hadden uitgezocht bij hun bleke huid. Maar het was maar tijdelijk allemaal, ze bleven meestal slechts voor de duur van hun contract, en ik zag ze overwegend van een afstand: op het terras van de privé-club Oase, in het verheugd gezelschap van prominente kondremans. Een enkele keer dronk er eentje te veel whisky's en werd wild. Zoals Cor van der Laar, die wintie kreeg toen hij te veel rumcola's had gedronken. Hij rukte z'n bamboritahemd open en scheurde z'n borstrok aan flarden en kneep een glas aan gruzelementen zonder dat hij daar last van scheen te hebben. Die Cor was een populaire bakra. Hij noemde zichzelf een witte neger die dol was op de zwarte vrouwtjes.

Ons vertrek naar Holland werd grondig voorbereid. Vooral de manieren waaraan we ons te houden zouden hebben werden ons al lang tevoren plechtig ingescherpt volgens de methode Moritz Schreber, een negentiende-eeuwse Duitse pedagoog. In Holland, bleek bij aankomst, had niemand van deze opvoedkundige gehoord. In Duitsland is de naam Schreber voornamelijk verbonden aan het verschijnsel volkstuintje.

Er werd aandacht gegeven aan een goede lichaamshouding: rechtop lopen, kaarsrecht zitten en aan tafelmanieren. We leerden eten met de ellebogen tegen het lichaam gedrukt, wat onaangenaam was, maar deze tafelhouding bood meer ruimte voor meeëters.

‘We gaan naar Nederland voor jullie ontwikkeling. Maar let wel, ontwikkeling is nog geen beschaving. Beschaving betekent dat je weet hoe het hoort, zodat je altijd en overal in je omgeving op kunt gaan.’ Het ging erom je steeds aan te passen en zo min mogelijk op te vallen. Je moest als het ware een schutkleur aannemen, begreep ik, en dat was voor ons, donkere creolen, ondanks de zelfdwang nogal een opgave.

Onze kledij werd grondig voorbereid. De jongens kregen maatkleding van Ramdanie, die op de groei was gemaakt. Een Chinese naaister maakte voor mij uit de van overzee gearriveerde *Libelle* en *Margriet* overwegend nette kleren in gedekte tinten grijs en beige. En een vrolijke wijde witte rok met een patroon van tulpen in vele kleuren - die is me althans bijgebleven, omdat al gauw na aankomst bleek dat geen kind er zo bij liep. We leken met z'n zessen op mensem van diep uit de provincie die op een doordeweekse dag in hun zondagse kleren op bezoek zijn in de grote stad. Maar uit onze huidkleur bleek dat wij nog verder van huis waren.

Ik herinner me mijn eerste schooldag op de Frankendael mulo in Amsterdam-Oost. Het was een gure dag, begin april. Ik had mijn lichtbruine pakje aan, een jurk met daarover een kort jasje in dezelfde kleur, met bijpassende donkerbruine pumps en een damestasje in de kleur van de knopen. Ik had nog geen schooltas. Dat moest allemaal nog worden aangeschaft. Toen ik de klas binnenkwam gaf ik de onderwijzer een hand en neeg, zoals me dat was geleerd. De kinderen stootten elkaar aan en begonnen hard te lachen. Bennie Stroekman liep luid: ‘Mot je dat zien, een Zoeloe met een jurk.’ En de leraar Frans, een oudere man, kon de orde in de klas niet meer bewaren.

De Hollandse kinderen had ik me anders voorgesteld: beschaafd, beleefd, benieuwd en intelligent, vooral. Ik wist alles over Holland en kon als het moest op de landkaart reizen

van Terneuzen naar Hoogezand-Sappemeer. Zij wisten niets over Suriname en dachten dat ik mijn raffiarokje nog maar onlangs had verruild voor mijn witte rok met tulpen. Het was aanpassen geblazen! Ik begreep dat een plat Amsterdams accent een voorwaarde was om erbij te horen voor de kinderen uit de Bali-, de Atjeh- en de Paul Krugerstraat die de mulo-school bevolkten en het lukte me om binnen zeer korte tijd het Algemeen Beschaafd Nederlands slechts te bewaren voor thuis.

Sindsdien heeft het me getroffen hoezeer mijn nieuwe landgenoten betrokken zijn bij het leed van de gekleurde mens, hoe verder weg, hoe meer: een ander zijn neger is hun altijd liever dan hun eigen neger. En daar kwamen er steeds meer van. Ze zijn nu niet meer te bezichtigen op een tentoonstelling, maar met de cultuurspreiding zijn ook zij alom te zien en eveneens maar zelden bij de mensen thuis.

De Nederlanders menen het niet kwaad, dat heb ik door de jaren wel gemerkt, zij zijn en bloc voor het goede en tegen het kwade. Als het maar ver van hun bed blijft. En daar wordt voor gezorgd.

‘Waar kom je eigenlijk vandaan?’ wordt mij vaak belangstellend gevraagd. ‘Uit Suriname? Dat meen je niet!’ is de reactie even vaak op mijn antwoord. De mensen zijn mondverlegen en hebben geen idee.

Reis

De dag vóór mijn vertrek naar Benin vraag ik me vertwijfeld af, wat ik in dat verre land moet zoeken. Mijn onzekerheid groeit wanneer de juffrouw van het reisbureau mij belt met de korte mededeling dat mijn vertrekdatum gewijzigd is. Het vliegtuig waarmee ik zou reizen schijnt uit de lucht te zijn genomen. Dezelfde dame had me aanvankelijk verbaasd en met een voorzichtig gelijk in haar stem te woord gestaan, toen ik vertelde naar Benin te willen reizen. ‘Bedoelt u niet Belize of misschien Belem,’ stelde ze voor, haar kennis van verafgelegen plaatsnamen die met een b beginnen etalerend. ‘De democratisering van het toerisme in Benin is kennelijk nog niet op gang gekomen,’ verontschuldigde ze zich even later, want op de wereldkaart die ze te voorschijn haalde om mij te doen afzien van een reis naar nergens, was te zien dat Benin, ingeklemd tussen Togo en Nigeria werkelijk bestond.

Eerst ben ik lichtelijk opgelucht dat mijn vertrek verdaagd is, maar het besef dat mijn reisangst daarmee nog langer wordt uitgesmeerd is onverdraaglijk.

Thuis maak ik ruzie met de mensen die mij het dierbaarst zijn in de geheime hoop dat iemand zo verstandig zal zijn om mij het vertrek te verbieden. Maar dan denk ik weer dat het wellicht een opluchting is tijdelijk vrij te zijn van de veroordeling tot man, kind en het gezinsleven, weg op borgtocht. Maar het is grootspraak. De reisplannen worden werkelijkheid, mijn reiskoorts heeft plaats gemaakt voor zwaarmoedigheid en vliegangst.

Uit een ver verleden verschijnt een gelijkenis die mijn vader mij als kind ten voorbeeld hield. Ik zat op een klein

bankje aan zijn voeten. Hij hield een sigaret tussen twee vingers geklemd en zoog daar met korte tussenpozen aan. Het groene pakje Four Aces lag binnen handbereik op het bijzettafeltje en in de rookwolkjes van zijn sigaret gehuld vertelde hij de geschiedenis van de ramp bij Meerzorg en van de jongen die overleefde omdat een goede geest hem leidde.

Een ploeg jonge voetballers uit Paramaribo moest spelen bij Mariënborg, een plantage gelegen aan de andere kant van de Surinamerivier. Toen Balthus Korenaar aan de Waterkant kwam, zaten de meeste jongens al in een walvissloep, die aan de kade lag afgemeerd. ‘Instappen mannen, we roeien eigenhandig naar de overkant,’ riep er eentje en de rest van de jongens sprong de boot in, met uitzondering van de jongen Korenaar. Iets hield hem tegen, een goede geest, een levensgids, die hem belette in de sloep te stappen. Hij bleef aan de Waterkant staan en keek zijn langzaam wegroeiende makkers na, die hem uitjouwden en nariepen dat hij een Frederik Fluweel was. Hij had spijt en schaamde zich voor zijn gebrek aan durf, maar het was te laat, hij had de boot gemist. Hij staarde over het water en zag de sloep kleiner worden. Maar toen... hij kon zijn ogen niet geloven! De boot geleek plotseling een tredmolen, de stemmen van de jongens echoden over het water in één grote kreet om hulp en daar verdwenen ze als één man in een maalstroom, vlak voor Meerzorg.

‘Wees nooit teleurgesteld als iets niet doorgaat. Je weet nooit waarvoor het goed is en welke ellende je bespaard blijft. Laat je nooit leiden door overmoed,’ zo eindigde mijn vader zijn verhaal.

Ik besluit om met een andere maatschappij te reizen om zo voortekens te omzeilen. Ik ben bezwaard op reis gegaan, de herinnering aan mijn kinderjaren met mij meedragend naar andere tropen dan waar ik vandaan kom.

Usman, een medepassagier op weg naar zijn geboortestad Kano is handelaar in antieke Afrikaanse kunst. ‘De

mooiste stukken vind je niet in Afrika zelf, maar in de vooraanstaande musea in de Verenigde Staten en in Europa. Kunst is handel, wie het meeste biedt, heeft het, simpel,' legt hij uit. Hij wil weten waar ik vandaan kom. Tot zijn spijt weet hij niet waar Suriname ligt, maar hij verontschuldigt zich en beweert, dat het er niet toe doet waar je vandaan komt, als je er, zoals ik, zo internationaal uitziet. 'De verstrooiing van de Afrikanen over de wereld, een interessant gegeven, vindt u niet?' Zonder mijn antwoord af te wachten vervolgt hij. 'Het waren natuurlijk de veroordeelden en voor een deel krijgsgevangenen die als slaven werden verhandeld.' Usman meent zijn zaken te kennen. Hij stelt vast dat het cabinepersoneel niet vooringenomen is tegen de overwegend zwarte passagiers, die in kleurige panjes en boeboes in hun stoel gevouwen zitten. Hij klikt met zijn vingers en de stewardess komt naar ons toe lopen. Hij bestelt een whisky-soda on the rocks, trekt zijn das recht, maakt een beweging met het hoofd als een vogel die zich in de zon koestert en plukt een onzichtbaar pluusje van zijn donkerblauw kostuum.

'Pas op jezelf,' zegt hij als hij in Kano het vliegtuig verlaat, 'en als je ooit in Nigeria komt, moet je zeker mijn familie opzoeken.' Hij drukt me bij het afscheid een visitekaartje in de handen.

Het schemert als we veilig landen in Lomé, de hoofdstad van Benins buurland Togo. De geuren zijn me vertrouwd, ik kan de warmte ruiken.

De fransjipani is in bloei, de hibiscus heeft zijn bloemen al gesloten. Het is voor het eerst sinds Suriname dat ik weer in een omgeving ben met overwegend zwarte mensen en ik betrap mezelf erop de douanebeambte in het Nederlands aan te spreken, misleid door de tropische entourage die ik uit mijn geboorteland ken, waar gezagsdragers Nederlands spreken.

De weg van Lomé naar Cotonou doet me nu en dan den-

ken aan de weg naar Zanderij, zoals ik die vijftientig jaar geleden kende. Bosnegers boden daar aan de kant van de weg fruit en houtsnijwerk te koop aan. In het begin van de jaren zeventig hebben vier Grootopperhoofden van bosnegerstammen uit de binnenlanden van Suriname de oversteek gemaakt naar West-Afrika, op bezoek in hun landen van herkomst. Silvia de Groot heeft hen vergezeld en er later over geschreven. Ik heb haar boek nu mee op reis genomen.

We rijden de donkerte tegemoet en al gauw is er buiten bijna niets meer te zien, behalve af en toe een olielampje langs de weg met in het schijnsel schimmen die wij voorbijschieten. De bus passeert bij Gran Popo de grens tussen Togo en Benin zonder obstakels. ‘We naderen de hoofdstad,’ traag en vermoeid klinkt de stem van de chauffeur. In een keten van duizenden olielampjes licht Cotonou, als een reusachtige kerststal in de nacht.

Wie uit de haven- en hoofdstad Cotonou het binnenland in wil, is aangewezen op de ene nationale autoweg die vanaf Abomey met zijn kuilen en zijn ribbels als een reusachtig wasbord de reiziger op iedere meter een klein obstakel biedt. De weg voert tegen de tijd in: naarmate de reis vordert worden de nieuwe betonnen ééengezinshuisjes met hun golfijzeren daken schaarser en verschijnen hier en daar hutten met daken van stro. Dat past beter bij het landschap dat de reiziger zich voorstelt. Mijn bestemmingsplaats is Papane, een dorp in de brousse. Daar in de binnenlanden van Benin ontmoet ik Maurice de Saint Nazaire, een aannemer uit Parahou.

‘De intellectueel van dit gebied,’ zo werd hij aan mij voorgesteld, maar hij zei: ‘Het heeft niets te betekenen.’ Ik gaf hem een hand, hij stak mij aarzelend de zijne toe. Bij de tweede ontmoeting maakte ik een lichte buiging en hij ook, zo had ik het anderen zien doen en die neiging heb ik me toen eigen gemaakt. Op een middag aan het einde van zijn

dagtaak geraakten we in gesprek. Hij, een Nagot, bleek een godvruchtig man, belijgend katholiek, maar de hostie had hij nooit genomen. Maurice was de echtgenoot van een eerste, een tweede en een derde vrouw. Hij zat tegenover mij, van het Alras uit Suriname, een vreemde, maar toch óók verwant, moeder en echtgenote en toch alleen op reis. Mijn Frans was pover en nog houterig van de snelcursus, het zijne zwaarwichtig van koloniale belegenheid.

Wat hulpeloos door mijn taaltkort wist ik aan de conversatie niet veel bij te dragen.

De zon ging onder, de vliegende honden zochten hun plek tussen de grote ronde bladeren van de tekbomen. De avond zette in met de geluiden van de nacht. Het gesjirp van krekels, het tweetonige geluid van veldsprinkhanen en het kwaken van padden en kikkers vormden een achtergrondkoor. Maurice sprak, ik luisterde naar zijn verhaal.

‘Kinderen sterven ook. Daar kun je heel treurig over zijn, maar zo gaat dat soms. Hoe jonger ze zijn, des te meer kans lopen ze om je te ontvallen want het is slechts een oneffenheid die de geboorte van de dood scheidt. Als een kind vier, vijf jaar geworden is kun je opgelucht zijn. Het doodsgevaar is geweken en uitgesteld tot later. Je moet echter altijd waakzaam zijn en proberen een oogje op je kinderen te houden. Als je ze uit het zicht verliest kan dat noodlottig zijn. Veel families zijn door een kind met de dood geconfronteerd, ook mijn gezin is het overkomen.

Mijn moeder wilde een van mijn zonen bij zich hebben. Ze koos het kind dat als derde werd geboren, zoon van mijn tweede vrouw.

Later heb ik me afgevraagd, waarom het juist dat kind moest wezen, maar dat is gepraat achteraf. Zolang alles goed gaat zijn de gebeurtenissen uit het leven vanzelfsprekend, pas wanneer het ongeluk om de hoek komt kijken vraagt men zich af.

Het komt veel voor dat kinderen worden afgestaan. Niet

iedereen kan zich een groot gezin veroorloven. Het hebben van veel kinderen is een rijk bezit, het geeft een man aanzien. Al die kinderen moet je kunnen onderhouden. Wat heeft een rijk man aan een groot stuk land, wanneer hij niet in staat is om het in cultuur te brengen, doordat het nooit regent en het zaad in de kiem gesmoord wordt? Wat moet een man beginnen als hij in een dorpje woont, waar in de verre omtrek geen school is en hij graag zou zien dat, al was het maar een van zijn zonen, deze leert lezen en schrijven? Dan sta je je kind af in zijn eigen belang. Je zoekt een gezin waar het kan worden ondergebracht.

Als je geluk hebt, komt het bij een familielid terecht, of bij een bekende. Anders komt het in het huis van een vreemde op basis van wederkerigheid; het kind verdient zijn onderdak door allerlei werkzaamheden te verrichten, water halen, op het land helpen en duizend-en-één andere karweitjes.

Ik dank God dat ik heb kunnen leren. De paters hebben mij opgevoed, ik heb hun boeken gelezen en hun voedsel gegeten. Lourdes, de Seine, het Louvre, Lodewijk de Veertiende zijn namen die in mijn geheugen staan gegrift. Racine, ik wou dat het mogelijk was nog een boek van deze grote schrijver in handen te krijgen. Heimwee naar mijn dorp heb ik niet gekend, maar ik heb me nooit met een dergelijk verschijnsel beziggehouden, want er was geen tijd voor ledigheid. Ik was een uitverkorene in mijn dorp en als zoon van de paters rustte er een grote verantwoordelijkheid op mijn schouders. Mijn familie steeg in aanzien... Maar ik dwaal af van wat ik wilde vertellen.

Ik was mijn moeder veel verschuldigd voor alles wat zij mij had geschonken en ik kan met recht zeggen dat het een offer was om haar mijn zoon af te staan. Zijn moeder en ik hebben het tot het laatste uitgesteld, maar het moest er ten slotte van komen. Vier, vijf jaar is een betere leeftijd, dan wennen ze elders eerder, mijn zoon was ruim zes jaar oud.

We hebben hem niets verteld. Zijn moeder en een van de andere kinderen vergezelden ons, om hem niet achterdochtig te maken.

Dagen voor de reis was het kind stil en teruggetrokken, alsof het het voorvoelde. Van tevoren had ik met de chauffeur van de taxi-brousse afgesproken en hij stopte zowaar die zaterdagochtend aan de kant van de weg bij ons dorp. Mijn moeders dorp is een uur of twee gaans, dicht bij Save. In de voormiddag bereikten we Save.

De middag gleed traag voort, er leek geen einde aan te komen. De jongen was niet van ons weg te slaan. 's Nachts heb ik naast hem geslapen en ik heb hem tegen me aan gedrukt.

De maan was nog aan de hemel zichtbaar, toen zijn moeder, zijn broer en ik heimelijk vertrokken, de kleine jongen achterlatend in de diepe slaap van de onwetenden.

Achteraf heb ik gehoord dat hij gepoogd heeft weg te lopen. Steeds weer is hij terug naar zijn grootmoeder gebracht. Hij weigerde te eten of te drinken. Zes weken nadat we hem hebben achtergelaten bereikte ons zijn doodsbericht.'

Maurice houdt zijn hoed stevig tussen beide handen geklemd en kauwt op zijn kaken. Hij staart vermoeid voor zich uit en glimlacht stijf. Aan zijn verhaal is niet veel toe te voegen. Opeens staat hij op, haalt een zaklantaarn te voorschijn en zegt: 'Een goede nacht', en verdwijnt in het donker.

Gebruikers

De liftdeuren schuiven open. Een walm waarin verschraalde urine boven alles uit stinkt slaat naar buiten. In de enge liftruimte, één fiets lang, zitten drie smoezelig geklede mannen op de grond. Ze zijn zo'n twintig, hoogstens dertig jaar oud. In de halfschemer, boven de vlam van een wegwerpaansteker brengt een van hen in een eetlepel spul aan de kook. De twee anderen kijken begerig naar de kleine kokerij van hun liftgenoot. Ze zijn gevangen in hun seance en hebben slechts aandacht voor de lepel boven het vuurtje. Mij zien zij niet staan. De liftdeuren met de kleur van overheidsoranje schuiven weer dicht.

Ik bevind me voor de liftingang van het metrostation Waterlooplein, tegenover het Amsterdamse stadhuis, vlak bij het politiebureau IJtunnel, op een steenworp afstand van de zorgvuldig gerestaureerde, ook al nauw bij de tijdsproblemen betrokken Mozes en Aäronkerk en ben op weg naar Kraaiennest in de Bijlmer.

Een geluk dat de lift met de drie gebruikers zo vol was dat ik er met mijn fiets niet bij kon. Het tafereel dat ik zag was angstaanjagend. Vrijwillige betreding van de lift zou tarten van het noodlot hebben betekend.

Een jonge moeder met haar baby in een buggy komt naast me bij de liftdeur staan. 'Doet ie het niet?' Ze wacht mijn antwoord niet af en drukt op de knop. De oranje deuren openen zich dadelijk. De drie mannen zitten nog steeds in dezelfde houding. De man die het dichtst bij de ingang zit heeft lang vettig haar dat plakt tegen de uitgemergelde, door venerische karbonkels getergde hals.

Hij kijkt op met een donkere, lege blik, boert 'Scheisse',

heft zijn arm dreigend op en slaat op de sluitknop.

In een hoek van de lift zie ik een aangebroken ontbijtkoek, een pak vlaflip, een zware fietsketting en een betonschaar. De deuren schuiven alweer dicht.

De jonge moeder maakt een tjoeri en loopt gelaten in de richting van de trap die naar beneden leidt en hobbelt haar buggy, achterstevoren lopend naar beneden. Ik volg haar voorbeeld en til mijn fiets de trap af.

Ondergronds zit, in zijn wachtersruimte achter gewapend glas, een ambtenaar van het Gemeentevervoerbedrijf, in uniform met de ellebogen op tafel, het hoofd in de handen, in diepe concentratie over de advertentiepagina van een krant gebogen. Hij kijkt verstoord op als ik tegen het centimeter-dikke glas klop.

‘Nee, we verkopen geen strippenkaarten. In de muur zit een automaat. Nee, ik kan u niet aan kleingeld helpen. Wat mijn functie hier dan wel is? Dame, ik ben u geen verantwoording verschuldigd.’

Hij is terstond weer verdiept in zijn krant, waant zich onaantastbaar achter zijn glazen burcht en heeft oog noch achting voor de metrogebruiker die blootstaat aan molest en het verder zelf maar moet uitzoeken.

Een verdieping hoger, in het imposante stadhuis, wordt de gemeente bestuurd.

Kleine genieting

De man is klein van stuk. Hij draagt een wijde broek van spijkerstof, die om de enkel aansluit. In zijn korte slobbertrui met een dubbel kabelmotief is veel vlijt gestoken. De mouwen zijn omgeslagen maar nog te lang, zodat van de handen slechts de bleke vingertoppen naar buiten kruipen. De trui glijdt van de smalle schouders en de dunne nek met een beweeglijke adamsappel steekt koud uit. Hij praat luid hoewel zijn gehoor zich op armlengte afstand bevindt: ‘Hier, snel,’ zegt hij. ‘We hebben een prima plaats, voor ons alleen’, en ontdoet zijn reisgenoten, een vrouwspersoon die gebukt gaat onder haar rugzak en een meisje met een klein rugzakje, van hun bagage. Het kind, een jaar of zes oud, springt uitgelaten op de bank. Ze draagt een roze jurk en lakschoenen. De vrouw heeft eenzelfde wijde broek en slobbertrui aan waardoor het paar een tweeling lijkt. Alleen is zij wel een hoofd groter.

‘Ik naast papa,’ roept het meisje, en ze nestelt zich op haar hurken bij het raam. Vergenoegd wipt ze heen en weer. De vader vult de lege zitplaatsen op de lange bank met de familiebagage en ploft uitgelaten naast zijn dochter neer.

Het bovendek van de veerboot uit Lauwersoog naar Schiermonnikoog stroomt vol met passagiers. Het gure winterse weekend heeft de reizigers niet ontmoedigd; veel volledige gezinnetjes en anderen die, getuige de verrekijkers, geitewollen sokken en sandalen, liefhebbers zijn van de natuur.

‘Zalig!’ zucht de man luid. ‘We moeten dit veel vaker doen.’ Hij strekt de armen breeduit, aait over het haar van het meisje en begint haar speels te kietelen. ‘Niet doen,

papa,' kirt ze. 'Hè jongens, toe nou,' zegt de moeder. Ze blikte tevreden naar haar gezinsleden, pakte een breiwerk uit een zijvak van haar rugtas en zet zich ijverig aan haar taak.

De boot vertrekt op weg naar Schiermonnikoog.

Het meisje zegt: 'Ik heb zo een dorst.' De man staat op en vraagt: 'Mams wat wil jij?' Ze antwoordt: 'Voor mij niets, ik heb nog geen behoefte.'

Hij gaat benedendeks en komt even later terug met een flesje chocolademelk met een rietje. Plagerig houdt hij het kind het flesje voor: 'Nou, wat zeg je tegen papa?' 'Dank u wel papa,' speelt het kind mee.

Het meisje haalt het rietje uit de fles en begint te drinken. Het topje van de flessehals verdwijnt gedeeltelijk in de kindermond. De man kijkt vergenoegd naar zijn kleine meisje en slaat een arm om haar schouders. Het kind verslikt zich. 'Wat doe je nou?' zegt hij en pakt haar de chocomel af. 'Je bent een kleine schrokkebrok.' Met een hand klopt hij het kind op de rug. In de andere hand houdt hij het flesje vast, likt langzaam de druipende chocolademelk van de hals rondom schoon en zet het flesje op tafel.

'Het lijkt zo dichtbij, Schiermonnikoog, maar het is toch verder weg dan je denkt,' zegt de vrouw. Hij knikt, aait zijn dochter over het haar, buigt zich opzij en kust het kind teder op het voorhoofd. Dan pakt hij het gezichtje vast in beide handen en bestudeert het grondig. Behoedzaam haalt hij met zijn pinknagel een peutertje uit het neusje van het meisje, bestudeert het dingetje aandachtig en steekt de pink in zijn mond. Hij staart dromerig door het raam. De vrouw breidt onverstoord door. Het meisje pakt haar chocomel van tafel en zuigt aan de fles. Een tevreden hoekje op de boot van Lauwersoog naar Schiermonnikoog.

Een schoorsteen in de tropen

Het is vredig bij Iris en Wim, en gezellig. Alle versierselen van het kleinburgerdom zijn er aanwezig: het bankstel, de salontafel, de opstapelbare bijzettafeltjes, het kanten kleedje op de rugleuning van de fauteuil, de pantoffels, alles. De vage vrees van de Hollander dat een toevloed van immigranten uit Suriname de goedburgerlijke levenswijze zal aantasten, wordt hier tenietgedaan.

In de hoek van de kamer staat een harmonium. ‘Speel wat voor ons,’ vraagt Wim, maar Iris weigert verlegen. Dan klinkt de stem van Winnie Mandela plotseling luid, gehoorzaamend aan de afstandsbediening in Wims hand, en wordt de huisvrede verstoord met mensonterende beelden van blanke mannen die zwarten bijeendrijven en erop los slaan. ‘Zie je wat die beesten doen. Tutu heeft ongelijk. Niets onderhandelen. Het wordt tijd dat onze mensen daar aan de macht komen,’ roept Wim bewogen en een groot deel van de avond is apartheidspolitiek het onderwerp van gesprek. De verbondenheid in de woonkamer op Zorg en Hoop met de negers zo ver weg in Zuid-Afrika is roerend. Maar ook de schaarste komt aan bod; wc-papier is niet te krijgen of kost een hoop. Er is een tekort aan waspoeder, slaolie, roomboter, aan aspirines en andere medicijnen.

In Paramaribo verhongert een mens niet gauw; in het seizoen liggen de manjes voor het oprapen en een puntbroodje kost tien Surinaamse centen. Maar het ontbreekt aan alles wat uit het buitenland moet komen en bijna alles komt daarvandaan. Iris en Wim verlangen vooral naar chocolade, Nescafé, Mariabesluitjes en Edammer kaas. Goederen

waarmee ze zijn grootgebracht, die je vroeger bij oom Chinees op de hoek van de straat kon kopen. Het is een klachtenregen waar niets tegenin te brengen is.

De swampen in de kuststrook - waar ook de meeste mensen wonen - lijden onder een permanente muggenplaag. Muskietenkaars helpt een beetje, als het te krijgen is. Uit de lucht wordt af en toe met gif gespoten. Eindelijk waren ook de moerassige districten Coronie en Nickerie aan de beurt. Maar toen het zover was kon het vliegtuig niet opstijgen bij gebrek aan smeerolie uit Holland en de muggen bleven komen. Ook op een ongelegen moment, toen president Shankar met een delegatie op werkbezoek verscheen: de eregasten mepten wild om zich heen.

Geen tekort op zich is onverdraaglijk, maar door de jaren heen gaan alle tekorten samen zwaar wegen; het worden hebis, ze drukken terneer. Het wordt een aaneenschakeling van kleine beledigingen voor wie zich op een welvaartswereld heeft ingesteld. Steeds meer mensen beseffen dat die welvaartswereld voor hen niet in Suriname ligt, maar ergens anders; Holland, Amerika, desnoods op de Antillen. En Surinamers die uit die landen met vakantie in Suriname komen leveren het bewijs.

Op het terras van hotel Torarica zit een jonge man. Hij heeft zich gestoken in een glanzend babyblauw trainingspak. Op een wintersportvakantie zou het hem voor een korte wandeling in de sneeuw afdoende tegen de kou beschermen. Hier in de tropen werkt zijn sportkostuum als een body-packing en het zweet loopt hem langs het gezicht. Aan zijn tafel zitten twee zorgvuldig gekapte vrouwen, rijkelijk behangen met gouden sieraden. Onmiskkenbaar vertegenwoordigen ze in Holland het *Vrij Nederland*-ideaal van de zwarte vrouw - luidruchtig, altijd te kort gedaan en zwaar gesubsidieerd. Als toeristen in Paramaribo met mooie kleren, moderne kapsels en kapesones zijn ze Hollands welvaren. 'Daarom komt het land niet vooruit, gebrek aan

efficiëntie. Het lijkt wel alsof die kokosnoten nog geplùkt moesten worden,' roept een der dames met veel vertoon, als de serveerster komt aanlopen. Ze bedient de gasten afgemeten.

De man, Milton, biedt mij iets te drinken aan. De twee vrouwen praten met een Rotterdamse tongval in het wilde weg. Het vorig jaar waren ze ook met z'n drieën op vakantie, in Wenen. 'Dat was pas ontspannen genieten. Als je de toeristen zag, terrassen, winkels, restaurants, hotels!' Nu hadden ze besloten om in Suriname een kijkje te nemen, maar wat was dat tegengevallen. 'Wat heb je hier? Krasnapolsky, Ma colanderras;, Allegria en Tora, en, oké, de Riverclub. Maar dan houdt het echt wel op. De meeste familieleden en vrienden zijn in Nederland. Naar het binnenland kun je niet gaan, naar de Franse kant kun je niet gaan. Ik heb geen zin dat Ronnie Brunswijk me komt gijzelen. En dúúr!' En Milton grapt: 'Het enige dat goedkoop is, is het geld.' Hij telt de dagen. 'Ons vliegtuig vertrekt pas over een kleine week.'

Torarica, in het begín van de jaren zestig door prinses Irene geopend, was ooit de plek waar rijke toeristen, gevestigde Surinamers en Nederlandse politici op ontwikkelingsmissie hun whisky-soda's dronken. Nu is het hotel een verzamelplaats voor buitenlandse Surinamers, die over valuta beschikken. Met een koers op de zwarte markt van één op zes bivakkeren ze tegen jeugdherbergprijzen in dit luxehotel, dat een van de allermooist denkbare plantentuinen heeft. Met bewonderenswaardige inspanning probeert de manager met zijn personeel het hotel voor ondergang te behoeden en hij slaagt erin om, ondanks de schaarste en het gebrek aan harde dollars, de boel draaiende te houden.

De plaatselijke overnight miljonairs, van wie boze tongen beweren dat velen foetoeboi, loopjongen, zijn van de militairen, ontmoeten elkaar in de bar van het hotel, die uitkijkt op het zwembad. De ogenschijnlijk argeloze, schaars

geklede vrouwelijke badgasten genieten van de zon, de warmte en het water, de barbezoekers van het uitzicht. Broeierige opmerkingen over het vrouwelijk schoon dat rond het zwembad ligt te zonnen wisselen politiek commentaar af. Holland heeft onder de bargasten een slechte pers en gretig wordt de uitbuiting van Suriname door haar voormalig kolonisator doorgenomen. Het recente militaire tijdperk wordt als gespreksonderwerp zorgvuldig vermeden.

In het zwembad staat een vijftal Hollanders in het ondiepe. Het negatief van hun tropenhemd is hun op het lijf gebrand. Ze vermaken zich en heffen het koude glas. Het treurige van het toerisme is dat de reiziger op zoek naar ontspanning terechtkomt op een verpozingstoneel. Maar achter de coulissen van toeristencentra speelt zich een ander leven af. Voor mij is die andere wereld een vorige wereld, mijn kindertijd in Suriname.

Ik heb een afspraak in de bar met Humbert, de man die mij aan een huurauto kan helpen. Na dagen telefoneren lukte het me om hem te pakken te krijgen. Zonder eigen vervoer is het behelpen en kom ik niet verder dan rondhangen in het centrum van de stad. De kleine 'wilde bussen' zijn, als je het geduld kunt opbrengen om te wachten, eivol en stoppen dus niet. De landsbussen rijden niet meer en zijn bijgezet in de garage, wachtend op knalpotten, bougies of banden uit Holland.

De dienstbode van het gezin waar ik een paar dagen te gast was, vertelde me dat ze iedere ochtend om half zes van huis ging om er zeker van te zijn dat ze met haar twee schoolgaande kinderen een plaatsje in de bus zou vinden. Als ze een half uur later vertrok, kon ze het werkhuis wel vergeten; mevrouw had er niets aan wanneer ze om een uur of tien kwam aanzetten als ze om zeven uur moest beginnen. Een fiets had ze niet, dat was te duur.

Ik herinner me dat een van de bemanningsleden van de Saramacca, het schip waarmee ik naar Suriname reisde, mij terloops vertelde dat hij voor tienduizend gulden fietshandel aan boord had. Deze handige matroos wees op twaalf fietsen die op het dek vastgesjord stonden. Hij vond me maar suf, omdat ik geen auto, laat staan een fiets op de boot meegenomen had. Na een paar dagen in Paramaribo begreep ik wat hij bedoelde en toen ik erin was geslaagd zijn adres op te sporen was hij uitverkocht. Geen enkel autoverhuurbedrijf had een wagen vrij en mijn hoop was nu geheel op Humbert gevestigd.

‘Ik ben net terug uit Miami. Ach, de vrouw wilde wat gaan shoppen, iets waar ik een broertje dood aan heb, maar ik had wat goed te maken,’ vertrouwde hij me onder het drinken van een glas bier schalks toe, alsof onze vriendschap al van jaren is. We dronken geen Parbo-bier, maar Hollandse pils. Parbo is niet meer te krijgen. De fabriek staakt al weken en zelfs Torarica is door zijn voorraad heen.

Bijna niets wat in Suriname geproduceerd wordt is te koop. De suiker komt uit Holland. De suikerplantages zijn verlaten en de suikerfabriek van Mariënborg is vrijwel stilgelegd en staat aan de Surinamerivier weg te rotten. Met de eerste scheepslading hulpgoederen kwamen ook de balen witte suiker uit Holland. Maar in de winkels is geen suiker te koop. De machines die de suiker uit balen in papieren zakken moesten verpakken waren stuk, of het verpakkingsmateriaal was op. De regering had een schappelijke minimumprijs vastgesteld, maar voor dat geld wilden de winkeliers kennelijk de suiker niet komen ophalen en uitscheppen. En dus stond de suiker nat te worden op het haventerrein.

In *De Ware Tijd* stond het bericht, dat de Nederlandse ambassade een uienonderzoek houdt. Het schijnt dat een groot deel van de partij uien uit de derde zending van de Nederlandse voedselhulp is bedorven. De heer Bert Ronhaar, een employé van de Nederlandse ambassade, is per-

soonlijk wezen kijken en op hoog niveau zal worden nagegaan hoe het komt dat de uien verrot zijn en liggen te stinken.

Humbert vindt dat Nederland nu wel met geld over de brug moet komen. Dan kan Suriname zelf bepalen waar en van welke kwaliteit het uien koopt. Humbert is een goede vriend van een familielid en dat maakt hem verwant en vertrouwelijk. Hij wil weten of ik eventueel geïnteresseerd ben in een stuk bouwland, ‘een juweel van een perceel in Waterland, aan de Surinamerivier. Dat gebied heeft wat weg van de Hollandse polder.’ Hij is verbaasd als ik niet geestdriftig reageer op zijn aanbod, maar wat moet ik met een stuk drassig polderland in de tropen? Humbert was ooit maatschappelijk werker, is nu zakenman: ‘Voor iemand uit Holland denk je niet bepaald calculatief.’

Hij heeft de oplossing bedacht die Suriname uit de armoede kan helpen. Alle Surinamers in Nederland moeten iedere maand een tientje schenken aan het land, ‘goodwill’ noemt hij dat. Hij zou zelfs de hele coördinatie van deze hulpactie op zich willen nemen. ‘Israël zou tenslotte ook niet kunnen bestaan zonder het geld van de rijke Amerikaanse joden.’ Vrienden van Humbert komen om ons heen staan. ‘Jules,’ stelt één zich voor. ‘Een van de meest gefortuneerde mannen van het land,’ vult Humbert aan. ‘Wie niet rijk is of erft, blijft arm tot hij sterft,’ pingpongt Jules.

Humbert heeft geen auto vrij, maar als ik hem beloof een cassettebandje met muziek van James Last op te sturen wil hij mijn privé-chauffeur zijn. ‘I am yours,’ zegt hij vol overgave. We rijden op mijn verzoek door de Combébuurt, waarvan straten nog steeds de namen dragen van de gouverneurs uit verre koloniale tijden - de Crommelinstraat, de Hofstede Crulllaan, de Mauritiusstraat -, op weg naar Ma Retraite, de plantage waar ik mijn kinderjaren doorbracht. Ik herinner me dat de citrusoogsten zo overvloedig waren, dat vrachtwagens uit de naburige plantage Geyers-

vlijt, beladen met grapefruits en sinaasappelen, fruihopen op de hoek van de straat omkiepten en dat ik zoveel citrus at, dat ik sinaasappelsap zweette. Ik herinner me ook de geur van de drogerij van de koffiefabriek en de geheime spelletjes met jongens en meisjes uit de buurt in de grote droogbakken, waarin de koffiebonen dampen. Het bonenoppervlak was heet door de brandende zon, de onderlaag broeierig en vochtig. Eerst met kleren aan en dan, half bedwelmd en klam door de warmte van de bonen, naakt, voelden we hoe heet de ander was geworden. ‘Koorts’ heette dat spelletje. Maar het is lang geleden.

Niets van het Ma Retraite van vroeger staat er nog en ik begin aan mijn geheugen te twijfelen. De plantage is een en al villawijk geworden en heet nu Rainville, Elisabethshof. De straten zijn met uitzondering van een enkele automobilist leeg. Wandelen doet niemand hier en fietsen al helemaal niet, dat is in Paramaribo iets voor rijke armen en scholieren. Maar deze moderne wijken hebben ook niets met Paramaribo te maken, het zijn wereldse wijken die overal voorkomen waar nieuwe rijkdom wordt tentoongesteld; van Alicante tot Acapulco, van Palo Alto tot São Paulo. Kennelijk niet gehinderd door schoonheidscommissies overschaduwde de ene luxemastodont de andere.

Midden in de villareeks staat plotseling een hectare wildernis. ‘Land van eigenaars die in Holland zitten,’ legt Humbert me uit. ‘Het zal me niet verbazen als het Hindoestanen zijn. Ze kopen het hele land op, zo slim zijn zij wel.’ Wij rijden door Elisabethshof. ‘Hier wordt in jullie pers nooit over geschreven. Het is een en al kommer en kwel wat de klok slaat wat je in Hollandse kranten over Suriname leest,’ zegt Humbert verwijtend, trots op het zichtbaar rijke deel van Suriname.

Hij stopt voor een witte villa. Het kost me even tijd om te zien wat het vervreemdende element aan de villa is, maar

dat er iets niet klopt is zeker. Dan zie ik het. Boven op de villa pronkt een ouderwetse rode bakstenen schoorsteen, die me doet denken aan een illustratie uit een kinderboek van Rie Cramer. Zo'n schoorsteen waar Zwarte Piet doorheen kruipt om kleine stoute kinderen de stuipen op het lijf te jagen. Schoorstenen die je in Holland steeds minder ziet, omdat de hedendaagse centrale verwarming andere eisen stelt aan het rookkanaal.

Het hospitaal in de brousse

Diep in de brousse van Benin, een kwartier gaans van het dorp Papane, in de binnenlanden van Tchaourou, ligt het hospitaal van St. Martin.

Het hospitaal van St. Martin werd in het begin van de jaren zeventig gesticht door een Nederlandse arts wiens naam voortleeft bij de omwonenden: ‘Hij was een heilige,’ vertrouwt Mathieu, de chauffeur van het ziekenhuis, mij toe. ‘Alles heeft hij voor onze mensen overgehad, hart en verstand, een vrouw had hij niet.’

Mathieu heeft de dokter nog gekend in de pionierstijd. Hij kwam als kleine jongen bij hem in dienst als manusje-van-alles. Er was toen nog geen elektriciteit of stromend water: de kinderen werden gehaald bij het licht van een kaars, de woonkamer was ook kraamkamer en daar werden de operaties gedaan, sommige met goede afloop. De dokter maakte naam en zijn faam verbreidde zich als een lopend vuurtje. Van heinde en verre stroomden zieke mensen toe, lopend, achter op de bromfiets, of klem tussen de medepassagiers in de taxi-brousse: op zoek naar beterschap. Vijf jaar heeft de dokter uit Nederland het volgehouden, maar ten slotte werd zelfs hij overmand door de toevloed van patiënten. Ten einde raad hield hij de zieken die om genezing kwamen bedelen met een geweer van zijn terrein. De mensen in Papane waren bang voor hem geworden en liepen met een grote boog om zijn erf. De Hollander werd onhoudbaar. Hij was als geneesheer gekomen en werd afgevoerd als patiënt.

‘De dokter heeft mij leren autorijden,’ peinst Mathieu, ‘en zelfs later was hij voor mij niet ziek, ik ben bij hem ge-

bleven tot het laatst, toen hij van de ene dag op de andere verdween.’

Ook de volgende dokter heeft Mathieu van nabij meegemaakt als klusjesman, en de daaropvolgende, en alle andere artsen die kwamen en weer gingen na een jaar of wat. Zij maakten allemaal naam in Papane en tot in de verre omtrek, want de dokter is daar ook nu nog een machtig persoon. Koortsen en kwalen die de medicijnman niet kan of durft genezen, verhelpt de arts met zijn injectiespuit. De arts is in het Beninese binnenland deel van een drievuldigheid: de koning van het dorp staat voor de traditie en draagt het magisch, geestelijk, moreel gezag; de districtschef is een militair die op zijn strepen staat, afgezant van het centraal gezag, van de presidentiële macht en de marxistische leer van president Kerkeou; de dokter is de enige die nog aanvaard wordt uit de boedel van de koloniale nalatenschap.

Maar nu is ook Mathieu een gewichtig personage geworden, sinds lang niet meer alleen de knecht. Hij is chauffeur en bestuurt de bestelwagen waarmee het vaccinatieteam de dorpen en meest afgelegen gehuchten afrijdt. Al kilometers buiten het dorp geeft hij met luid getoeter te kennen dat het team in aantocht is, een enkele keer beantwoordt een drum in de verte zijn claxon. Kinderen en opgeschoten jongens komen uit het dorp aanrennen en hollen dan weer voor de auto uit het dorp in waar met veel uithalen wordt geparkeerd in de schaduw van een oude mangoboom. Mathieu laat de motor nog enige tijd draaien, drukt af en toe het gaspedaal op de plank en ziet van achter zijn stuur oplettend toe. De jongens betasten de auto, één waagt het om over de motorkap te leunen. Van achter zijn stuur roept Mathieu hem tot de orde.

Mathieu ontleent zijn gezag vooral aan de reizen die hij met de dokter maakt naar de verre, grote steden: Parakou, halverwege de noordgrens met Niger, en zelfs Cotonou, een dagreis met de auto ver. En wat zijn dorpsgenoten van

die oorden weten, dat weten ze van hem. Hij doet op zijn tochten boodschappen voor de dorpelingen. Voor de horlogemaker op de markt van Tchaourou heeft hij uit Cotonou een cassettebandje meegenomen met hi-life muziek van King Sunny Adé, geluiden uit de internationale Afrikaanse wereld, die ook weer in het binnenland doordringen. De horlogemaker neemt het bandje met veel plichtplegingen in ontvangst en dat trekt de aandacht van voorbijgangers die in een kleine drom komen luisteren. Uit het geroezemoes vang ik alleen 'Cotonou' op en opeens merk ik dat ik onderwerp van gesprek ben. Ook ik blijf een zeldzame trofee uit de grote wereld. 'Onibo?' wordt me gevraagd, blanke? Mathieu spreekt voor mij, en zegt in het Frans: 'Nee, ze is een vrouw van ons, maar uit Europa, waar de blanken wonen en de dokter vandaan komt.'

Het lazaret waaruit de eerste Hollandse dokter werd weggedragen is nu een ziekenhuis opgetrokken uit beton, vijf barakken met ziekenzalen en met kamertjes waar de gardes-malades die met hun zieke verwanten meegekomen zijn een onderkomen vinden. Een patiënt is nooit alleen, hele gezinnen trekken mee naar het ziekenhuis, en blijven met al hun hebben en houden in de buurt van het ziekenhuis om over hun zieke familielid te waken.

Op het erf van het hospitaal is van alles te doen: marskramers trekken langs met hun waar, horloges zijn het meest in trek, precies gerangschikt op bedrukt katoen in houten dozen; commerciantes uit nabijgelegen dorpen venten met groenten, zeep, tijger- en andere balsems, geneeskrachtige kruiden of sigaretten. Vrouwen uit de buurt lopen af en aan met emailen bekkens en kalebassen op hun hoofd om water te halen hij de waterput van het ziekenhuis, de enige bron in de verre omtrek. Even verderop is een man aan het plassen, dat verbaast mij minder dan de houding die hij daarbij aanneemt: met één knie hurkt en met de andere knielt hij: de vrouwen doen het wijdbeens staande, precies tussen hun

rokken in. Er zijn sinds kort latrines gebouwd, maar die zijn niet in gebruik, ze zijn nog te mooi, te nieuw en blijven onbevlekt achter glanzend geverfde deuren. De man van de arts is bouwmeester. 'Ik bepaal wanneer die wc-deuren opengaan,' zegt hij. Hele families zitten om een houtvuurtje een potje te koken, waarvan straks hun zieke de lekkerste beetjes krijgt.

Het gedoe op het ziekenhuisterrein is niet wanordelijk, ieder doet zijn eigen ding, maar langzaam en weloverwogen en zonder veel geluid. Zelfs de vrouw die een zenuw-toeval krijgt en door drie verwanten ondersteund wordt als zij schokt en schudt in een soort sint-vitusdans, brengt daarbij enkel een nauwelijks hoorbaar gezoem voort. 'Niets aan te doen,' zegt de dokter, 'ze is zwanger, een maand of vier en ze wil ervan af. Maar wij mogen geen abortus doen.'

Iedere maandag om acht uur formeert het personeel van het hospitaal zich in twee rijen, de langste mensen staan achteraan. De vlag wordt gehesen. Een plechtig moment, iedereen ontbloot het hoofd en heft de strijdkreet van het land aan: 'Ehuzu, dan dan' en in één adem: 'La lutte continue.' *Ehuzu dan dan*: alles verandert, welzeker. De slogan van het marxistische regime dat in Benin aan de macht is.

De nieuwe week is ingewijd en in het ziekenhuis begint de grote visite. De ziekenzaal is net gedweild en een kruidige geurmelange van tijgerbalsem, muskietenkaars en lysol vult de ruimte. Mannen, vrouwen en kinderen liggen door elkaar op zaal. Op het ene bed geeft een moeder haar kind de borst, op het andere waaiert een man de vliegen weg van de wonden op het been van een verwante. Op een volgend bed zitten drie vrouwen met de hoofden dicht bijeen te fluisteren en verderop ligt een jongetje - de kleur is weggetrokken uit zijn huid waarover een matte waas ligt, zijn buik is meer gezwollen dan draaglijk lijkt, zijn navel ettert en het leven sijpelt langzaam uit zijn lichaam.

Een patiënt die een paar bedden verder ligt bemoeit zich

ermee. Hij roept de hoofdverpleegster, Bernadette, die op haar beurt de dokter erbij haalt. Alles wat de patiënten zeggen moet voor de dokter uit het Nagot of uit een andere streektaal in het Frans vertaald worden: de jongen is ziek - ernstig ziek - hoe lang al? - ze komen van ver - maar hoe lang al? - van heel ver - enzovoort. Op de vragen komt geen antwoord, maar één ding staat al vast: er is niets meer te genezen.

De dokter vervolgt haar ronde langs de bedden. Ze houdt stil bij een jongetje van een jaar of twaalf, dat omringd is door familieleden. Zijn benen zijn overdekt met kleine wondjes die heftig ontstoken zijn geraakt, de dokter veronderstelt dat het inkervingen zijn, aangebracht door een medicijnman. Het jongetje ligt op zijn zij, onder zijn piemelkje hangt met een touwtje om zijn buik een leeg conservenblikje, want hij kan zijn plas niet ophouden. Af en toe komt hij half omhoog, steunend op zijn handen, een zeemeermin op het droge. De vader spreekt met heftige gebaren, maar in een taal die niemand thuis kan brengen, het jochie spreekt een paar woorden Frans ertussendoor. De dokter moet iets aan hem doen. Hij heeft koorts. Niets helpt. Bij de felheid van zijn vader lacht het jongetje verlegen naar de dokter en slaat van Afrikaanse schaamte zijn handen voor zijn gezicht.

‘Ik heb liever een bevalling of een breuk, die zie je zonder woorden en er is nog iets aan te doen ook,’ zegt de dokter, ‘maar die spraakverwarring is onoverkomelijk; ze hebben zoveel verschillende talen en al kende ik Swahili, dan spreken zij weer wat anders.’

De dokter leeft zich in, ze kan soms de herkomst van haar patiënten aflezen aan de tatoeages op het gezicht en hun klachten begrijpen uit hun gebaren. Ze is ver van huis, maar ook eindelijk waar ze altijd heeft willen zijn. Als klein meisje wilde ze al gaan helpen in Afrika. Ze hoort tot de generatie die is opgegroeid met de hongerbeelden van Biafra op de

televisie in een tijd dat de kijkers daar nog niet aan gewend waren. Ze besloot om later vliegenier te worden en voedsel naar Afrika te brengen. Later werd dat een medicijnenstudie. En zo vertrok ze uit de Amsterdamse binnenstad en koos het isolement in de jungle van Benin om daar wortel te schieten. Nu is ze mijn gastvrouw en stelt ze mij Afrika voor zoals het zich aan haar heeft voorgedaan in haar werk. Het hospitaal is haar territorium, en zij is daar de heemeester. En in het werk houdt zij een belangeloze deugdzaamheid vol, ze valt als vanzelf terug op de houding van de nonnen, pleegzusters, de jungledokters, die haar zijn voorgegaan.

Een work-out

De man had zich gestoken in een glanzend paars trainingspak bedrukt met lichtgevende integralen en somtekens. Zijn gitzwarte nattige haar had een kleurovergang naar peper en zout bij de bakkebaarden en werd in de nek bijeengehouden in een paardestaartje. Het haar was overvloedig bewerkt met wet-look-gel en het staartje bezoedelde de kraag van zijn trainingspak. Maar zijn sportschoenen waren maagdelijk wit en ook de gifgroene New Balance-sporttas zag er kreukloos nieuw uit.

Hij hield de kennismakingsfolder van de gym bijna tegen zijn neus gedrukt, zo was hij erin verdiept.

‘Wat kan ik voor u doen?’ vroeg de baas van de sportschool van achter de bar.

‘Ik wil een work-out,’ antwoordde de man luid, zoals mensen doen wanneer ze met de omstandigheden een beetje verlegen zijn.

‘Dat kan,’ antwoordde de eigenaar, wiens klandizie een afspiegeling was van de Amsterdamse binnenstadsbevolking; de wetenschappelijk hoofdmedewerker werkte zich in het zweet naast de moderedactrice, de vrijwilliger voor Amnesty International, de bankklerk met lunchpauze en de huisvrouw. Beschaafd sport ieder voor zich onder leiding van een lichaamsexpert die gezegend is met een dermate fraai exterieur, dat de mijmering de vrije loop neemt. Dat wat mensen van goden scheidt, is misschien toch niet meer dan figuurcorrectie, conditietraining en pose.

In de gym zijn geen tribunes waarop toeschouwers met hun aanmoedigingen een team of een enkele sportheld kunnen aanzetten tot prestatie. Er is geen scheidsrechter, want

niemand strijdt er tegen een ander: een jury is er evenmin. De enige die bekwaam is tot oordelen, is het eigen beeld op de spiegelwand.

‘We hebben low impact, high impact, aerobics, body shape - keuze genoeg. Wilt u een dagkaart om te kijken of het bevalt, met of zonder sauna en Turks bad? U kunt ook een maandabonnement nemen, net wat u wilt.’

De man antwoordde zonder aarzelen: ‘Ik heb het al bekeken. Prima sfeertje hier. Geef mij maar een kaart met alles d'r op en d'r aan. Honderd gulden? Geen probleem.’

Hij ging aan de bar zitten en bestelde wat te drinken. Neen, geen sinaasappelsap, te zuur, dat ging in de maag zo knagen. Isostar? Kende hij niet maar het leek hem wel wat. ‘Geef deze mevrouw...’ - hij legde zijn hand kort op de schouder van een vrouw die een barkrukje verder half verscholen zat achter haar krant - ‘...ook maar een eh, hoe heet dat spul... Isostartje van mij.’

De vrouw keek terloops op en schudde van neen. ‘Voor mij niets, dank u.’

‘Het is gemengd hier. Tenminste, dat heb ik me laten vertellen. Het ziet er relaxed uit zo te zien,’ probeerde de man het gesprek met de eigenaar voort te zetten.

‘We hebben, als u dat bedoelt, een gezamenlijke kleedruimte en ook verder is het hele gebeuren gemengd,’ zei de eigenaar. ‘Als u wilt, leid ik u even rond en kan ik u het een en ander laten zien. U krijgt een sleutel voor uw locker, daar kunt u alle spullen in kwijt.’

‘Nou als je dat doen wilt, wat graag. Als je nieuw ergens komt is het altijd even wennen.’

De eigenaar ging hem voor naar de afgesloten kleedruimte. In het vertrek was een hoek uitgespaard voor heren. Aan de andere kant was een vrouw bezig zich de body-stocking van het lijf te stropen.

‘Gods kolere,’ riep de man uit, struikelend over de drempel. ‘Alles is hier open en bloot.’

‘Pardon meneer.’ De eigenaar haalde zijn wenkbrauwen op. ‘U moet bij het betreden van de kleedruimte wèl uw schoenen uitdoen.’

‘Ze zijn brandnieuw man. Ik heb ze voor het eerst aan.’

‘Hygiënische overwegingen,’ zei de eigenaar. ‘Er zijn nu eenmaal regels.’

Het werd druk in de van lichaamsgeuren bezwangerde kleedkamer, en warm. Als fietsers in het spitsuur scheerden de sportmensen langs elkaar, iedere botsing vermijgend. Ook de dame die hij zojuist een drankje had aangeboden kleeedde zich om voor de volgende les. Ze ontweek zijn blik.

De man stond als een zombie. Hij had nog steeds zijn schoenen aan. Onder een arm hield hij zijn New Balance-trainingstas geklemd. Hij fixeerde de vrouwen die zich onbespied veinsden en hun kanten ondergoed verwisselden voor sport-bh's. In zijn ogen laaide de hebberigheid op van mensen die datgene waar hun begeerte al zo lang naar uitgaat binnen handbereik hebben maar niet willen weten dat die weelderige troost toch onbereikbaar zal blijven.

De eigenaar van de gevestigde sportschool pakte de nieuwkomer in zijn brandnieuwe sportuitrusting bij de arm: ‘Gaaf u maar met me mee,’ zei hij. ‘Wij moeten nog even praten.’

Zieldoorborend

Vorig jaar zomer raakte ik op Columbus Avenue in New York in gesprek met Amedoo, een straatventer uit Senegal. Zijn kraam was behangen met namaak gouden kettingen, oorhangers en andere snuisterijen. Als het regende vulde hij zijn handel aan met paraplu's, als de zon scheen met zonnebrillen. Het waren halssieraden, zwarte ronde plakken leer waarop het Afrikaanse continent was uitgespaard in de kleuren geel, rood en groen, bevestigd aan een ophangveter, die mijn aandacht trokken.

Veel zwarte jongeren uptown hadden zich opgedirkt met de versierselen die Amedoo verkocht; meisjes met de glanzende oorhangers, soms tweemaal het formaat van de oorschelp, jongens met de ronde lederen Afrika-plakken. Ook in Senegal waren deze attributen in de mode geraakt, vertelde Amedoo. Men wilde daar laten zien op de hoogte te zijn van wat in Amerika de trend was. Ergens in de wereld was iemand bezig steenrijk te worden met de fabricage van een zwart bewustzijn aan een leren veter.

Amedoo, die zelf niets van zijn koopwaar droeg, had met zijn vriend van de buurkraam, eveneens uit Senegal, gewed dat ik geen Amerikaanse was: 'Andere kleding, andere stijl.' Als bewijs dat hij wist hoe laat het was, liet hij mij zijn Rolex-horloge zien: 'Uit Zwitserland.'

Een van die talloze thuislozen die de straten van Manhattan bevolken bleef, toen ik eens met Amedoo stond te praten, aarzelend bij ons staan. De zwerver vroeg om een dollar, 'ter ondersteuning,' zei hij, 'van het National Negro Pizza Fund.' Amedoo zag de humor er niet van in. En het was bij deze gebeurtenis dat mijn Senegalese nieuwe kennis

begon te lamenteren over de zwarte zwervers. ‘Het waren,’ zei hij, ‘lui die liever stalen dan werkten, verslaafd aan crack en alcohol en zonder enige familietraditie.’

In een poging de zwerver te verdedigen kon ik niet anders aanvoeren dan de invloed van slavernij en rassenhaat op de mentaliteit van veel zwarten. Amedoo maakte korte metten met mijn argumenten. Velen van de Afrikanen die als slaven aan de blanken werden verkocht waren van het laagste allooi: gevangenen, misdadigers of lieden van inferieure stammen. En zo raasde hij voort.

Daags voor de opening van de expositie *Wit over zwart* in het Koninklijk Instituut voor de Tropen, door de makers nader toegelicht als: ‘Hoe een witte meerderheid zich al eeuwenlang een beeld vormt van een zwarte minderheid, een tentoonstelling over macht en vernedering’, werd ik gebeld. Het was mevrouw W., als journaliste verbonden aan een weekblad. Wilde ik samen met haar de tentoonstelling bezichtigen? Mijn commentaar bij de diverse beelden zou materiaal zijn voor haar artikel. Ze deed werkelijk haar best, zei ze, om integer te zijn, ik kon haar vertrouwen. Bovendien voelde ze zich verbonden met de zwarten. En ze was in Afrika geweest, zeverde ze voort.

Een mens met goede bedoelingen. Had ik haar als meeloper Amedoo uit New York maar kunnen aanraden. Of tenminste dr. Philomena Essed, afkomstig uit het raciale Suriname waar bosnegers lijfelijk ondervinden wat discriminatie betekent. Dr. Essed is een wetenschappelijk expert in zwart-wit-verhoudingen, tevens zeer verontwaardigd over de vele misstanden op dit gebied in het door haar zo racistisch gewaande hedendaagse Holland.

De tentoonstelling *Wit over zwart*, een verzameling ‘negrofilia’, is bijeengebracht door Felix de Rooy, naar eigen zeggen ‘het produkt van een koloniaal orgasme’, en Rufus Collins, een Amerikaanse regisseur die voorlopig verkiest om in Holland te wonen, waar de opkomst van het alloch-

tonentheater hem veel mogelijkheden heeft geboden.

Wit over zwart laat ons veel zien van wat we al wisten, of op zijn minst konden verwachten: vooringenomenheid van blanken jegens zwarten vanaf de negentiende eeuw tot heden, uitgestald tegen het decor van een uit het tijdsverband gerukte verzameling beeldjes, prenten, verpakkingsplaatjes, reclamemateriaal, stripboeken als Sjors en Sjimmie en Kuifje, blikken trommels en andere prullaria. Een antiekwinkel bij de Spiegelstraat heeft regelmatig een collectie tot kunst en antiek verheven negrofilia in de etalage staan.

Het is verwarrend om bij het begin van de rondgang in de imposante tentoonstellingszaal van het Tropenmuseum een kabinet over de geschiedenis van slavernij te betreden. Deerniswekkende afbeeldingen, levensgroot geprojecteerd, tonen gemartelde slaven. Eén slachtoffer is levend aan zijn ribbenkast opgehangen. Andere gruweldaden in prent en tekst omringen hem. Het marteltuig, kettingen, zwepen en klemmen achter glas moeten de toeschouwer helpen overtuigen.

Hoewel het om een tentoonstelling gaat met een opvoedkundige strekking is er nergens iets te lezen over de ingewikkelde achtergronden van de slavenhandel in Afrika. Daardoor krijgt de blanke de rol toebedeeld van machtige meedogenloze geweldigaard en de neger die van het onschuldige, weerloze slachtoffer. Er is bij het publiek een medeleven dat het een lieve lust is. ‘Gruwelijk,’ probeert een chique oudere dame - vertegenwoordigster van het type vóór Cuba en tegen clitoridectomie, tegen Zuid-Afrika en vóór baas in eigen buik, het type dat van verontwaardiging een levensovertuiging maakt - haar deernis te slijten, solliciterend naar een plaats in het goede-mensenreservaat. ‘Dat jullie dit allemaal is aangedaan.’ Ik loop schoorvoetend verder en ontdoe me van haar loodzware medelijden.

De toonzetting van de tentoonstelling komt overeen met de kijk-wat-ze-ons-hebben-aangedaan doctrine en maakt

veel emoties los. Een Surinaamse bezoeker vraagt zich af of ze haar theemuts in de vorm van een kotomisie wel of niet mag houden. Een ander heeft gehoord dat het woord neger niet langer acceptabel is. In Amerika spreekt men na veel geharrewar van African-Americans. Bij Minderhedenbeleid zijn vast ambtenaren al tijden bezig te werken aan een nieuwe naamgeving.

Een vrouw van een jaar of zestig blijft staan bij een foto van Harry Belafonte. ‘Deze ellendeling,’ zegt ze verbitterd, ‘heeft zijn mooie Jamaïcaanse vrouw indertijd in de steek gelaten voor een witte vrouw in Amerika. In het blad *Ebony* had hij gezegd een voorliefde te hebben voor witte vrouwen. Heb je ooit van je leven.’ Alle platen van hem had ze, nadat ze dit gelezen had, stuk voor stuk vernietigd, wat nog een heel werk was.

Ook Josephine Baker maakt geen aanspraak op haar sympathie. ‘Malatta die zich half naakt uitsloofde voor witten.’ Millie Scott zou zich in een tijdschrift hebben laten ontvallen dat men haar tijdens een tournee in Suriname als neger had behandeld. ‘Ze hadden haar mooi beet met d'r kapsones.’

Verderop is een reclamespotje te zien van de wereldberoemde hardloopster Nellie Cooman die een bepaald merk bananen aanprijst. Een jaar of vijftien geleden vertelde een kennis me het volgende. Hij was nogal gecharmeerd van een vrouw uit Suriname. Op een goede dag zat het paar op een terras aan het Rembrandtsplein. Hij had iets te drinken besteld, zijn donkere vriendin had de ober om een banaan gevraagd. De verteller had zich vreselijk geschaamd: ‘Wie vraagt er, als negerin nog wel, in 's hemelsnaam op een terras om een banaan!’ Nellie Cooman verricht met de bananenreclame baanbrekend opvoedend werk; de blanke hoeft zich niet langer te schamen wanneer de neger in zijn gezelschap een banaan eet.

Uit welke Hollandse huiskamers komen de prenten en de

beeldjes van het slag dat De Rooy en Collins verzamelden? Was het bij dezelfde mensen die het portret van *Het Zigeunermeisje* boven het buffet hebben hangen en een herderinnetje op het bijzettafeltje? Of uit de doorzonwoning, ingericht met de resten van een geplunderde boerenhoeve, met een wagenwiel als salontafel en een paardehoofdstel aan de muur? Past tussen al die kul en kitsch ook niet gewoon de negerkul en zwarte kitsch, en horen tussen al die dommigheid en platitudes niet ook bekrompenheid en vreemdelingenvrees?

De makers van de tentoonstelling in het Tropenmuseum slaagden erin met hun verbolgenheid reacties van een ziel-doorborend ‘ach...’ op te roepen. Ben ik om een goede neger te zijn ook verplicht tot al die verontwaardiging, of maar een dolende in de woestenij van het Alras?

Met de *Saramacca* naar Suriname

Er was zo een drukte aan boord van de *Saramacca*, dat ik eraan begon te twijfelen of ik werkelijk de enige passagier op de boot zou zijn. Het krioelde van mannen en vrouwen die met kartonnen dozen, tassen en pakjes sleepten. Een man zeulde met een onhandelbaar pak. Hoe hij het over de wankel gangway aan boord had gekregen was me een raadsel. In drukletters stond erop: ‘Fam. Hooplot, Nieuw Weergevondenweg te Paramaribo’.

‘Bent u de dame die met ons de oversteek gaat maken? Mijn naam is Dompig, hofmeester Dompig. De kapitein vroeg me naar u uit te kijken, hij is boven. Laat me u alvast naar uw hut begeleiden.’ De hofmeester gaat me voor. Hij heeft de tred van een pinguïn, alsof hij op zijn hoede is voor plotselinge onstabiele bodem. Een kolossale Hollandse vrouw heeft beide armen om een kleine zwarte man geslagen. Met een arm hangt hij om haar hals, in de andere houdt hij een fles Black-Cat rum vast. In hun omhelzing barricaderen ze de smalle doorgang. ‘Ja, mag ik even?’ De hofmeester hipt op de plaats. Traag en zonder op of om te kijken verplaatst het paar zich in de richting van de trap die benedendeks leidt.

De *Saramacca* zou in de nacht van de elfde juni precies om twaalf uur vertrekken en de kapitein had me op het hart gedrukt op tijd te zijn: Hollandse, vooral geen Surinaamse tijd. Er zou op niemand gewacht worden.

De tweepersoonshut die de hofmeester mij toewijst is ruim, maar nu te vol met familieleden die mij uitgeleide doen. De aanblik van het strak opgemaakte bed, de bagage onder het lege andere bed, het doelloos wachten, en de

zorgzame familie in de hut brengen mij in een staat van lijdelijkheid als bij een ziekenhuisopname.

De kapitein stapt binnen, gevolgd door een forse man, die wat aarzelend tegen de deurpost blijft leunen. ‘Mag ik je voorstellen aan de persoon die gedurende de overtocht voor je wel en wee zal zorgen?’ De man, zwaar en gespierd, maar met het onschuldig uiterlijk van een jonge stier, komt nader en drukt mij een straffe hand: ‘Livio, aangenaam.’

‘Heb je in je leven ooit zo een lelijke neger gezien?’ vraagt de kapitein. De hutbediende lacht verlegen.

‘Als ik alleen maar de geur hier inadem moet ik al braken,’ verzucht mijn moeder, en: ‘Meneer’, nu pakt ze Livio bij de mouw, ‘gaat u wel goed voor mijn dochter zorgen?’ Met deze uitingen van haar ongerustheid zegent ze mijn reis. Alle angsten die ze had uitgestaan, bijna dertig jaar geleden toen wij aan boord gingen van de *Creon*, weg van Suriname op reis naar Holland, blijkt ze opnieuw te beleven. Toen was ze zo bang voor de ‘Jantjes’, zoals ze de Hollandse bemanning noemde. De doorsnee-Hollander in uniform - soldaat, marinier en zelfs een enkele uitgezonden kracht in burger die in de tropen zijn bestemming zocht - was niet van de meest verfijnde soort, ook al niet indertijd. Mijn moeder zag het toen als haar taak gedurende de hele overtocht streng over mij te waken, bang dat de ruwe zeebonken zich aan mij zouden vergrijpen. Ik moest met haar een hut delen, zodat zij me geen moment uit het oog zou verliezen. De *Creon* had zich nauwelijks van de kade in Paramaribo losgemaakt of ze werd zeeziek. Ik was tot haar veroordeeld en tot de braaklucht, die al gauw de hut vulde, op weg van het vaderland Suriname, naar het moederland Holland. In die tijd was het reizigersverkeer over en weer grenzeloos, er was geen sprake van scheiding of onafhankelijkheid en het was in die dagen ondenkbaar dat er ooit een vergunning nodig zou zijn om in het ene of het andere land toegelaten te worden. Nu heb ik een visum nodig om Suriname binnen

te komen en ik besef, dat ik ook voor mijn geboorteland een vreemdeling ben geworden.

Het consulaat van Suriname is gevestigd in een kapitale dubbele villa in Amsterdam-Zuid. De villa is met een meer dan manshoog hekwerk beveiligd, maar het souterrain heeft een vrije toegang en de deur waarboven *Visa en paspoorten* staat wordt platgelopen. Ik blijf besluiteloos in de auto zitten. De consul ken ik nog van de Graaf van Zinzen-dorf mulo-school, waar we aan het eind van de jaren vijftig beiden leerlingen waren. Ik ken hem maar vluchtig, en het is lang geleden, eigenlijk is alles uit het Suriname dat ik kende min of meer vervlogen. Zal ik de consul een bezoek brengen of niet? Nu schiet me ook Lucia, een klasgenootje te binnen: 'Hij tjeukt je, hij heeft me gezegd, dat hij met je wil gaan.' Onverschillig had ik mijn schouders opgehaald: 'Nette meisjes,' zo was me met de paplepel ingegoten, 'geven nooit aanleiding.' In de pauze volgde ik hem heimelijk uit mijn ooghoeken. Met zijn handen in de zakken van zijn stijf gesteven korte kaki-broek ijsbeerde hij om me heen. De brandende vraag, die me de rest van de schooldag bezighield was, of hij al een jockey-onderbroek droeg, of niet.

Een dergelijk beschermend kledingstuk was slechts de grote jongens voorbehouden. De knulletjes van mijn klas waren net als ik elf, hooguit twaalf jaar. Met minachting bekeek ik ze, als ze wijdbeens op hun hurken met grote inspanning probeerden met één vinger een knikker in een holte te mikken, die ze zorgvuldig in de aarde hadden gemaakt. De ruime pijpen van hun korte broek gaven hun jongensgeheim bloot. Dat waren de kleine jongens, voor wie de pauze nog een speelkwartier was.

Uit de auto, waarachter ik geparkeerd sta, stapt een man uit, gekleed in een camouflagepak, bedoeld om soldaten in de jungle onzichtbaar te maken. In deze keurige straat in Buitenveldert, waar de dichtstbijzijnde flinke begroeiing eens een werkverschaffingsproject was, dat nu is uitge-

groeit tot het Amsterdamse Bos, is hij een opvallende verschijning. Hij blijft bij mijn auto staan: ‘Kan ik je helpen, schatje, zoek je wat? Voor visa moet je daarbeneden zijn hoor.’

Ik heb de consul in zijn kantoor boven opgezocht: ‘Wat zie je er fantastisch exotisch uit,’ zei hij, een goed uitziende veertiger, die een forse sigaar hanteerde en in Armani-achtig kostuum gestoken was: als model zou hij geen slecht figuur slaan, in de *Ebony*. Een belangrijk man, die zich met nuttige en ernstige zaken bezighield.

Weer op straat lispelt de man in het camouflagepak: ‘Heb je belangstelling voor wisselen? Ik kan je aan de hoogste koers helpen, één op zeven, honderd procent garantie. Als je wilt kunnen we de zaken bij je aan huis afhandelen. Je gaat toch naar Suriname? Dan kan ik je verzekeren, dat je geld nodig zult hebben want het is daar niet goedkoop en ik kan je helpen.’ Hij houdt gediensig de deur vast terwijl ik in stap. ‘Als je dat ding niet vertrouwt, moet je een *Weekkrant* kopen. Dan zie je zelf, dat het legaal is.’

In de Surinaamse *Weekkrant*, op de voorpagina adverteren de grote wisselaars: *Surigoud*, *Parbogoud*, *Taj Mahal* en een aantal naamloze kleinere openlijk en ze bieden Surinaams geld te koop aan tegen een koers, die vele malen hoger is dan de officiële, de grote uitverkoop van de Surinaamse economie speelt zich af in Holland.

In Paramaribo moest ik vaak aan de wisselaar uit Buitenveldert denken. Zo wilde ik een keer in de Maagdenstraat wat knippa's kopen. Zes van die kleine vruchten kostten een gulden. ‘Duur!’ riep ik uit, wetend dat op menig achtererf een knippaboom groeit. ‘Duur?’ zuchtte de koopvrouw. ‘Ik ga u iets zeggen, goedkoop woont al jaren niet meer in Suriname, goedkoop is dood en lang geleden begraven. De familie van goedkoop woont al jaren in Holland. Maar als u een klein beetje valuta hebt voor een arme vrouw, zodat ze wat zoutvlees kan kopen, dan kan ze een prijs met u maken.’

Of op de markt aan de Waterkant, Surinames Wallstreet: ‘Wisselen, wisselen,’ sist het om je heen. ‘Reagan, één op tien; Lubbers, één op vijf.’ De zaken worden open en bloot gedaan. Een kaalgeschoren eenmansbankier, in een T-shirt met de beeltenis van mr. T. van het A-team, waait zich wat koelte toe met briefjes van honderd die hij tot een waaier heeft geformeerd. Het gekwelde hoofd van Anton de Kom, Surinames nationale held, die door de nazi's is vermoord, prijkt op de revolutionaire bankbiljetten, die buiten Suriname waardeloos zijn.

De bemanning van de *Saramacca* bestaat niet uit Jantjes, zoals destijds aan boord van de *Creon*, waarmee ik mijn eerste grote zeereis maakte. Van iedere bevolkingsgroep die in Suriname voorkomt is een vertegenwoordiger op het schip te vinden, Carillho, Hertzberg, Jeunesse, Sodikromo, Hathi, Aghaton, Grens, allemaal Surinaamse namen. Er is zelfs een boeroe, wellicht een schaarse afstammeling van een Groningse, Gelderse of Zeeuwse boerenfamilie, die zich ruim een eeuw terug plompverloren in Suriname vestigde en die zo een ellendig lot beschoren was in de kolonie. Het was een kleine groep immigranten maar ze hebben hun huidkleur onderling gehouden. De kapitein, een moksiwatra, letterlijke betekenis ‘van gemengd water’, iemand van het Alras, noemt zichzelf een ras-Surinamer. ‘Weet je waarom het goed gaat hier aan boord?’ vertrouwt een matroos mij toe, ‘omdat de kapitein geen koelie is, of de één of ander. Die hebi heeft hij in ieder geval niet, want als hier een Hin-doestaan de leiding krijgt, haalt hij allemaal Hindoestanen binnen en een creool moet weer niets van die koelies hebben. Er mag van Bouterse veel gezegd worden, maar hij heeft een poging gedaan om al die rassen samen te bundelen in Wan Bigi Famirie, één grote familie. Ja die familie is wel behoorlijk gek geworden. Dat kun je wel zeggen. Persoonlijk bemoei ik me niet met politiek, maar ik ben van huis uit NPS'er.’

Voor de revolutie was er een Creolenpartij, een Hindoestanenpartij en een Javanenpartij in Suriname en nu sinds de verkiezingen spelen deze etnische politieke partijen weer een rol, onder de regie van bevelhebber Bouterse weliswaar, maar ze staan weer in de spotlichten.

Vroeg in de ochtend van mijn eerste dag aan boord klopt Livio op de deur: of ik om acht uur kom ontbijten. Tot mijn verbazing zitten er al twee kleine slaperige meisjes aan tafel: de dochttertjes van de eerste stuurman. ‘Ons volledige gezin maakt de reis mee,’ zegt hij. 's Middags ontmoet ik zijn vrouw Shirley, die met haar stuurman een zeer godvruchtig duo vormt. Hun beide dochttertjes dragen zwaar bijbelse namen, Judith en Prisca. Van huis uit Hindoes, zijn ze toegetreden tot de Gemeente der Vrije Evangelisten en volgen hun dominee Hoekendijk. Het echtpaar speelt graag een partijtje scrabble. Alle politieke winden waaien op de *Saramacca*, er zijn Bouta-mannen, aanhangers van de bevelhebber, en sinds de laatste verkiezingen dus ook ex-Bouta-mannen. Dan zijn er de aanhangers van het Front, de samenbundeling van NPS, VHP en KTPI, de nieuwe oude orde. De Bouta-man zegt: ‘Desi moet gewoon napalm gebruiken in Oost-Suriname om Brunswijk en zijn consorten eruit te branden. Dat gezeik over 8 december, die moorden! Neem Vietnam vroeger of Libanon en Nicaragua nu, landen die elke dag weer groot nieuws zijn. Zonder de strijd daar zou niemand in de wereld zich met die landen hebben beziggehouden. Hoeveel mensen zijn daar omgekomen? Dan heb ik het nog niet eens over Indië. Daar hebben die bakra's toch behoorlijk huisgehouden. En dan maakt Nederland zich druk over die vijftien. We mogen Bouterse dankbaar zijn, dat hij Suriname een gezicht, internationale bekendheid heeft gegeven.’

Politiek is een geliefd onderwerp aan boord en hoewel de meningen uiteenlopen weet een ieder afzonderlijk wat het beste voor Suriname zou zijn, wat dat betreft is de *Saramacca*

Suriname in een notedop. 'Suriname gaat aan deskundigen ten onder,' zegt de kapitein, die met al die verschillende mensen aan boord zijn koers op een bewonderenswaardige wijze bepaalt.

De *Saramacca* is zwaar beladen. Op de voorplecht zijn de handelswaren en hulpgoederen uit Holland in containers opgestapeld, daar weer bovenop staan oude auto's, de meeste zouden op een autokerkhof beter op hun plaats zijn. Vanuit mijn patrijspoort kijk ik tegen een grote Amerikaan, een Pontiac. Een aantal letters heeft de tand des tijds niet doorstaan en waar Pontiac stond, staat nu Po ti, arm in het Surinaams. Op het achterste gedeelte van het schip dat eruitziet als een drijvende rommelmarkt, zijn de hoeselgoederen van de bemanningsleden opgestapeld en vastgesjord aan de railing: tientallen gebruikte ijskasten, diepvriezers, fietsen, automotoren en andere onderdelen. 'Voor zo'n vijftienghonderd gulden kan ik deze ijskast zeker kwijt in Paramaribo. Ik heb er honderdvijfenzeventig valuta voor neergelegd,' legt een matroos me uit. 'Natuurlijk kopen ze het, want in Paramaribo is er niets anders te krijgen. Ja, als je geluk hebt kun je een nieuwe vinden voor vierduizend. De rijken die over voldoende valuta beschikken laten natuurlijk al hun spullen uit de States invliegen, wij varen wat hoeseldingen in,' lacht hij. 'Laat me u wel zeggen, principes oké, maar een enkeling is een drenkeling en in je eentje kun je in Suriname niets veranderen, dat wordt water naar zee dragen. Het is de vraag wat er bij aankomst in Paramaribo met de zogenaamde hulpcontainers, met de medicijnen bij voorbeeld die op het schip zijn, gebeuren gaat. Ik kan u wel zeggen, in Suriname wordt op hoog niveau gehoeseld. Neem nou die hulpgoederen, die medicijnen. Het zou me niet verbazen als ze op voorhand al zijn doorverkocht aan Guyana. Kent u deze? Wat gebeurt er als Bukman bukt en Van den Broek zijn broek zakt?' Ik kende hem al uit Holland: 'De vieze.' De matroos vindt het een goeie. Of ik wat

Nederlands geld voor hem heb, tegen een koers van één op vier. Een paar dagen geleden was het inderdaad hoger, maar dat was toen. Op volle zee blijkt hij op de hoogte te zijn van de laatste koersbewegingen.

In de messroom is een brandbrief van de kapitein tegen de wand geplakt. Hij waarschuwt de bemanningsleden voor sancties, nu het over en weer gesleep met pakketten zulke extreme vormen aanneemt. Een bemanningslid mag niet meer dan vijf dozen op het schip meenemen. ‘Ach, het is haast niet te controleren. Als je even niet oplet zit er weereen stapel oude autobanden aan boord, maar ja in Suriname is er vrijwel geen autoband te koop. Bij aankomst in Paramaribo zijn het toestanden, want ook de douaniers hebben onder de schaarste te lijden. Op de terugweg, als we in Rotterdam, aankomen is het een ramp. We hebben vreselijke last van die douanejongens. Ze blijven zoeken, verdovende middelen, naar de duivel en zijn oude moeder. Weten zij veel! Zoutvlees, zoute vis, kasiri, kasabawatra, kwi-kwi's koe-bies, alleen al wat die namen betreft duizelt het voor die lieden. Een tijd geleden hadden we een matroos aan boord. Die vent handelde zwaar in pimba-dotie. Zegt een van die kerels van de black-gang, de douanerecherche, toen ze dat goedje bij hem vonden: “Kapitein, we willen bij dezen opheldering over dat wittige spul dat we zojuist in het bezit van een van uw bemanningsleden aantreffen.” Enfin, ik laat die matroos halen. “Meneer,” zegt die jongen met een stem vol suspense, je weet wij Surinamers zijn geboren acteurs, “meneer, deze grijze aarde is bestemd voor geesteszaken, bovennatuurlijke dingen, waar ik niet over mag praten, hokus pokus als u begrijpt wat ik bedoel. U heeft zeker wel van zombies gehoord?” Je moest die kerel zijn gezicht zien. Hij wist niet hoe gauw hij zijn handen moest gaan wassen, onder de uitroep dat die matroos in godsnaam die rotzooi mee moest nemen.’

In de messroom van de matrozen zit een zangvogel, een

twa twa in een klein kooitje, dat voor een patrijspoot hangt. Een van de matrozen heeft, als hij vrij is, het kooitje met het diertje op schoot en bekijkt het vertederd.

‘Hoe lang kan een vrouwspersoon zonder seksueel leven?’ De stuurmansleerling die zichzelf in mijn hut heeft uitgenodigd, wordt overvallen door een vlaag van wetenschapslust. Hij legt zijn astrologieboek even ter zijde. Wanneer ik jarig word. De datum klinkt hem bekend in de oren, maar het wil hem niet te binnen schieten. ‘Acht december. Daar is iets mee.’ Boogschutter, dat weet hij wel. Ik breng hem de moorden in herinnering. ‘Je moet uitkijken voor de papoea's aan boord,’ waarschuwt hij mij. Volgens hem zijn, de bemanningsleden, een enkele uitzondering daargelaten, allen uit op één ding. Terwijl hij met me zit te praten verschijnt er af en toe een hoofd in de openstaande deur, kijken wat we aan het doen zijn. De stuurmansleerling zegt dat hij anders is dan een doorsnee Surinaamse man, geëmancipeerd, en hij beroept zich op zijn jaren in Den Helder, het mistroostige mariniersstadje in de kop van Noord-Holland, waar hij zijn vorming heeft genoten.

‘Een vrouw en een kip zijn de pest op een schip,’ memoreert de kapitein een oud zeemansgezegde. ‘Jaren geleden had ik een nymfomaan aan boord, ze was de vrouw van een psychiater uit Californië. Een mooie tijd, een verdomd mooie tijd,’ zucht hij.

De verteller aan boord is bootsman Harry, de bedrijfsleider op het schip. Hij is in Guyana geboren. Als kind werd hij verstoten en is aan het zwerven geraakt. ‘Een dogla, half Black, half Hindustani, time ago forbidden mix,’ hij spreekt een mengeling van Engels, Surinaams en Nederlands: ‘Them boy, alla malla sju sju sju about you.’ De bootsman vaart al vijfenveertig jaar. Over twee jaar is hij gepensioneerd en daar ziet hij tegenop als ‘hell’. Hij gebaart om zich heen: ‘Ruimte en nog eens ruimte en de vrijheid, je bent alleen met de zee en de hemel en met haar.’ Hij bedoelt het

schip. ‘Als ik een paar dagen aan wal ben voel ik me gevangen, al die drukte, auto's, geluiden. En dan mijn vrouw, het is mijn zoveelste huwelijk, ze is dertig jaar jonger dan ik. Als ik aan wal ben zegt ze na een paar dagen: “Harry, wanneer ga je weer naar je boot.” We kennen elkaar niet goed, we zijn geliefden op afstand, maar vreemden in elkaars nabijheid, dat heb ik met al die andere vrouwen gehad. Als ik op zee ben, verlang ik zo naar haar, dat het verdrietig maakt, maar ben ik bij haar, dan kan ik mijn draai niet vinden en verlang ik naar de boot en naar de zee.’ Het is het verhaal van veel van de mannen aan boord. 's Ochtends zoekt baas Harry de vliegende vissen, die op het dek geland zijn en geeft ze aan hofmeester Dompig, die ze voor mij bakt, een lekkernij. ‘Wie eenmaal vliegende vis heeft gegeten, blijft altijd naar zee verlangen,’ meent hij.

De tijd verglijdt op zee, de vrijwel structuurloze dagen gaan in elkaar over. En het doet er ook niet toe of het maandag is of zondag, of welke dag dan ook, als er maar niet al te veel deining is.

Op een paar dagen varen verwijderd van Suriname strijken twee postduiven neer op het schip. Livio verzorgt de dieren liefdevol, geeft ze water en strooit wat rijstkorrels op het zeil van een reddingboot, de stuurman probeert er één te vangen. Dat lukt niet, gelukkig.

Twee dagen voordat we Suriname naderen verandert de kleur van de zee van donkerblauw in allerlei tinten zeegroen, om over te gaan in de kleur van sterke thee met een klein scheutje melk erin. Ook op het schip zijn er wijzigingen te bespeuren. De geleidelijkheid maakt plaats voor een gespannen bedrijvigheid. ‘Kanaalkoorts,’ zegt de kapitein. Mij overvalt een rusteloosheid. De nacht voordat we de kust van Suriname naderen breng ik wakend boven op de brug door. De Surinaamse vlag wordt dadelijk gehesen, wanneer we binnen de territoriale wateren zijn, en het naamsein van de *Saramacca*, PZAF, PAPA ZULU ALPHA

FOXTROT wordt uitgehangen. Het anker wordt uitgeworpen en we wachten op de loods, die weer gunstig tij afwacht, want de Surinamerivier is bij laagwater onbevaarbaar.

De twee dochttertjes van de stuurman dragen kanten jurkjes als strooisters bij een bruiloftsfeest. Het is nog vroeg in de ochtend en we zullen naar verwacht wordt pas om twee uur 's middags in Paramaribo aanmeren, maar ze hebben hun aankomstkleren al aan. De kleinste, die nog geen twee jaar oud is, heeft haar witte jurkje bevlekt, wat de moeder erg boos maakt. Tot overmaat van ramp plast het kindje ook nog in haar broek. ‘Ik ga je poerde kappen, als je het nog één keer doet.’ De moeder heft haar hand en maakt met de zijkant een dreigend gebaar. Het meisje grijpt angstig met beide handen tussen haar benen. ‘Als moeder kom je nooit klaar, je blijft bezig,’ verzucht de moeder.

In de verte tekent Surinames kust zich af, geheimzinnig en uitnodigend. De zee gaat over in de Surinamerivier, die het land doorklieft. Traag penetreert de *Saramacca* Suriname.

In Paramaribo bestormt een leger douanebeambten het schip. Het is weekend, de meesten zijn vrij, maar een ieder heeft zich in uniform gestoken, hun bewijs van toegang tot de *Saramacca*, waar kaas uit Holland, Heineken bier, sigaretten en whisky voorhanden zijn, goederen die in het dagelijks leven buiten hun bereik liggen. Op de kade wachten vrouwen en familieleden van de bemanning en anderen. Ze kijken ongeduldig omhoog naar het schip, tot ook hun toestemming gegeven wordt aan boord te komen. En dan begint een chaotisch gesleep met dozen en pakjes met grutrijkdom uit Holland.

De jongen Winter en het meisje

De jongen heette Winter, Ludwig Winter. Hij stond naast een hoop schelpen op de speelplaats van de Koningin-Julianaschool. De regenbui van de vorige dag had slijksporen op het schoolerf achtergelaten en hier en daar was het water in plassen blijven staan. De regens kunnen in Suriname zo hevig zijn dat erven en straten overstromen en de aarde wegspoelt. De ondergrond is drassig en zelfs waar gedraineerd wordt is de afwatering onvoldoende omdat de sluizen verwaarloosd worden. De trezen slibben dicht en de riolen raken verstopt. Met schelpzand worden de wegen, straten en percelen dan weer opgehoogd en geëffend, steeds weer, het hele jaar door, vooral in de kleine en de grote regentijd. Dan rijden vrachtauto's, die grote zandhopen op straat kiepen, af en aan. Vrouwen en kinderen met emmers en bekkens rennen bedrijvig tussen erf en zandhoop heen en weer. Ze nemen wat ze dragen kunnen van 's lands zand om de grond voor hun huizen op te hogen. De mannen van de werkverschaffing komen pas dagen later om wat nog rest over de weg uit te harken.

Op het terrein van de school met de koninklijke naam stonden de zandhopen nog onaangeroerd. Ludwig hield een blauw koffertje van geperst karton onder z'n arm geklemd. Hij bukte zich, zocht in het zand een schelp die heel gebleven was en drukte die in de hand van het meisje dat naast hem stond. Ze huilde onophoudelijk met lange halen. 'Huil maar niet,' zei hij. 'Kijk, zie je deze pakro? Die komt uit zee. Als ie groot is kun je er het geluid van water in horen.' Het kind bedaarde wat, keek naar de schelp in haar hand en begon opnieuw te snikken. Hij pakte haar hand vast.

Hoofdmeester Mei las de namen van de nieuwe leerlingen met luide stem voor. ‘Winter! Ludwig Winter.’ De jongen zette zijn koffertje neer, rechtte z'n rug als een rekrut op appel en stak zijn hand op: ‘Present, meester.’ Meester Mei keek de jongen goedkeurend aan. ‘Fijn zo, Ludwig,’ zei hij.

Het meisje onderdrukte een snik en wreef wat snot over haar wang. Ludwig keek opzij, haalde uit de zak van zijn in de plooi gesteven, korte blueblack-broek een opgevouwen zakdoek te voorschijn en bette haar gezicht schoon. ‘Waarom huil je?’ vroeg hij fluisterend. ‘School is toch leuk.’ De naam van het huilende meisje werd als laatste opgelezen.

Aan haar eerste grote-schooldag was angst en verdriet vooraf gegaan. Ze wilde niet naar school. Maar ze kwam onder de leerplicht te vallen en er waren wetten en regels waar de mensen zich aan moesten houden. Ze vond het een griezelig woord: ‘leerplicht’. Een jaar terug had ze één ochtend gefröbeld en toen zo hard gehuild, dat ze begon te braken en terug naar huis gestuurd werd, omdat de braaklucht voor de andere kinderen niet was te verdragen en haar neiging aanstekelijk begon te werken. De volgende dag vóór het schoolgaan braakte ze weer. Het bleek toen een afdoend middel, ze mocht thuisblijven. Ze dacht, voor altijd. Maar alles verandert telkens. Nu was de leerplicht onverbiddelijk. Het liefst van alles wilde ze klein blijven. Desnoods bleef ze dom, omdat ze niets zou leren. Dat ledigheid het oorkussen van de duivel was en dat kinderen niets te willen hebben dat wist ze al, had ze altijd al geweten. Dat was haar met de moedermelk ingegeven. Maar liever dom dan weg van huis, waar ze gewend was. ‘Alles moet altijd hetzelfde zijn,’ zei ze. Een brutaal antwoord, te grootmensachtig voor haar leeftijd. Ze had op alles een antwoord klaar, maar de school zou haar wel bijschaven.

In november, op de eerste schooldag bij het ontwaken al, gaf ze over en traptte stennis. Maar verzet baatte niet. Ze had

niets te willen. Braken of niet, ze moest naar school. Tegenstribbelend werd ze die maandagmorgen door het kindermisje de houten brug over de Van Sommeldijckkreek opgeduwd. De kreek scheidde het schoolterrein van de straat. Het houten schoolhek, meer dan manshoog, werd achter haar gesloten. Ze begon onbedaarlijk te huilen.

Ludwig Winter kneep in haar hand en fluisterde: 'Je bent toch al groot. Grote meisjes huilen niet.' Ze keek opzij en zag zijn ronde donkere gezicht. Het ernstige hoofd balanceerde op een halsje dat uit het boord van zijn stijf gesteven kaki overhemd stak. Zijn haar was kort geschoren. De grote ogen gingen schuil achter geloken oogleden die de vorm hadden van amandeldoppen. De oren, de mond, de lippen, de neusgaten, alle onderdelen van het gezicht waren groot, gaaf en donkerbruin. Ze stonden daar hand in hand en werden samen geplaatst in 1 B, de klas van juffrouw Mellenberg. Het meisje hield Ludwig stevig vast.

'Jongen, laat dat meisje los,' zei juffrouw Mellenberg. 'Jullie zijn toch geen Tara en Jantje.' Ludwig schoof in zijn bank. Het meisje werd in de bank schuins achter hem geplaatst. Opnieuw werden de namen door juffrouw Mellenberg van de klasselijst opgenoemd. Op het rijtje af verhieven zich de klasgenoten. Met de armen over elkaar gaven ze antwoord op de vragen die werden gesteld. Daarna gingen ze weer zitten.

'Volgende,' zei juffrouw Mellenberg luid. 'De beurt is aan Ludwig. Waar woont Ludwig Winter?' De jongen ging naast de schoolbank staan en antwoordde: 'Ik kom van voorbij Onverwacht, juffrouw.'

'Dat is voorbij kokodiako,' zei juffrouw. Een paar kinderen begonnen te lachen. 'Stilte!' riep juffrouw Mellenberg. 'Er valt niets te lachen.' Ze sloeg met haar lat op de lessenaar. 'En vertel eens jongen, hoe kom je naar de stad?'

'Ik neem de trein van vijf uur.'

'Zo vroeg!'

‘Anders mis ik hem,’ zei hij. ‘Bij de eindhalte loop ik richting Waterkant en zo door naar school.’

‘Alleen?’ vroeg juffrouw Mellenberg.

‘Ja juffrouw, alleen,’ antwoordde Ludwig.

In de ochtendpauze van de eerste schooldag stond hij in de schaduw van de amandelboom die net buiten de klas groeide. Het handvat van zijn blauwe koffertje omklemde hij met beide handen. De andere jongens uit de klas renden schreeuwend achter een groene guave aan die ze als voetbal gebruikten. Zij heetten Henk en John en Winston, naar Churchill. Er zaten vier Johnnen in 1B, twee Roys en twee Henkies, vernoemd naar helden uit Amerikaanse films: Johnny Weissmuller van Tarzan en de apen, John Wayne en Roy Rogers, goede cowboys die streng afrekenden met de roodhuiden. De films werden op kinderverjaardagen in rijke huizen gedraaid. Vooral de meisjes hielden gedurende het grootste deel van de voorstelling een hand voor de ogen om het moorden en de martelingen niet te zien. Maar de vaders, de ooms en de grote jongens spoorden hun helden aan: ‘Schiet dan Roy Rogers. Maak hem af. Viestie kil achter je!’

Pas later toen ook in Paramaribo het ‘zwarte bewustzijn’ doordrong en er een volksdichter ontwaakte, werden jongens, zonen van de mannen die zelf als kind nog met leedvermaak naar de cowboyfilms hadden gekeken, gezegend met namen als Luther, Malcolm, Kwame en Patrice. Namen van nieuwe helden die ze zich eigen maakten, op zoek naar voorbeelden om zich aan te spiegelen.

De jongens op het schoolveld duwden en trokken aan elkaar. Ludwig stond in de schaduw en volgde met zijn ogen de bewegingen van de anderen, terwijl hij met het koffertje tegen zijn lange dunne benen sloeg. Het gewicht van zijn lichaam steunde dan op het ene been, dan op het andere, zoals bij een blauwe sabakoe.

Aarzelend kwam het meisje bij hem staan. Ze zei: ‘Metten

wie er groter is.’ Hij strekte zijn hals. Haar mond raakte zijn wenkbrauw. Hij rook naar kokos.

‘Waar is de schelp?’ vroeg hij.

‘Weg,’ zei ze.

Hij sloeg zijn ogen neer. Ze pakte zijn hand vast. Hij glimlachte. Ze vroeg: ‘Kun je tegen kietelen?’ Hij giechelde.

‘Je hebt een kuiltje in je wang,’ zei het meisje. ‘Lach nog een keer.’ Ze ging voor hem staan om nog een keer te meten. Met haar lippen raakte ze per ongeluk zijn ooglid dat zacht voelde en trilde.

‘Jongensgek, meisjesverdriet,’ riep Olivia die naast haar in de schoolbank zat.

Het speelkwartier was om. Juffrouw Mellenberg blies op haar fluitje. Ludwig ging snel op zijn hurken zitten, opende zijn koffertje en haalde een Exota-fles te voorschijn die voor de helft gevuld was met thee. Hij dronk de thee op en deed de lege fles terug in de koffer. Uit zijn broekzak haalde hij de herenzakdoek waarmee hij haar gezicht had gedroogd en veegde zijn mond af. Daarna haastte hij zich naar de rest van de klas die zich naar lengte en geslacht opstelde voor het lokaal; jongens bij jongens, meisjes bij meisjes. Ze liep hem achterna, aarzelde even, maar ging toch op haar plaats staan in de meisjesrij.

De Julianaschool bestond uit een paar geschakelde barakken. Op het dak van plaatijzer trilde 's ochtends al de hitte in de zon. Als het regende waaiden de druppels met de wind het klaslokaal in. Maar de school had een goede naam. De Hollanders stuurden er hun kinderen heen.

Ludwig Winter stond in de jongensrij vooraan. Het meisje stond helemaal achterin. Ze was het grootste kind van de klas. Hij keek om en lachte naar haar. Juffrouw Mellenberg bekeek de kinderrijen streng. Ze had een lat in haar rechterhand die ze door haar linkerhand trok. Iedereen stond stokstijf met de armen over elkaar.

‘Naar binnen en geruisloos naar je plaats,’ zei juffrouw Mellenberg. ‘Ik moet een speld kunnen horen vallen.’

Ludwig schoof op zijn plaats. Zijn blote benen bengelden boven de planken vlonder van de schoolbank. Ze zag zijn smalle enkeltjes die uit de glanzende bruine schoenen staken. Herenschoenen, met een veter, als de schoenen van haar vader maar dan in klein formaat. De kinderen leerden een lied over een meisje in haar tuin: ‘En toen ze daar zo bukte en van de bloemetjes plukte, toen kwam er een bonte vlinder die kuste haar op de mond.’ Dat meisje in het lied wilde zo graag met het vlindertje spelen. ‘Maar het vlindertje vloog henen en was opeens verdwenen.’ Dat was het eind van het lied. Zij had pas nog een kapelka gevangen. Niet om mee te spelen, maar gewoon om vast te houden. Tussen duim en wijsvinger had ze de blauwe vleugels geklemd. Toen ze het dier de lucht in gooide bleef vleugelpoeder op haar vingers achter. De vlinder viel neer. Met vlinders kon je niet spelen.

De bel ging. De eerste schooldag was voorbij. Zodra de kinderen buiten de klas waren rende Ludwig snel weg. Ze rende hem achterna, raakte hem kwijt in het gekrioel van de andere kinderen en werd toen ze daar zoekend stond te kijken bij de arm gepakt door het kindermisje dat haar van school kwam halen. Op weg naar huis vervaagde Ludwigs gezicht en viel uiteen in de ogen, de oren, de lippen, zoals een figuur in de kaleidoscoop die ze voor haar verjaardag had gekregen. Die kaleidoscoop was het mooiste cadeau aller tijden. Het vorig jaar toen ze vier werd, kreeg ze een slaappop. De lippen waren rood geverfd en op de wangen was een rougekleur aangebracht. De slaappop had blond haar en het gezicht leek nog het meest op een filmster van de bubblegumplaatjes die je kon sparen. Ze droeg kleren als van het herderinnetje dat pronkte op het buffet van buurvrouw Portielje. De ogen van de pop waren helderblauw. In staande houding staarden de glanzende ogen van achter

de lange wimpers, maar bij een lichte kanteling vielen de oogleden neer en was het alsof de pop, die dus niet leek op een hulpeloze baby en geen kinderogen had, sliep, om weer klaarwakker te zijn als je haar rechtop hield. De pop, die Esther Williams werd gedoopt had maar kort bestaan. Ze wilde de pop een bad geven, maar vergat haar in het water. Toen ze haar uit het water oppakte waren het gezicht, de armen en de benen van Esther Williams al verweekt. Het haar liet los. De buik, een katoenen kussentje, gevuld met kapok, was gaan klonteren. De glanzende slaapogen plopten uit de zachte kassen en de pop was op. Met de kaleidoscoop raakte ze niet uitgespeeld. Ze nam het speelgoed zelfs mee in bed. Ze keek in het ooggaatje en draaide de glinsterende steentjes in hartjes en vlindertjes en dan weer in gebroken figuurtjes zonder naam.

Het meisje kwam opgewekt thuis. Na het eten wachtten haar vriendjes waarmee ze iedere dag buiten speelde. Ze speelden vadertje en moedertje en ze deden vieze dingen, in een diepe kuil. De kuil was gegraven om er afval in te doen, achter op het erf. Daar, in de nog lege afvalkuil speelde ze spelletjes die haar zo in beslag namen dat ze poppen en kaleidoscopen vergat. Spelletjes die haar deden huiveren van schaamte en wellust. En van angst, dat ze door grote mensen gesnapt zou worden, die zouden bemerken dat ze verdorven was.

Wim Portielje stroopte zijn korte broekspijp op en plaste in het zand. Er ontstond een klein schuimend kuiltje. Het was Eugenes beurt. Hij moest proberen om in hetzelfde gaatje te plassen en zou als het lukte de loden boegroe uit Wims knikkerzak krijgen. Het lukte niet. Eugene kon niet richten. Hij plaste op zijn eigen voet en raakte zijn dopi-pistool aan Wim kwijt. Het was haar beurt. Wim wilde graag haar kaleidoscoop als ze niet net als hij in hetzelfde kuiltje kon richten. Ze had geen zin.

‘Omdat je het niet kan,’ zei Wim, die altijd als eerste be-

gon en daarom won. Hij was dom, dik en lomp en speelde de baas. Hij was een hoofd groter dan zij en al zeveneneenhalf.

‘Een man en een vrouw kunnen net als de honden vast aan elkaar zitten. Als het dan bliksemt kunnen ze nooit meer van elkaar los raken,’ vertelde Wim. Enge Wim, vieze dingen. ‘Met wie van ons ga jij?’ vroeg hij. Ze aarzelde en zei toen: ‘Met Ludwig Winter en met m'n vader.’

‘Ludwig wat?’ vroeg hij. ‘Winter bestaat niet eens. Alleen maar in verhalen van Sinterklaas. En je vader is je vader. Die is met je moeder.’

's Avonds voor het slapen gaan speelde ze met haar kaleidoscoop. De kleine veelkleurige steentjes vormden een vlinder. En toen zag ze Ludwig. Hij stond onder de amandelboom en tikte met zijn lunchkoffertje tegen zijn benen. Ze zag zijn oren en zijn grote geloken ogen en in de sluimering zag ze het gezicht dat ze na school tevergeefs in één beeld probeerde te brengen. ‘Zou het kunnen om met m'n vader en met Ludwig Winter te trouwen?’ vroeg ze zich af, voordat ze vast in slaap viel.

De volgende dag huppelde ze naar school. Het kindermisje kon haar nauwelijks bijbenen en zei: ‘Sang, je hebt zin vandaag.’ Ze was een van de eersten op het schoolerf en ging dadelijk onder de amandelboom staan, op Ludwig Winters plaats. Ze wachtte. De schoolbel ging. Ze stelde zich op in de meisjesrij en keek om naar de plaats onder de amandelboom. ‘Vóór je kijken,’ zei juffrouw Mellenberg. Ze ging de beide rijen langs. Ludwig Winter was niet op school gekomen. Hij kwam van zo ver, dacht het meisje, van voorbij Onverwacht. Hij heeft de trein gemist. Natuurlijk. Juffrouw Mellenberg deelde leien uit en griffels. Het geluid van de krassende griffel op de lei ging door haar vingers, in haar handen, door haar hele lijf tot in haar tanden. Ze had al één lei vol a's in schuinschrift geschreven. De juffrouw wiste de lei schoon met een nat sponsje en ze moest opnieuw beginnen.

De schooldag duurde lang. Verveeld en rusteloos draaide ze in haar bank. Ze moest plassen, stak haar vinger op en vroeg of ze naar bak mocht. ‘Geen wc-bezoek tijdens de les.’ Dat moest ze maar in het speelkwartier doen. Ze moest zich leren beheersen.

In de pauze wachtte ze onder de amandelboom. Juffrouw Mellenberg kwam bij haar staan en vroeg of ze niet wilde gaan spelen. Er verschenen twee vrouwen. Ze droegen witte katoenen jurken. De een had een witte hoofddoek om, de andere droeg een zwarte vilten hoed. Ze schuifelden in de richting van juffrouw Mellenberg en gaven haar een hand.

‘De Here heeft gegeven, de Here heeft genomen. Hij is almachtig,’ zei de vrouw met de witte hoofddoek. Haar stem sloeg over. Juffrouw Mellenberg pakte haar arm en ondersteunde haar in de richting van het kantoortje van meester Mei. De vrouw met de zwarte hoed liep erachteraan. Ze hield een witte zakdoek onder haar neus. Het meisje volgde de vrouwen op afstand. Bij meester Mei's kantoor werd ze door juffrouw Mellenberg opgemerkt. ‘Heeft iemand je geroepen?’ vroeg ze streng. Het meisje kwam dichterbij. De vrouwen roken naar floridawater. ‘Hoor je niet wat ik zeg? Ga spelen. En gauw!’ zei de juffrouw.

Het meisje ging terug naar de plaats onder de amandelboom en wachtte.

De bel ging. De kinderen vormden twee rijen en waren stil. Ze wisten wat van hen werd verwacht. Juffrouw Mellenberg kwam zonder de twee vrouwen terug. Ze keek streng als altijd. De klas moest naar binnen. Toen iedereen zat was het stil. De juffrouw keek de klas rond, kuchte een paar maal en zei: ‘Ludwig Winter is niet meer onder ons. De Here heeft zich over hem ontfermd. Ludwig is gisteren verdronken.’

Er bleef een lege plek op Ludwig Winters plaats. In het speelkwartier stond het meisje buiten onder de amandelboom in de schaduw en wachtte.

Het eerste leerplichtjaar verstreek. Het meisje had het alfabet geleerd en ze kon nu lezen en schrijven. Dat was vanzelf gegaan. Ze had geleerd dat de aarde geen plat vlak was, niet één immens vlot waarvan je werd afgeduwd als je een slecht mens was, maar een grote ronde bol. Dat kon ze niet geloven. Ze kende nu het ‘God zij met ons Suriname’. Ze had onder de amandelboom gestaan en gewacht en was ten slotte gewend geraakt aan de afwezigheid van Ludwig Winter.

Ze speelde met haar vriendjes buiten bij Morgenstond, een verlaten plantage niet ver van haar huis. Een dragline had daar een kankantrie ontworteld. De reusachtige boom viel steunend om, met een trage luide klap en sloeg alle geluid stil. De vogels zwegen. Grote kraters waren ontstaan waar de reuzenwortels zich diep in de aarde hadden geboord. Het was al september en grote droge tijd, maar het had twee dagen aanhoudend geregend en geonweerd, een sibiboesi. De kraters waren vol water geraakt.

Het meisje verdween in de kraters toen ze haar evenwicht verloor op het vlot dat Wim Portielje van drijfhout had gemaakt. Ze werd nadat ze in de diepte was gezogen omhooggestuwd en zag in een flits de kinderen op het vlot. Hun stemmen gingen over in het geluid van ontelbare luchtbellens die tergend tegen haar trommelvliezen klopten toen het water haar weer langzaam verzwolg, terwijl het tegelijkertijd met alle macht probeerde in haar oren, haar ogen en haar mond te dringen. Ze verzette zich en raakte voor de tweede keer boven water. Het bos keek op haar neer. De kleuren van de struiken veranderden in grauw en lichtbruin. Het werd grijs en rustig. Een schaduw spreidde zich over haar heen. Ze zag zichzelf in een reusachtige kijker. In de verte, eerst vaag, maar allengs duidelijker verscheen in een kleurloos niemandsland het donkere gezicht van Ludwig Winter met zijn amandelvormige ogen. Hij hield een grote pakro in zijn hand en lachte. Ze hoorde het ruisen van

het water. Ze strekte haar armen uit om Ludwig aan te raken. Ze kon hem bijna bereiken.

Wim Portielje trok haar uit het water. Hij voelde zich een held, een mensenredder.

Het meisje heeft na dit voorval nooit meer met de kinderen buiten gespeeld. Nu ze de dood ontmoet had, was ze in tweeën uiteengevallen. Met één deel stond ze in het leven met regels en levenswetten en mensenredders als Wim Portielje. Een ander deel bleef onder water in de bescherming van Ludwig Winter.

Flarden

Ik ben geboren in het district Commewijne. Sommige plantages van dit vruchtbare, ooit rijke Surinaamse district hadden betekenisvolle namen: Mon Souci, Mon Trésor, Wederzorg, Lust en Rust.

Ik kom van Nijd en Spijt.

De meeste plantages bestaan niet meer. Door de bewoners verlaten stortten de gebouwen ineen. De sluizen slibden dicht en de polders werden zwampen waarin kaaimannen broedden. De factorijen vielen ten prooi aan parasieten, onkruid en wurgende lianen. Langzaam werden ze door het oerwoud overmeesterd. Soms troont boven al die overwoekering een koningspalm. Of een hoge haag van bloeiende koffiemamabomen wier beschermende schaduw ooit over een koffie-aanplant viel; getuigenissen van een vergane glorie.

Ik ben van Nijd en Spijt weggehaald toen ik vier, misschien vijf jaar oud was. Wat zich in mijn leven heeft afgespeeld voordat ik mijn verwanten moest verlaten om overgeleverd te worden als kweekje in de stad, zet zich voort in een onderwereld van schimmen en schaduwen. Niets is er tastbaar, maar de schimmen die in mijn dromen een stil leven leiden zouden wel eens kunnen staan voor een vader, een moeder, broertjes en zusjes.

Hoe oud ik precies ben weet ik niet en wat maakt een dag, een week, een maand uit op een heel bestaan dat je door een ander gegeven is en dat je hebt te nemen zoals het komt en gaat. Je ziet om je heen mensen die het leven zoals het zich voordoet niet aanvaarden en zich verzetten, zich in duizend

bochten wringen: grootheidswaan, verspilling. Vroeg of laat is de dood ze genadig.

In de registers van Nijd en Spijt sta ik niet vermeld. Mijn bestaan begint in het huis van meneer en mevrouw Miskin in Paramaribo. Bij deze mensen ben ik opgekweekt tot wat ik nu ben geworden. Ik heet zoals zij heten en spreek zoals zij spreken. Wat aan dit kweekbestaan voorafgaat zijn vage beelden van de reis die men mij liet maken van plantage naar Paramaribo. Maar er zijn ook heldere flitsen. Zoals toen ik in de auto stapte, een vervoermiddel dat ik niet eerder had gezien. Het geluid van de draaiende motor. De autodeur in het slot, kort en krachtig als het geluid van een *setigon*. Gebeurtenissen waar ik mijn herinnering aan heb opgehangen. Het kwam waarschijnlijk door de wiegende beweging van de wagen waar ik me aan overgaf, dat ik steeds weer indommelde. Mijn reistijd bracht ik voornamelijk slapend door.

Ik herinner me de omtrek van de chauffeur, groot en donker. Op de achterbank zat ik naast een vrouwspersoon. Als ik wakker werd en mijn ogen opende, keek ze me van achter haar glanzende brilleglazen vriendelijk aan, zei het een of ander tegen me en wuifde met haar hand. Het kon een teken van geruststelling zijn of een groet misschien. Ik verstond haar niet. Ik sloot mijn ogen en ik raakte weer weg. Nu nog kan ik dagen slapen wanneer het alledaagse leven mij te machtig wordt; post op de deurmat, een rekening die vereffend moet worden, geluiden, de telefoon; waarom heb je niets van je laten horen, verwijt kortzichtigheid, liefdewerk, belangstelling, levensonderhoud, vaatwerk. Het stapelt zich op en wordt loodzwaar. In het niemandsland van de slaap kom ik weer thuis en ontdoe me van de ballast.

Het was donker toen ik aankwam op mijn kweekadres. Ik was wakker geworden omdat de auto stopte. In de deuropening van een hoog huis stond iemand in het licht. Het

was een vrouw. Ze kwam langzaam naar beneden lopen, de armen gespreid. Ze hielp me uit de auto. Ik liet me door haar meevoeren, de trap op. Het trappenlopen, voet voor voet, tree op tree, was me even vreemd als alle gebeurtenissen van die bewuste dag waarop ik in het huis van de Miskins kwam. Op handen en voeten lukte het me de bovenste tree te bereiken. Wanneer je kunt lopen betekent het niet dat je kunt trappenlopen.

Ik herinner me een verlammeende vermoeidheid en de slaap die zich van mij meester maakte in dat vreemde huis, totdat ik wakker werd en merkte dat er iemand over me heen gebogen stond. Het was niet de vrouw met de glanzende bril uit de auto. In het schemerdonker van het vertrek herkende ik vaag het gezicht van de mevrouw die de vorige nacht met gespreide armen in het licht had gestaan en met wie ik de trap opgelopen was. Ze trok me mee, ik volgde haar naar een klein kamertje. Ze maakte een gebaar en ik begreep dat ze wilde dat ik me uitkleedde en dat ik me moest wassen.

Of het nu kwam doordat ze de kraan tegen de wand opendraaide waardoor het water plotseling boven mij uiteenspatte weet ik niet, maar ik werd overmeesterd door angst, voor het eerst. Ik stond verstijfd met mijn armen over elkaar geklemd. Mevrouw probeerde mijn jurk over mijn hoofd uit te trekken. Ze bleef steken bij mijn stijf gekruiste armen. De jurk was het enige dat ik van mezelf bij me had. Mijn wasbeurt onderging ik gekleed. De jurk kleefde als een koud vel tegen mijn lichaam.

Later haalde mevrouw die eerste koude douche wel eens aan: 'Je had een willetje, meisje, typisch het karakter van een *kaboegroe*. Als een Indiaan en een bosneger samengaan, dan krijg je een soort...' Ze kuchte, keek me ernstig aan en fronste het voorhoofd. 'Zo taai en ondoordringbaar als een mangrovebos. Het kostte me veel inspanning om dat willetje te breken. Maar let op, waar een wil is, is een weg.'

Iedere ochtend om vijf uur werd ik door mevrouw gewekt. De eerste maanden moest ik onder haar toezicht onder de douche. Ze stond in een hoek van de badkamer en gaf aanwijzingen.

‘Zeep, flink sunlight gebruiken. Dat is het beste om primitieve geuren te verdrijven.’

Later, toen ik volgens haar de grondbeginselen van de dagelijkse hygiëne onder de knie had, waste ik mij alleen.

‘En meisje,’ vroeg ze me als ik aangekleed naar beneden kwam. ‘Heb jij je goed gereinigd?’ Ze had de kam al in de aanslag. ‘Kom, laat ik snel je haar fatsoeneren.’ Ze vond het prettig om mijn haar te kammen en te vlechten. Als ze daarmee klaar was, dekte ik de tafel in de eetkamer, terwijl zij in de keuken bananemeelpap bereidde voor het ontbijt.

Meneer en mevrouw aten aan de grote tafel in de eetkamer. Om kwart over zes ontbeten zij. Ook 's zondags. Ik at vooraf in de bottelarij. Vóór ik begon te eten dankte ik de vader in de hemel voor zijn goede gaven. Zo was mij dat voorgehouden. Hij, de Heer in de hemel, liet de kindekens tot zich komen.

Ik werd bij mijn kweekouders met de bijbel opgevoed. Bidden voor de maaltijd, danken erna, psalmen uit het hoofd geleerd, het evangelie, de hoofdstukken en de verzen.

Tijdens de maaltijd van mevrouw en meneer in de eetkamer was slechts het tikken van het bestek op het porselein te horen. Ook aan tafel heerste er tussen mijn kweekouders een grote stilte. Het slotakkoord, dat ik leerde herkennen, het schrapen van het bestek op het bord, een korte stilte, gevolgd door het schuiven van de stoel van meneer, was het teken dat ik binnen moest komen om de tafel af te ruimen.

Iedere morgen om half zeven vertrok hij naar zijn werk. Voordat hij op zijn Fongers-rijwiel stapte, scherpte hij de rand van de bruine vilten hoed tussen duim en wijsvinger. Hij was altijd gekleed in een driedelig donkerblauw kostuum, waarvan hij ieder jaar een nieuw exemplaar liet

maken bij de firma Wulfsen en Wulfsen.

‘Dé kleermaker,’ zei mevrouw, ‘voor de Hollanders en voor de betere stand.’ Van achter de jaloezieën keek ze hem tevreden na.

Mijn kweekouders hadden vaste gebruiken. Na de warme maaltijd 's middags liep meneer de trap op naar zijn rustvertrek, een donkere kamer waarin hij zich terugtrok om de bijbel en andere dikke boeken te lezen. Hij was geen prater, dat werd mij door mevrouw herhaaldelijk verteld. Geruisloos bewoog hij zich door het huis. Maar 's middags om vier uur precies, na zijn middagrust wanneer hij zich in de badkamer terugtrok, maakte hij de geluiden van een zieke in zijn laatste uur.

‘Meneer is weer bezig zijn gal op te hoesten,’ zei mevrouw dan. Het was alsof het water waarmee hij gorgelde een braakmiddel bevatte. De opdringerige geluiden die hij maakte deden mij kokhalzen. Om half vijf kwam hij geruisloos als altijd naar beneden. ‘Ik ga even de benen strekken.’ Hij vertrok voor zijn middagwandeling.

De vrouw die mij als kweekje bij de Miskins had gebracht heette juffrouw Treurniet. Ze haalde kinderen uit het binnenland en bracht ze naar huizen in de stad waar men om kindershulp verlegen was. Mevrouw Miskin had me uitgelegd dat zuster Treurniet een godvruchtige vrouw was, een dochter van de Lieve Heer: ‘Zij heeft je gehaald uit de negorij van het bos om beschaafd te worden. Ik verzeker je dat je hier, bij ons in de stad, in de Heiland bent gelogeerd.’

Juffrouw Treurniet had een popperig postuur; een rimpelloos meisjesgezicht dat halsloos overliep in een vormeloos lichaam.

‘Het vrijgezellinnenbestaan is de toekomst van veel oppassende meisjes die bij de betere families worden grootgebracht,’ zei mevrouw. ‘Ze vinden een bestemming in het dienen van de Heer. Hun hele hebben en houden staat in het teken van het goede doel. Als ze de Heer niet vinden is hun leven een loos bestaan.’

De beide vrouwen noemden elkaar 'Zuster'. Ze waren geen familie van elkaar maar zoals mevrouw het uitdrukte, hechte *mati's*. 'De enige vrouwspersoon die toegang heeft tot mijn huis en haard.' Ze zou het zo gek niet kunnen verzinnen, ze durfde haar hand ervoor in het vuur te steken, dat als zij, mevrouw, juffrouw Treurniet om een gunst zou vragen deze het haar nooit zou weigeren.

'Maar ik ben een bescheiden mens. Als jij maar nooit vergeet dat je juffrouw Treurniet dankbaar moet zijn dat ze je in de grote wereld heeft gebracht, de wereld van de kerk en de beschaving, Paramaribo.'

Bij het bevolkingsregister van deze stad hebben mijn kweekouders me aangegeven als: 'Hannah, kweekje behorend tot het gezin van Eugenio Miskin en Esmeralda Miskin geboren Schattevo. Op het moment van aangifte, de 22ste februari 1939, vermoedelijke leeftijd vier jaar.'

Daags nadat ik aangegeven was werd ik op de Sint-Petrusschool ingeschreven. De Sint-Petrusschool was een katholieke school die door nonnen werd gedreven. Mijn juffrouw heette Soeur Victorine. Mevrouw was niet katholiek, maar het was de dichtstbijzijnde school, een paar minuten lopen van huis.

'Ach,' legde ze me uit, 'iedereen heeft zo zijn geloof, maar persoonlijk zweer ik bij de Lutherse gemeente. Daar gaat niets boven. Het is een kerk van stand bovendien.'

's Zondags wandelde ik met haar mee naar haar kerk. We liepen langs het huis van de Hollandse dominee aan de Grote Combéweg, waar reusachtige hijgende honden met de tong uit de bek waakten over jonge Javaanse meisjes aan wie het evangelie werd verkondigd. Dan door de stille Palmentuin, langs het Gouvernementspaleis naar de Waterkant. Mevrouw droeg een effen zijden jurk. Altijd effen, nooit bloemetjes of streepjes. 'Te oproerig,' vond ze dat, 'te negerachtig.' Gouden spelden op haar schouders hielden de strapsen van haar onderjurk op de plaats.

Ik liep aan haar zijde en zag de bewonderende blikken van de tegemoet komende wandelaars. Ze knikte, groette naar een kennis, maar bleef niet staan. Een vrouw van stand liep door. Meneer was van een andere kerk; van de Evangelische Broedergemeente, waartoe ook juffouw Treurniet behoorde. ‘Ze hebben veel voor de minderbedeelden gedaan, veel bekeringswerk onder de boslandbewoners. Menig moslim heeft door hun toedoen Allah de rug toegekeerd. Mij zul je niets bezwarends over de EBG horen aanmerken.’ 's Zondags scheidden zich de wegen van meneer en mevrouw. Ze bezochten ieder hun eigen kerk.

De eerste tijd beperkte mijn woordenschat zich tot ‘meneer’, ‘mevrouw’ en ‘alstublieft’, maar zeer snel leerde ik feilloos Nederlands spreken.

Op de Sint-Petrusschool mocht ik de fröbelklas overslaan.

‘Wat een intelligent meisje is dit,’ zei Soeur Victorine tegen mevrouw, die gevraagd was om eens op school te komen praten. ‘En dan te weten dat ze een kweekje is. Ze is zo voorlijk, zo heb ik er nimmer een meegemaakt. Deze kinderen zijn over het algemeen ondermaats als ze in de stad komen. Je zou haar veel meer jaren geven. Buitengewoon!’

Mevrouw snoof aan een kanten zakdoekje dat ze buitenshuis altijd in haar hand hield en zei: ‘Ach soeur, wat zal ik zeggen, ik heb deze taak opgenomen en doe het met hart en ziel.’

De eerste, tweede en derde klas waren samengevoegd. Bij mij in de klas zat een jongen die Sobha heette. Hij was zo groot, dat hij al een snorretje had. Toen hij eens hardop van het A A P N O O T M I E S -leesplankje moest voorlezen vroeg hij aan soeur: ‘Does? Wat is dat, Does?’ Net als ik leerde hij de woorden. Dat er een verband bestond tussen de plaatjes op het leesplankje en de woorden drong aanvankelijk niet tot ons door. Geen van ons had ooit een zwarte hond gezien met een kroesvacht en bovendien heette geen enkele hond

in onze omgeving Does. Hondjes heetten Moortje of Nona. Dat waren hondenamen. Een poes heette Poes en geen Mies.

‘We zijn hier om te leren en niet om te vragen, jongen,’ antwoordde soeur. ‘Wie vraagt wordt overgeslagen.’

Ik hoefde niets te vragen. Mevrouw schoolde me thuis zodanig dat ik al zeer snel een taal hanteerde die niets te maken had met de wereld van mijn schoolboekjes.

Ik zat op de ereplaats, voorin. Mijn schoolbank grensde aan het bureau van soeur. Haar blanke gezichtshuid vormde bijna één geheel met de vergeelde nonnenkap.

's Morgens mocht ik de griffels en de leien uitdelen. Achter in de klas zaten de kinderen van wie soeur zei dat de school niet aan hen besteed was omdat hun hoofd met alles behalve verstand gevuld was en de grote kinderen. Sobha zat daar en Jules Tjok Fung Jen, een jongen met een wijde donkerblauwe broek, waar bonkige knieën uit staken. Jules kwam uit China. Hij had een grote voorsprong met rekenen, kon grote getallen in een ijlt tempo vermenigvuldigen en delen. Hij sprak geen Hollands en moest met A A P N O O T M I E S in Paramaribo bij het begin beginnen. Maar meestal sliep hij met zijn hoofd in zijn handen en snurkte zacht.

Er kwamen nieuwe kinderen op school en anderen verdwenen weer. Jopie is me bijgebleven. Ze zat achter in de klas, alleen. Ze vertelde me over haar familie die op plantage Nieuw Weergevonden woonde, over broertjes en een oma. Nu was ze kweekje bij een mevrouw Mendesohn. Maar ze miste haar moeder zo, dat ze al een paar keer van haar mevrouws woning was weggelopen. Ze kon de weg naar huis niet terugvinden. Ik vroeg haar hoe lang ze al bij haar mevrouw woonde. Ze zei: ‘Twee maanden.’ Haar mevrouw had gedreigd met Rijperjeugd, de kindergevangenis. Lange tijd dacht ik dat Jopie de plantagenaam Nieuw Weergevonden verzonnen had. Plaatsnamen in Suriname hebben een betekenis.

Ik werd eens meegenomen door mevrouw op een zondagmiddag naar Rijperjeugd, ‘ter lering,’ zei ze. Tegen harmonikagaas, dat aan de bovenkant met prikkeldraad was afgezet klauwden de meisjes vast. Ze hingen als lusteloze vleermuizen die door het licht de koers kwijt waren. Ze waren blootsvoets, in donkerbruine uniformen. Jonge mannen hingen er rond, de handen diep in de beweeglijke broekzakken. De mannen maakten sissende geluiden. Eén bewoog de ronde punt van zijn tong in en uit de mond als een slang die oog in oog stond met zijn prooi.

Als Jopie nog één keer wegliep zou ze daar opgesloten worden. Dan zou ze haar moeder helemaal nooit meer zien. In de klas staarde ze voor zich uit, of lag met het hoofd op haar armen te slapen. Net als Jules Tjok Fung Jen. Soms gaf de soeur Jopie een beurt en noemde haar de schone slaapster. Ze moest voor de klas komen en de tafel van twee opzeggen. Jopie stond langzaam op uit haar bank, liep slepend naar voren en zweeg vervolgens met gebogen hoofd. Soeur Victorine zei: ‘Er zijn hele volksstammen die het nooit zullen leren.’ Jopie ging terug naar haar plaats achter in de klas, zweeg en staarde voor zich uit.

De leesboekjes op school hadden mooie plaatjes. Van Ot en Sien, en Trui. Kinderen die in ieder volgend leerboekje een jaartje ouder waren. Voorlijk waren ze niet. Wel ver weg in een onbereikbare wereld. Wij van de Sint-Petrusschool zouden nooit zo kunnen worden. Wij waren van een andere wereld. Wat Ot en Sien en andere kinderen in de leesboekjes beleefden gebeurde onder de hoede van heel lieve grote mensen. Wat een goddelijke wereld, dacht ik vol verlangen: met een moeder die vol liefde de was doet op een wasbord in de keuken, de vlezige blanke armen in het sop. En een aapje met een rokje en een hoedje op.

Die ene keer dat er bij Ot en Sien sprake was van een ramp heette het hoofdstuk: ‘Het lekt bij Guurtje’. Het had hard gewaaid. Er was een dakpan losgeraakt. Het lekte bij

de oude vrouw in huis. Dat was een nare gebeurtenis in die andere wereld. Daar werd melding van gemaakt.

Mevrouw leerde me een andere taal. Ze hield voordrachten in lange, ritmische zinnen, het hoofd schuin, de blik in de verte gericht: ‘Stafrijmen zijn als stapstenen waarop men steunt met de stem.’ Ze las me voor uit haar lievelingsboek: P.J. Harrebomée, die ze de meester van het spreekwoord noemde. Ze kende ontelbare gedichten uit het hoofd.

‘Het gaat om de kunst van het voordragen, om de juiste klèmttoon,’ sprak ze, ‘maar daaraan vooraf gaat het onthouden, woord voor woord.’ En met nadruk op iedere lettergreep droeg ze voor: ‘Ne-ger-schap is als bloei-en-de va-nil-le, hoog in de bo-men van het bos. In wij-de om-trek laat de geur nie-mand los.’ Dit vers zit in mijn hoofd gegrift. Even vanzelfsprekend als dat het mes, zoals mevrouw het me leerde, rechts van het bord gelegd wordt bij het dekken van de tafel.

‘Weet je wie deze prachtregels geschapen heeft? Meester Eugène W. Rellum.’ Met deze naam leerde ze mij de geschiedenis van de omgekeerde familienamen: ‘Nu hebben we twee vliegen in één klap. De geschiedenis van Suriname is zo boeiend, kind. Rellum zou eigenlijk Muller moeten heten. Hier om de hoek woonde lang geleden een zekere Kalop, een kleine bruine man die verwant was aan de grote familie Polak, maar zij waren natuurlijk veel lichtkleuriger dan Kalop. Deze Kalop was ooit huisjongen van de Polakken. De familiebanden zijn soms ingewikkeld. Het is zó belangrijk dat je het een en ander over het verleden weet. Al is het alleen maar om ergens over méé te kunnen praten.’

Ik dacht aan Jopie, het meisje uit mijn klas van Nieuw Weergevonden. Zij wist zoveel van vroeger dat ze naar het verleden verlangde. Het beheerste haar dagen. Aan meepraten deed ze niet. Voor de klas kon ze slechts een voorstelling geven in zwijgen.

‘Waar denk je aan?’ vroeg mevrouw. ‘Ik probeer je bij te

schaven en zie dat jij je blik op oneindig hebt. Opletten, niet dromen meisje.’ En ze vertelde voort. De geschiedenis van de omgekeerde namen was van lang geleden, in de tijd dat er nog slavenmeesters waren.

‘Als ik je vertel hoe wij mishandeld zijn en vernederd in vroegere tijden.’ Ze trok een gezicht alsof ze napijn probeerde te onderdrukken. ‘Als een kanker knaagde de worm van de slavernij aan ieder ontluikend spruitje, dat bij behoorlijke verpleging tot bloei en welvaart van ons land had kunnen strekken. Je mag de Lieve Heer op je blote knieën danken dat je niet in die tijd geleefd hebt.’

Ik dankte de Heer met overgave op mijn blote knieën.

Ze leerde me de gedichten van Van den Vondel, Speenhoff, het Nederlandse volkslied, ik leerde alles uit het hoofd en heb me van lieverlee de taal van mevrouw eigen gemaakt.

‘Er zijn,’ zei ze eens op plechtige toon, ‘twee mooie dingen in de wereld: herinneren en vergeten. En twee lelijke: herinneren en vergeten. Ik heb dat niet zelf bedacht hoor,’ glimlachte ze, ‘maar ik had het kunnen bedenken.’ Ik vond het een mooie spreuk en herhaalde de woorden. Mevrouw was als een radio die de hele dag zachtjes maar goed hoorbaar aanstond. Ze was mijn achtergrondmuziek. Ik was haar enige gehoor, we waren op elkaar afgestemd.

Mijn mevrouw was groot. Ze had schitterend zwart haar dat ze in een wrong droeg waarover een ragfijn haarnetje was gespannen. Ze droeg mooie jurken met kanten kraagjes. Om haar polsen rinkelden gouden armbanden. Als ze sprak stond ze rechtop, het hoofd iets geheven. Zoals mensen doen die voordragen.

Meneer moest niets hebben van haar rijm en woordvloed, zoals hij dat noemde. Hij was klein, een stuk kleiner dan mevrouw, en gezet. Het leek alsof zijn hoofd van heel hoog op zijn schouders was neergevallen, zodat zijn hals geheel in zijn romp was gesloten. Hij had het achterhoofd

van een luiaard. Meneer en mevrouw leefden beleefd samen. Ze raakten elkaar nooit aan. In huis ontweken ze elkaar. Als mevrouw het woord tot hem richtte keek hij wanneer hij antwoordde in het boek dat hij aan het lezen was, zodat het leek alsof hij voorlas. Las hij op zo'n moment geen boek, dan sprak hij met neerwaarts gerichte blik, alsof hij zijn knieën of de punt van zijn schoenen bestudeerde.

‘Ach, doe me een genoegen,’ zei hij als mevrouw te lang achtereen het woord had. ‘Woorden, woorden, ik kan niet tegen dat geroezemoes.’

De eerste tijd had ik in het huis van mijn kweekouders 's nachts op een gevlochten mat op de grond geslapen. Meneer en mevrouw sliepen in twee ledikanten. Als ik 's ochtends, voor ik naar school ging, mevrouw hielp in het huishouden en we samen de bedden opmaakten, merkte ik hoe ze de twee ledikanten aan de spijlen met een glanzend koord aan elkaar vastbond. Dat binden deed ze altijd zelf. Op een zaterdag mocht ik met mevrouw mee naar Gelukkige Dag, het warenhuis waar ze grote inkopen deed.

‘Een slaapmat is voor plantage,’ zei mevrouw, ‘we gaan een keurige stadsdame van je maken.’ Ze kocht een veldezel voor me. ‘Later als je volwassen bent, zul je in een bed slapen zoals meneer en ik. Als je eraan toe bent. Maar je moet nog zoveel leren. Alles in het leven moet verdiend worden.’

Mijn beschaving bijbrengen was mevrouw d'r lust en d'r leven. ‘O, wat zullen ze schrikken als ze je ooit op Nijd en Spijt terugzien. Als daar een dame een bezoek komt brengen. Wij, meneer en ik, hebben je weliswaar niet verwekt, maar met schaven, veel schaven, moet het me lukken een kopie van ons te maken. Niemand, niemand zal je herkennen als je daar schoon en goed verzorgd voor die primitieven staat. Ze zullen zich afvragen wie die dame is. En wat zul je zeggen?’

‘Ik ben Hannah Miskin,’ antwoordde ik.

Ik probeerde me voor te stellen dat ik op Nijd en Spijt te-

rugkwam. Ik had alleen maar de beschrijvingen van mevrouw om me aan vast te houden. Primitiviteit, armoede, afgoderij, ratelslangen en andere afschrikwekkende dingen, zoals het verhaal over de geschiedenis van de plaatsnaam Nijd en Spijt dat ze me met overgave vertelde. Heel lang geleden toen slavenmeesters nog slaven hadden, was de plantage waar ik vandaan kom het eigendom van het rijke geslacht Du Plessis. Meneer Du Plessis was een rissige rokkenjager en zijn vrouw een jaloerse echtgenote die over haar man waakte als gijzelhouder over een gijzelaar. Ze ging al zijn gangen na en merkte dat haar man zich opvallend veel in de omgeving van een zekere huisslavin Etrave bewoog. Op een keer zag die jaloerse mevrouw Du Plessis, hoe haar man in een verleidingspoging bij het voorbijgaan achteloos de borsten van de jonge slavin streelde. De meesteres werd furieus. Zij was de heerseres in huis. Met een dergelijk gedrag ondermijnde de slavenhouder haar gezag. Buitenshuis kon hij zijn gang gaan en zijn dierlijke driften de vrije loop laten. Maar in huis golden háár regels. Ze ontbood de plantagebeul en gaf hem de opdracht om de borsten van de slavin af te hakken. Dat zou haar het lonken afleren. De afgehakte borsten braadde ze, overkokend van woede, eigenhandig voor haar man.

‘Mensenvlees,’ ze onderbrak het verhaal, ‘schijnt heel fijn van smaak te zijn. Het is te vergelijken met mager varkensvlees.’ Ik had gelukkig nog nimmer varkensvlees gegeten. Het was treef voor mevrouw. Dus werd het nooit in huis gehaald.

‘Zwijgend zat het echtpaar aan de maaltijd,’ vervolgde ze het verhaal. ‘De man genoot zichtbaar en smakte naar hartelust.

“Voortreffelijk,” prees hij de kookkunst van zijn vrouw.

“Welnu,” sprak zij, toen de maaltijd was beëindigd en de man voldaan oprispte, “ik hoop dat je voorgoed je bekomst hebt. Zojuist heb jij de borsten van je geliefde Etrave gegeten.”

De man stond op, met gebogen knieën zocht hij steun aan de tafelrand. Hij rukte de knopen van zijn hemd los en greep naar zijn hals. Het enige wat hij kon uitbrengen was braaksel. Het leek wel een uitbarsting van de Krakatau. Eerst kwam dampend het onverteerde eten naar buiten, één dikke brij. Daarna het galgele vocht en ten slotte het kolkende schuim. Hij kon niet meer ophouden met braken. Hij viel neer terwijl hij zijn ziel en zaligheid uitkotste. Mevrouw Du Plessis keek vol ontzetting naar haar zieltogende man.

“O God, mijn Heer,” riep ze vertwijfeld, “wat heb ik gedaan?” Haar nijd had plaats gemaakt voor spijt.

Nou,’ zei ze, want er was een stilte ontstaan, ‘wat vind je hiervan?’

‘Ik weet het niet,’ antwoordde ik.

‘Natuurlijk weet je het niet. Het is van lang voor jouw tijd.’

De tweeëntwintigste februari werd er stilgestaan bij mijn bestaan in het huis van mijn kweekouders. De eerste viering van de jaardag staat me heel helder voor de geest. Het koper in de voorzaal werd gepoetst, de wenerhouten meubelen werden in de was gedaan, de vloerplanken in de olie gezet.

‘Het is,’ zei mevrouw plechtig, ‘een gedenkwaardige dag.’ Ze had orgeade gemaakt en een viado gebakken. Ik was met haar meegegaan naar Gelukkige Dag, het warenhuis waar ze 's zaterdags uit winkelen ging. Ze kocht kleine kaarsjes en papieren servetten. De naaister, vrouw Alma, had een mooie jurk voor mij gemaakt. Roze met een wijde rok.

Juffrouw Treurniet was uitgenodigd voor het feest. Haar bril glansde. Ze had plaats genomen in de wenerhouten schommelstoel, de benen iets uit elkaar, zoals mensen doen die te dik zijn. Ze leek groot en uitgezakt als een lappen kotomisiepop maar dan zonder klederdracht. Ze speelde onophoudelijk met de hengsels van het damestasje dat op haar

schoot rustte. Meneer zat in de ene bakstoel stil voor zich uit te staren. Ik zat op een klein bankje aan de lage salontafel waarop de taart was uitgesteld. In het midden van de viado stond een van de kaarsjes die we samen hadden gekocht. Mevrouw pakte een doosje lucifers uit de lade van het dressoir en streek er een af en overhandigde me de brandende lucifer: 'Hier kind, laat het kaarsje branden.' Toen het mij na twee pogingen nog niet lukte om het vuur van de lucifer naar de kaars over te brengen, stak mevrouw het aan.

Ze was de enige die stond en leek groter dan ik haar ooit gezien had.

'Meisje,' sprak ze plechtig, de handen gevouwen, 'de tijd vliegt. Nu ben je één jaar bij ons. Als je zo je best blijft doen mag je, zolang je een meisje kunt zijn bij ons blijven. Met Gods wil.'

Ik kreeg een klein cadeautje in glanzend pakpapier verpakt. Het was een zilveren ring met een rood steentje.

Mevrouw trok een stoel naast die van zuster Treurniet. Ze zuchtte. Het sieraadje was me veel te groot.

'Beter iets wat te groot is, daar kun je tenslotte ingroeien. Wat past wordt op den duur te klein, snoert af en stopt de groei.'

Juffrouw Treurniet zei: 'Dat heeft u mooi gezegd, zuster Miskin.' Van haar kreeg ik ook een geschenk, een wit zakdoekje met een geborduurde rand.

'Wat is onze Hannah toch groot geworden,' zei juffrouw Treurniet.

'Ik heb,' zei mevrouw, 'bij de aangifte gezegd dat ze vier jaar oud is. Wellicht te weinig jaren. Het is al zo een flinke meid. Ze heeft voor een deel al haar ware tanden. Maar het maakt een parmantige indruk, zo een voorlijk kind.'

Juffrouw Treurniet zei: 'Ik schat haar eerder zeven dan zes.'

Zo hebben we een tijd gevierden gezeten.

De eerste krekels kondigden de avond aan. Het verjaar-

dagsfeest was voorbij. Juffrouw Treurniet nam afscheid. Meneer bracht haar op weg. ‘Dan kan ik gelijk de benen strekken,’ zei hij. ‘Door de feestelijkheden is dat erbij ingeschoten.’

Ik pakte de ring en het zakdoekje mee naar mijn slaapkamertje boven. Zorgvuldig stopte ik het sieraad in een leeg lucifersdoosje. Ik trok het rode valies onder mijn veldezel vandaan, maakte het open met een van de twee sleuteltjes die aan een touwtje aan het handvat waren bevestigd en legde het doosje met het zakdoekje bij de rest van mijn spullen.

Het valies was mijn allereerste bezit. Daags nadat ik in de stad bij haar in huis kwam kreeg ik het van mevrouw cadeau. Al mijn bezittingen lagen daarin opgeborgen: mijn zondagse jurk, de drie jurken voor door de week. ‘Eén in de was, één in de kast en één aan je bast, zeggen de Hollanders,’ voedde mevrouw mij op, maar er lagen altijd twee keurig gesteven en gestreken jurken in het valies.

De Miskins hadden lang op een kind gewacht. ‘Van mijn eigen vlees en bloed,’ zoals mevrouw placht te zeggen. ‘Maar de lieve heer had anders beschikt. Aan mij kan het niet gelegen hebben. Ze hebben me als een vis binnenstebuiten gekeerd en alles was in orde.’ Ik moest altijd aan het binnenstebuiten van mevrouw denken als ik vrijdags vis schoonmaakte. Het was een van de huishoudelijke taken die ze me geleerd had.

Iedere vrijdag om een uur of één kwam Mai, de visvrouw, langs met een grote baskiet op haar hoofd waarin de vissen lagen, beschermd tegen de zon onder een bananeblad. ‘Warapa, trapoen, koebi,’ riep ze door de straat.

Mevrouw kocht één koebie. Ze leerde mij de vissebuik opensnijden. Eerst moest ik een mes op de slijpsteen scherpen. De punt van het mes stak ik in het kleine gaatje in het midden van de buik. In één beweging moest ik doorhalen naar de kieuwen. Onderhuids, niet te diep. De ingewanden

moesten in hun vlies onbeschadigd uit de buikholte worden gehaald. Uit de kop van de vis haalde ik zorgvuldig de koebisteen te voorschijn. Mevrouw had een verzameling van deze witte stenen. Om haar hals droeg ze een gouden ketting. De hanger was een koebisteen in goud gevat.

De vis moest in drie stukken worden verdeeld. Het kopstuk was voor mij, de staart voor mevrouw en de vlezige middenmoot voor meneer.

Het huis van de Miskins stond aan de Hofstede Crullaan, in de Combé-buurt. 'Ik ben nog steeds op zoek naar de werken van deze dichter uit onze Gouden Eeuw,' zei mevrouw. 'Maar het is al zo verdraaid lang geleden. Ik wed dat men zelfs in het moederland vergeefs naar zijn gedichten zal zoeken.'

Het was de buurt waar veel straten genoemd waren naar Hollandse gouverneurs: de Wichersstraat, de Crommelinstraat, de Van Sommelsdijckstraat. Mijn school was aan de Lothlaan.

Het huis, het grootste in de straat, was op neuten gebouwd. Om het erf was een betonnen muur opgetrokken. Boven op de muur waren glasscherven van kapotte flessen ingemetseld.

Aan de ene kant grensde het erf aan een groot perceel, waarop een verlaten plantershuis stond, dat overwoekerd werd door bougainvillea en klimop. Manjebomen, cacao, granaatappels, zuurzak groeiden volop in de tuin. Toen ik eens bezig was de voortuin aan te vegen, vielen achter elkaar de manjes op de grond. Ik keek omhoog en zag dat de kruin van de grote manjeboom die topzwaar een deel van het erf overschaduwde bedekt was met beweeglijke kleuren zwart en geel. Ik staakte mijn karwei. Tussen de talloze vruchten onderscheidde ik kleine aapjes. De diertjes deden zich te goed aan het fruit dat niemand plukte.

Het erf was behekst. Iedereen in de buurt wist dat.

's Nachts klonk er het onheilspellend geroep van uilen.

Bij tij en ontij stond er op het kapotte houten bruggetje dat het perceel met de straat verbond een grote rieten mand, rijkelijk gevuld met de mooiste vruchten, flessen wijn en sterke drank. Boven op de wijn en de versnaperingen zat een levende witte kip, door dezelfde onzichtbare hand daar neergezet. Het dier deed geen poging om te ontsnappen.

Huiverend passeerde ik de attributen. In de voormiddag als ik uit school kwam lag alles nog precies zo in de blakende zon en de kip snakte naar adem. De volgende morgen echter was de mand spoorloos. Toen ik de mand voor het eerst zag op weg naar school ben ik naar huis teruggegaan om mevrouw te halen.

‘Je moet in het vervolg doen alsof het object er niet is. Want wat het oog niet ziet kan het hart niet deren.’ Ze spuwde op de grond, maakte een kruis en beval mij hetzelfde te doen. Die dag kwam ik te laat op school. Soeur Victorine was ongevoelig voor mijn excuus. Voor straf moest ik honderdmaal schrijven: ‘Hekserij bestaat niet.’

De aapjes trokken zich niets aan van het behekste erf. Licht als vogels sprongen ze van tak op tak. Opeens klonk er een geweerschot en ik zag hoe een van de diertjes naar beneden tuimelde, op de rand van de schutting terecht kwam en als een overrijpe vrucht op ons erf neerplofte. Ik rende erheen. Het diertje lag op zijn buik met het gezicht in het zand. In de boom krijsten de andere apen. Enkele van de dieren sprongen naar de onderste takken. Ik pakte een stok en draaide het aangeschoten diertje op de rug. Het was een doodskopaapje. De oogjes waren wijd open. Het bovenlipje was opgetrokken en de tandjes waren zichtbaar in het stille grijnzende bekje. In de armen hield het een klein gerimpeld baby-aapje vast. Het kleintje fronste zijn voorhoofdje. Het mondje ging smakkend open en dicht. Ik probeerde met de stok het beestje uit de omarming van zijn moeder los te wrikken. Maar het moederdier hield de kleine zwarte leren handjes stijf dicht. Het was alsof er een klem om het lijfje

van haar kleintje was gelegd.

Ik holde het huis in om mevrouw te halen. Toen ik met haar buiten kwam lag er geen aapje meer op de grond, de diertjes waren verdwenen. Hoog in de manjeboom sprongen de laatste aapjes weg en losten op in het lommer van de bomen van het spookerf.

‘Moet je goed luisteren, meisje, je moet me niet voor de gek houden.’ Ze pakte mijn kin met een hand vast, zodat ik haar in de ogen moest kijken. Dreigend hield ze haar wijsvinger onder mijn neus: ‘Fantasie en werkelijkheid zijn niet hetzelfde, onthoud dat. De werkelijkheid is al gruwelijk genoeg.’

Ik heb gezworen dat ik de waarheid vertelde. Het was onverdraaglijk dat mevrouw mij van een leugen verdacht.

‘Het is me opgevallen dat je veel meer ziet dan goed voor je is. Sluit je ogen. Haal je geen hebies aan die niet te dragen zijn.’

Het schot dat het aapje omlaaghaalde kwam van het grote erf dat aan de andere kant aan ons perceel grensde, een *bigi jarie*, waarop verschillende huisjes stonden.

Mevrouw zei: ‘Het was alsof de Ark van Noach daar na de Zondvloed vastgelopen was. Dit is Suriname,’ zei ze en ze trok het plechtige gezicht op het punt van voordragen, ‘in een notedop. Ons land heeft niet één volk, maar verschillende soorten met hun eigen taal, godsdienst, hun zeden en gewoontes. Eén traditie hebben ze niet. Ze weten niet waar ze vandaan komen en waar ze heen gaan. Hun enige houvast is het grote lijden en dat haalt ze onderuit.’

Er was niet één volk denkbaar of het hokte op bigie jarie; Indianen, Hindoestanen, een Bosneger, een Chinees, Boeroe's. Noach zal, toen hij dat stelletje ongeregeld zag, gedacht hebben: ‘Wat nu.’ En had de ark de ark gelaten.

Men hing daar overwegend rond met de ziel onder de arm. De mensen waren arm en het erf was smerig. Bij de geringste regenbui raakte het onder water. De latrines

stroomden en verspreidden een doordringende stank. Kippen, doksen, een pakira, een hertje, honden, katten, het liep door elkaar.

Midden op het erf stond het huis van een Hindoestaanse familie, Gopal. Ieder contact met die mensen was me verboden. Vanuit mijn slaapkamerraam had ik een goed zicht op hun veranda. Ze zaten altijd aan mekaar te veugelen; haren te kammen of luizen te zoeken. De man had filaria. Hij bewoog zich wijdbeens, alsof hij op boomstronk-stelten liep. Zijn broekspijpen leken vanaf zijn knie op gerende rokken. Die familie telde achttien kinderen. Het was niet lang nadat ik het dode aapje in de tuin had gezien, toen bij de Gopals binnen een paar dagen drie kinderen doodgingen. De moeder huilde hard en schrill en trok zich de haren uit haar hoofd. Vanaf mijn slaapkamerraam zag ik hoe ze zich op de grond wierp en zand begon te eten. Minachtend sprak mevrouw over de waterkastelen van hiernaast: 'Wat een komedie. Bij achttien maken drie meer of minder niet uit. Ze zijn bij de beesten af. Die wijven krijgen kinderen alsof ze marmotten zijn. Je vraagt je af hoe die vent het voor mekaar krijgt. Het lijkt me een onchristelijke bedoening.'

Dat ze zelf nooit kinderen had gekregen, beschouwde ze als het ergste dat haar in haar leven overkomen was. Wanneer het volle maan was kermde ze: 'O, vader in de hemel, dat ik nooit tot barstens toe vol ben geweest en de verlossende pijn niet heb mogen doorstaan.'

Altijd wanneer ze haar ziekte, zoals ze die vreemde stemmingen noemde, kreeg, werd het volle maan. Ze werd eerst onrustig en praatte onophoudelijk. Het hele huis werd overhoopgehaald. Het linnengoed werd uit de kast getrokken, de porseleinkast moest worden uitgesopt, het koper gepoetst, de klamboes gelucht.

'Ik kan niet tegen die vuiligheid, ik kan er niet tegen,' mompelde ze. Het huis moest van onder tot boven worden schoongemaakt. Kwistig strooide ze creoline, dat zich met

water vermengde tot een melkachtig vocht. Op mijn knieën dweilde ik de planken vloeren blank. Ze vond mij een sloddervos, een viespeuk en noemde me hardleers. Ik kon geen goed doen.

Na het karwei stortte mevrouw in. Geveld lag ze tussen de lakens met een nat washandje op haar ogen. De jaloezieën van haar slaapkamer moesten gesloten blijven, in haar staat kon ze het daglicht niet velen. Maar de maan, vooral de maan, moest buiten gesloten worden. Ze vervloekte de dag waarop ze geboren was en noemde zich een muilezelin, een monster zonder waarde, een droge put. De doodsvogel riep, de honden huilden met haar mee, de koppen omhoog, naar de maan geheven, in rouw om onvervulde verlangens.

‘En jij,’ kermde ze bitter, ‘ik weet dat mijn inspanning om van jou iets in de maatschappij te maken, paarden zijn voor de zwijnen.’ Ze voorspelde dat de dag zou komen, dat ik haar vergeten zou.

‘Nooit, nooit,’ stamelde ik aan het voeteneind van haar bed geknield. ‘Ik zal u altijd met me meedragen.’

In haar gewone doen was ze blij dat ze me bij zich had. Ik was haar liefhebberij, een geschenk zei ze, klein misschien, maar ik gaf inhoud aan haar leven. Ze had mij nodig om lief te hebben. Ik hield haar op de been.

‘En,’ zei ze. ‘Ik sta in dienst van de goede zaak. Met mijn inspanning en toewijding breng ik je de beschaving bij, die je zou ontberen wanneer je in het bos was gebleven.’ Ik zou woord noch schrift beheersen. Ik zou een dolende zijn in het woud, een prooi voor wilde dieren. En zonder maar een greintje geestelijke hygiëne. Ze nam de tijd en sprak zich uit. En ik onthield haar taal, zoals ik de tekst van verzen en psalmen heb onthouden.

Mijn tweede verjaardag op 22 februari werd net als de eerste keer gevierd in het gezelschap van meneer, mevrouw en juffrouw Treurniet. Er was weer viado en orgeade. Me-

vrouw overhandigde me een geschenk in glanzend cadeaupapier verpakt. Ik maakte het open. Een groen schoolschrift kwam te voorschijn.

‘Kijk niet zo bedremmeld.’ Mevrouw pakte het schrift uit mijn handen.

‘Wat denk je dat het is?’

‘Een schrift,’ zei ik.

‘Dat dacht ik al. Eugenio, mag ik gebruik maken van je pen?’

Meneer stond op en liep naar de schrijftafel in de hoek van de voorzaal, pakte een pen uit de penhouder en opende de inktfles.

‘Wacht, voordat er ongelukken gebeuren.’ Mevrouw liep naar hem toe, nam plaats aan de tafel, doopte de pen in de fles en begon op het etiket te schrijven.

Met het schrift wapperend kwam ze naar me toe. ‘Lees eens hardop,’ zei ze. In sierlijke letters stond geschreven: DAGBOEK. ‘Hierin kun je de wederwaardigheden van alledag noteren. Een mens is geneigd om zo gauw te vergeten,’ zei ze.

Juffrouw Treurniet gaf mij een potlood cadeau. Gezamenlijk zaten we op die feestmiddag voornamelijk te zwijgen in de voorzaal, waar het koper was gepoetst en de stoelen tot glimmens toe waren gewreven.

Juffrouw Treurniet was vertrokken, meneer had haar een eindje op weg gebracht. Om zijn benen te strekken.

‘Ik had nog een kleinigheid voor je,’ zei ze toen we alleen waren. ‘Het is een beetje een jij-mij-geschenk. Maar ten slotte zal de hand die je te eten geeft, meneer, er het meeste profijt van hebben.’ Mevrouw gaf me een boekje, waarvan ze de eerste bladzijde opensloeg. ‘Lees dit eens, meisje,’ zei ze.

‘De eerste wenken tot de dagelijkse hygiëne,’ las ik. ‘Wenk één: Onverschillig of de hand aantrekkelijk is of niet, de juiste handeling van de nagels en hunne zorgvuldige

fatsoenering en polijsting, geeft aan elke hand, goed of slecht het voorkomen van welopgevoedheid.’

‘Grandioos,’ onderbrak ze. ‘Ga zo voort.’

Ik las door: ‘Men begint met de nagels te vijlen, wanneer zij droog en hard zijn, waarna zij geweekt dienen te worden. De beste nagelvijl is een buigbare, veerkrachtige dunne vijl, zonder enig handvat. Vijl rond de hoeken zorgvuldig en tracht in de hoeken zelve te dringen.’

‘Schitterend Hannah, ga door.’ Verheugd klapte ze in de handen.

Ik aarzelde. ‘Dóór,’ zei ze.

En ik vervolgde: ‘Na het schoonmaken en losmaken van de nagellijst wordt het voorzichtig maar ferm toegedrukt. Een oranjestokje is al wat nodig is voor het goede onderhoud van nagels en het geregeld gebruik daarvan zal het gebruik van het nagelvliesmes, een gevaarlijk instrumentje voor ondeskundigen, voorkomen.’

‘Eugenio,’ riep ze.

Ik schrok op uit mijn leesopdracht. Ze had meneer horen thuiskomen.

‘Eugenio, een verrassing.’

Meneer verscheen niet.

‘Ga door.’

En ik vervolgde: ‘Daar het voortdurend bewerken van de nagellijst haar dik en taai maakt, moet het elken morgen met een oranjestokje worden teruggeduwd.’

‘Door!’ beval ze. ‘Eugenio!’

Meneer stond in de deuropening. ‘Mens, wat bezielt je? Je schreeuwt als een *griot*.’

‘Mijn inspanning heeft vruchten afgeworpen. Lees, mijn kind, met luide stem.’

En ik las het verhaal opnieuw voor met luide stem en legde nadrukkelijk de klemtoon op de lettergrepen, zoals mevrouw het me had geleerd.

Meneer bleef in de deuropening staan en luisterde.

‘Nou, wat vind je ervan? Ik verzeker je dat ze deze tekst binnen een week uit het hoofd kent.’ Ze klapte verheugd in haar handen.

‘Ze heeft talent, wis en zeker,’ zei meneer. Zijn ogen dwaalden van mijn hoofd, omlaag, tot aan mijn voeten en weer omhoog. ‘Wis en zeker,’ herhaalde hij.

Na een week kon ik de tekst dromen.

Ik kreeg omstreeks die tijd een vijl, een potje zalf, een vingerkommetje en een velletje schuurpapier.

‘Ik verheug me erop, dat je enkele van mijn huishoudelijke taken zelfstandig overneemt,’ zei mevrouw. Ze gaf me een leeg koektrommeltje om mijn handgerei in te bewaren. Op het deksel stond in schuinschrift uitgeklopt: DE BEUKELAER.

‘Eugenio, mag ik je voorstellen aan je nagelverzorgstertje.’ Meneer lag languit op bed, de ogen gesloten. Mevrouw ging zitten op een klein bankje en ik knielde naast haar neer.

Meneer opende zijn ogen, keek me even aan, glimlachte en legde zijn hand op een doekje op haar schoot. Ze pakte zijn duim vast. Ik mocht haar de instrumenten aanreiken.

‘Hier, pak beet,’ zei ze een middag, onverwacht.

De duim voelde dik aan. Ik aarzelde en hield de stugge duim onwennig tussen mijn vingers.

‘Kijk niet zo angstig, kind,’ zei ze, ‘die duim bijt niet.’

‘Nou?’ Ze keek me afwachtend aan en drukte de nagelvijl in mijn hand. ‘Niet aarzelen.’

Ik volgde haar aanwijzingen op. Meneer bewoog niet en zweeg.

Toen ik klaar was stond ze van het krukje op en zei ze: ‘Neem plaats.’ Ik ging op het krukje zitten en nam het doekje op mijn schoot. Meneer draaide op zijn zij. Zijn ogen waren gesloten. Ik begon aan de andere hand.

‘Ik laat meneer wat dit betreft aan je over. Ik zou het niet beter kunnen. Als je zo secuur blijft hoeven we geen nagelvleesmes aan te schaffen.’

Meneer stelde prijs op regelmaat. Na het middageten en vóór zijn rustuur wilde hij zijn handen gedaan hebben.

Net zoals ik mij de taal van mevrouw, haar versjes en spreuken eigen maakte, leerde ik meneer zijn wensen kennen.

Om de dag moest ik na het eten bij hem komen in zijn rustvertrek.

‘Binnen,’ riep hij na mijn kloppen op de deur. Hij lag languit in zijn zijden kamerjas. Ik ging op het voetenbankje zitten, pakte mijn gereedschap uit de koektrommel van DE BEUKELAER en legde het handdoekje op mijn schoot.

Meneer draaide zich op zijn zij. Hij keek me aan, strekte de arm en spreidde zijn vingers op het doekje. Om zijn lippen speelde een glimlach.

‘Zie je deze hand?’ Meneer bewoog zijn vingers zodat ik mijn taak moest staken. ‘Dit is de hand die je voedt. Zonder deze hand bestaan je hoofd'je buik'je ledematen en al jouw andere lichaamsdelen niet. Deze hand maakt dat je een groot meisje aan het worden bent. Kijk me aan.’ Ik keek hem in de ogen. ‘Wat tussen de muren van mijn rustvertrek gebeurt is ons geheim. Juffrouw Treurniet, Mevrouw, niemand, behalve jij en ik bestaan hier. Begrijp je dat?’

Ik deed wat er van me werd verlangd.

Begrafenisstemming

Ik heb meester Van Santen vijf lesuren meegemaakt. Toen ging hij dood. Hij gaf aardrijkskunde op de mulo in Amsterdam-Oost.

‘Wie van jullie heeft van de week het programma van doktor L. van Eegeraath gezien?’ Zo toetste hij wekelijks de belangstelling van de klas. Het was een tijd, het begin van de jaren zestig, waarin niet iedereen zich vakanties kon veroorloven en reisbureaus of chartervluchten niet of nauwelijks bestonden. Men logeerde eens bij een familielid in een andere stad, ging een dagje naar het strand, baadde pootje en zag een schip achter de horizon verdwijnen. Een enkeling bezat een volkstuintje op fietsafstand van huis of zelfs een zomerhuisje. Daar werden weekends en vakanties doorgebracht. Van Eegeraath nam de televisiekijkers pastoraal mee op vakantie-reizen naar vreemde culturen in verre landen; naar de Costa Brava in Spanje, Mallorca, de Dordogne, streken waar slechts een enkele gefortuneerde of avontuurlijke Hollander een voet had gezet.

De leerlingen van wie de meesten nog geen televisietoestel in huis hadden moesten op de kaart van Europa in de sporen van de geleerde wereldreiziger Van Eegeraath treden. Ze hadden hooguit de zee gezien, maar verder dan het Noordzeestrand waren ze niet gereisd.

Meester Van Santen was zelf al in Les Landes geweest. Zodra hij gepensioneerd was zou hij op zoek gaan naar een hoeve in dat gebied of, je weet maar nooit, misschien wel een kasteeltje kunnen bemachtigen. Hij had het kasteel bezocht dat Josephine Baker met haar geadopteerde kinderen bewoonde, de regenboogkinderen, afkomstig van alle vol-

keren ter wereld. Het kasteel en de bewoners waren een toeristische attractie. Het geheel had diepe indruk op hem gemaakt. Of er iemand in de klas wel eens gehoord had van de legendarische Josephine Baker? Niemand? Meneer Van Santen keek mij hoopvol aan. De naam Josephine Baker zei me niets.

Ik was al maanden met mijn ouders op reis in Holland, een onderneming waar zij een jaar voor hadden uitgetrokken. We hadden daarvóór een wereldzee overgestoken en waren weken onderweg geweest. In het voorjaar arriveerden we in Amsterdam. Kort na onze aankomst gingen wij eropuit. Naar Ermelo op de Veluwe. We brachten twee weken door in een klein vochtig tweekamerhuisje, waarvan er tientallen dicht bijeenstonden in een kampement dat ‘bungalowpark’ heette. Het regende gedurende de eerste tien dagen voortdurend. De huiskamer was tevens het vertrek waar mijn ouders sliepen. Het was ingericht met zes rotan-kuipstoeltjes, een uitklapbaar tafelblad en twee eenpersoonsbedden, waarvan één onder het ander kon worden geschoven zodat het geheel als divan dienst kon doen. Mijn moeder beklagde zich. Ze had nog nooit in haar leven in zoveel primitiviteit een huishouding gevoerd. Ze had van kindsbeen af een hekel gehad aan het plantageleven. Als dit nou vakantie heette. Geen luxe, niks, dan een tweepits butagasfornuis. En nog wel in Holland!

Mijn vader stak de ene sigaret aan met de ander. Hij werd steeds behendiger in het staveren van het pakje speelkaarten dat hij op reis had meegenomen en verdiepte zich in opeenvolgende spelletjes patience.

In de huiskamer van ons bungalowtje bevond zich behalve het pakje kaarten één onvolledig spel Mens-erger-je-niet. In het andere kamertje, de kinderkamer, pasten ternauwernood twee stapelbedden. In de dorpswinkel, met de bovenzinnelijke naam 4 = 6, was behalve koffie, thee, zwarte peper en nootmuskaat, als enig ander tropisch artikel

gebroken witte rijst te koop. We kochten een spel dat Pim-Pam-Pet heette en de hele voorraad ansichtkaarten. In Ermelo werden we aangestaard alsof we van een andere planeet kwamen. En we waren niet anders dan verlofgangers met vakantie.

Het bungalowpark lag in een bos waarvan de bomen allemaal dezelfde grootte hadden en op gelijke afstand stonden. Het onderhoud werd zorgvuldig bijgehouden. De dagen in Ermelo bracht ik voornamelijk in bed door. Bij het opstaan kon ik me niet aan het gevoel onttrekken opgesloten te zijn in een reusachtige, lege, ongewassen melkfles, de ruiten waren altijd beslagen.

De tijd op deze vakantie leek ontregeld; je keek op de klok, het was vijf over tien. Je tekende met een vinger op de beslagen ruit, speelde een partijtje Pim-Pam-Pet of Boter-melk-en-kaas, keek nog maar eens op de klok en dan bleken er nog maar twintig minuten verstreken te zijn. Eén keer hoorden we tegen de schemering het stampende ritme van voetstappen. We deden de deur op een kier, gluurden naar buiten. Het waren soldaten in camouflagepakken die langs onze bungalow marcheerden. We hebben daar nog lang over nagepraat.

Op de elfde dag verscheen de zon. Het rook buiten fris en schoon, de lucht binnen was zwaar van elkaars adem. De beslagen ramen werden opengezet en de matrassen te luchten gelegd op de rotanstoelen in de zon. Ik wilde wat wandelen in het bos, alleen. Dat mocht niet. Het was te gevaarlijk. Een alleen wandelend jong meisje zou als loslopend wild zijn en aanstootgevend op z'n minst. Of ik niet gezien had hoe de mensen mij aanstaarden.

Van deze reis naar de Veluwe heb ik een afkeer van vakantie vieren overgehouden en ik was opgelucht toen het besluit genomen werd het verdere verblijf in Holland op één plaats, in Amsterdam, door te brengen en er voorlopig niet meer opuit te trekken.

Na de zomer mocht ik naar school. Ik hoopte daar afleiding te vinden. Wat had ik me verheugd op de grote oversteek naar het moederland. En wat bewonderde ik mijn vader toen hij me voorhield dat degenen die God liefheeft door Hem de wereld worden ingestuurd. De verstrooiing van de mens over de aarde meende hij, maakte betere mensen, kosmopolieten, die overal konden aarden. Onze reis was tot nu toe niet meer dan het verplaatsen van het huishouden, vanuit de tropische achtergrond van Paramaribo, overzee, naar een aanpassing op driehoog in Holland en het vakantieverblijf in Ermelo. We bleven tot elkaar veroordeeld.

De school was om een binnenplaats gebouwd en telde twee verdiepingen. Ik staarde naar buiten en zag de eerste dag een jongen die van achter het raam boven zwaaide. Stel dat ik terug zou zwaaien, terwijl dit gebaar van vriendelijkheid niet voor mij bedoeld was. Wat zou die jongen niet van me denken. Misschien wel dat ik aanleiding gaf. Zolang ik mijn terughoudendheid bewaarde kon ik mezelf niet beschamen. Ik keek de klas rond om te zien voor wie de groet bedoeld was en waagde het niet meer om nog een keer naar buiten te kijken. Ik droomde weg en dacht aan vroeger, dat nog geen half jaar oud was, maar zo ver verwijderd.

De kinderen hier jijden en jouwden met de onderwijzers en toonden weinig respect. Hoe anders was het op de Graaf von Zinzendorfschool in Paramaribo. Daar stonden de leerlingen op wanneer de onderwijzer het lokaal binnenkwam. Jongens droegen een korte broek en de meisjes was het dragen van decente kleding voorgeschreven: hooggesloten jurken met mouwen, rokken tien centimeter onder de knie, het dragen van een hele onderjurk was verplicht. Juffrouw Tevreden schepte er behagen in een meisje dat verdacht werd, omdat de contouren van haar borsten te prompt toonden, mee te nemen naar de wc om haar daar aan een ondergoedcontrole te onderwerpen. O wee wanneer dat

meisje in plaats van een hele, een halve onderjurk droeg! Dan kon ze linea recta naar huis terugkeren.

Het was me bevolen dadelijk thuis te komen na school en vooral niet rond te hangen op straat. Amsterdam was vergeleken met Paramaribo een vrijgevochten stad, een Sodom en Gomorra, waar jongens en meisjes vrijelijk met elkaar omgingen, hand in hand liepen op straat en zelfs zoenden in het openbaar; een slechte omgeving voor de vorming van een opgroeiend meisje. De meisjes droegen hier korte rokken die ver boven de knie reikten. Wanneer ze zich bukten gaf dat zoveel inkijk, dat je volgens mijn moeder kon zien of hun amandelen wel of niet gepeld waren.

Ik haastte me zoals bevolen, zodra de bel ging, naar huis, waar ik dadelijk aan een verhoor werd onderworpen, wanneer ik enkele minuten later aankwam dan was afgesproken.

De dood van meester Van Santen was het eerste overlijden op reis. Een hartinfarct had hem op zijn zesenvestigste getroffen. Ik had geen idee dat een hartinfarct een doodsoorzaak kon zijn. De dood was vroeger ver van ons weg gebleven. Oude mensen, arme kinderen en langdurig zieken stierven in Suriname. En mensen die door schaamte waren getroffen. Zoals Louis Polak, de goudsmid, verre familie die ik nooit had ontmoet. Hij was gestorven in de bloei van zijn leven omdat hij cyaankali had gedronken. Zijn vrouw Dora was zijn dood geweest. Ze werd door hem op heterdaad betrapt met een knecht, die nota bene analfabeet was. En dan was er ene sergeant Doopsel die met een legerjeep de Surinamerivier inreed bij de Marinebrug. Hij had nog wel in Indië gevochten tegen de Japanners. Een daad die ontzag en jaloezie had opgewekt bij de achterblijvers die ongeschikt waren voor de schutterij. Zij waren de oorlogsvloot uit het moederland misgelopen. Nu moesten ze hun leven slijten in ambtenarij. Dat zo een vent als Doopsel, beroeps-

militair, een eervol man, zich had verdrongen. Een kerel met een staat van dienst, iemand die zoveel van de wereld had gezien en die eigenhandig zijn bajonet dwars door het lijf van een Jap had gestoken! Onbegrijpelijk.

De morgen van zijn overlijden had meester Van Santen ons verteld over ruig Les Landes, waar hij in de toekomst van een welverdiende rust zou gaan genieten, zodra hij was gepensioneerd. Zijn hoofd liep rood aan van levenslust. Hij telde de jaren en had er nog zo'n vijftien voor de boeg, dacht hij. Dan was hij een vrij man en kon gaan leven naar zijn verlangen.

De school zou hem de laatste eer bewijzen. We kregen vrijaf voor de begrafenis. De plechtigheid zou plaats hebben in Driehuis Westerveld, bij Haarlem. De leerlingen werden geacht daar aanwezig te zijn.

Ik krijg nooit toestemming van thuis, peinsde ik op weg naar het huis aan de Archimedesweg waar wij bivakkeerden. Zeker niet wanneer ik alleen de reis naar Haarlem onderneem. Dat is wel twintig minuten sporen. Als ik nou eens zei dat we met de hele school eropuit zouden trekken naar Driehuis Westerveld? Onder leiding van leraren! Misschien lukte dat wel. Het zou de eerste keer zijn dat ik vrij was in Holland. Ik wilde niet anders dan de wereld in en mensen ontmoeten. De begrafenis was een gouden kans om eens zonder toezicht te zijn, alleen in het openbaar. Een verlangen kwam over me van reislust en avontuur.

Ik schrok van de snelle voetstappen die me inhaalden, maar keek niet om. Ik werd op de schouders getikt. Het gezicht van de jongen had ik eerder gezien. Hij had gezwaaid van achter het raam boven. 'Hallo,' zei hij. 'Wacht even.' Ik bleef staan. 'Ga je mee naar de demonstratie volgende week?' Ik wist van niks en zweeg. Ik had maar één Tupperware-demonstratie meegemaakt op een bijeenkomst bij een buurvrouw thuis in Paramaribo. Plastic schalen in pastelkleuren met deksels die luchtdicht sloten werden er ge-

toond, tot kooplustigheid van de vrouwen.

‘Preston Cobb. Een zwarte jongen. Een neger net als jij. Hij is ter dood veroordeeld.’ De jongen wachtte mijn antwoord niet af en sprak opgewonden door, struikelend over woorden. We moesten protesteren. De hele wereld moest protesteren. Onrecht. Links, rechts. Discriminatie. Hij was joods. Zijn moeder was een jodin. Zijn vader niet. Die heette Verkuyl. Israël. Jeugdbeweging. Martin Luther King. Negers worden onderdrukt. Net als de joden. Oorlog, Hitler, Duitsers. Wij, hij en ik hadden met elkaar te maken. Mahalia Jackson, daar had hij alle platen van. Kees Verkuyl heette hij. Of wij morgen samen met de trein naar de begrafenis van meester Van Santen zouden gaan.

‘Ja,’ zei ik en vergat mijn terughoudendheid. ‘Graag,’

Ik kwam te laat thuis. Waar ik was geweest?

‘Nergens.’

‘Nergens duurt geen vijftwintig minuten.’

‘Meester Van Santen, hij geeft aardrijkskunde. Hij is gisteren overleden. We moeten allen naar de begrafenis.’ De doodstijding maakte indruk. Er viel een korte stilte.

‘Of je wilt of niet, je moet gaan als leerling. Dat zal een goede indruk achterlaten. Desnoods gaat je vader met je mee. Hoe gaan jullie?’

‘De hele school gaat,’ antwoordde ik naar waarheid. Ik kreeg de vrijheid om naar Driehuis Westerveld te reizen.

De avond voor de begrafenis vulde Kees mijn hoofd. Wat had hij veel gezegd in zo een korte tijd. Wat wist hij veel. Hij leek een beetje op de reclamefoto van de jongen met zijn Puch-bromfiets in de Ryam-schoolagenda. Zijn blonde haar was Kort Amerikaans geknipt. Hij droeg een spijkerbroek met wijd uitlopende pijpen en een borstrok als hemd. Een knappe jongen.

Ik zou Kees Verkuyl van huis afhalen. Dat had hij gevraagd. Dan kon ik zijn grammfoonplatenverzameling zien en zijn grootmoeder ontmoeten. Ze was in een concen-

tratiekamp geweest. Daar moest ze bieten rooien van die rotmoffen, vuile fascistten. Thuis vertelde ik dat de klas bij school moest verzamelen.

Ik belde bij hem aan. Te vroeg. Ik had voor de spiegel thuis geoefend hoe ik zijn grootmoeder zou begroeten. Ik zou een buiging maken en met mijn knieën tegen elkaar plaats nemen wanneer ze me een stoel aanbood. Als ze mij een koekje zou presenteren zou ik beleefd ‘neen dank u’ zeggen en laten zien dat ik niet gulzig was. Het zou de eerste keer zijn dat ik bij een Hollander thuiskwam en ik nam me het beste voor.

Kees deed open. Hij liep me op de trap tegemoet en zei dat ik een beetje luid moest praten omdat zijn oma doof was. Hij ging mij voor, de huiskamer in. Er stond een grote televisie onder een doorschijnende plastic hoes op een kleine ronde tafel. De kamer was dicht bemeubeld in biedermeyer stijl. Ik herkende de meubelen. We hadden thuis diverse folders verzameld van meubelwinkels. Mijn moeders meest geliefde bezigheid was het bestuderen van de verschillende woonstijlen.

Op de vensterbank stond een rij vrouwentongen in het gelid. Voor het raam zat een gezette dame op leeftijd, deftig aangekleed en zorgvuldig opgemaakt. Haar lippen waren rood gestift, haar nagels in dezelfde kleur gelakt. Ze keek me aan en zweeg. Ik liep in haar richting en stak een hand uit om haar te begroeten.

‘Omie...’ zei Kees. De vrouw wendde haar gezicht bruusk af en maakte met haar arm een afwerend gebaar alsof ze het onheil wilde bezweren. ‘Nein, nicht schwarz, bitte...’ verzuchtte ze.

‘Omie,’ riep Kees uit, ‘wat krijgen we nou!’

‘Niet in mein Haus,’ antwoordde de grootmoeder kort. ‘Raus bitte. Bitte!’

Ik schuifelde achteruit de deur door, de gang op, het trapportaal in. Ik hoorde Kees hardop roepen: ‘Ik ben pisnijdig.’

Hij kwam naar buiten en pakte mijn hand vast. ‘Loop niet weg. De begrafenis is pas over twee uur. Laten we naar mijn kamer gaan.’

Mijn mond raakte vol woorden en speeksel. Er kon geen lucht meer bij. De woordbrij bleef in mijn keel steken. Ik trok mijn hand los en liep de trap af. ‘Wacht!’ riep Kees, terwijl hij me achternaliep. ‘Ze bedoelt het niet zo. Ze weet niet beter. We zouden toch samen met de trein gaan?’

‘Ben je nu alweer terug?’ vroeg mijn moeder verbaasd. Ik kon niet uit mijn woorden komen. ‘Kind,’ zei ze. ‘Wat is er met je aan de hand? Als jij je de dood van een vreemde zo aantrekt, hoe zal het dan niet zijn als een van ons komt te overlijden. Tenslotte kende je die man nauwelijks. Het is een vreemde, die, hoe heet hij ook weer? Die meneer Van Santen.’

Nasmaak

Mij werd met de paplepel ingegoten, het was lang vóór de onafhankelijkheid, dat het slecht ging met Suriname. Als het wel eens goed ging, dan werden de zaken in stilte gedaan en kwam het geld geruisloos in Nederland terecht; de armen bleven arm. Ook toen al maakten de politici - net als in de eeuwen daarvoor de planters en de bestuursambtenaren - rumoer om met hun alarm geld uit Holland te krijgen.

Mijn kinderoren vingen luide zinnen op: ‘Holland heeft geen wezenlijke interesse. Ze hadden nog geen honderd jaar geleden in Holland het idee om een brug te bouwen van Paramaribo naar Curaçao. Nadat de beurs in plantage-aandelen in 1772 instortte is de Surinaamse droom verstoord. Wat we hier nodig hebben is een dictator die korte metten maakt. Suriname heeft *ograi*.’

Als kind besepte ik, luistervink, dat Suriname gedoemd was een ongelukkig land te blijven en dat te weten maakte zwaarmoedig.

En dan was er de opwinding in Paramaribo als een hoogwaardigheidsbekleeder uit het moederland ons land met een bezoek vereerde; de prinsessen die we van gezicht kenden van de kalender en één keer koningin Juliana zelf. De straten werden geplaveid, de bermen gewied en de sloten schoongemaakt, althans langs de route die de hoge gasten uit Holland zouden afleggen. Op de Julianaschool studeerden we het Wilhelmus uit den treure in, het Oranje boven, ‘God zij met ons Suriname’, ‘Twee reebruine ogen’ en ‘Sari Marijs’. Het ‘Olé, Olé, Olé Olé’ was nog niet gecomponeerd. Nadat de hoge gast was vertrokken barstte weer langzaam het asfalt, er kwamen gaten in het wegdek, de bermen werden

bosschages en de trezen raakten overwoekerd, soms met schitterende waterlelies die je in Amsterdam per stuk in de bloemboetiek kunt kopen.

Meer dan veertig jaar geleden gaf Nederland aan Suriname ook al ontwikkelingshulp in het kader van het Welvaartsplan. Ik herinner me politieke gesprekken bij ons thuis. Want ook toen wist bijna iedereen wat het beste voor Suriname zou zijn. Gesprekken over grote plannen met Suriname: het Tienjarenplan, het Eerste Vijfjarenplan, het Tweede Vijfjarenplan. Over vriendjespolitiek, over corruptie. Wie voor het Eenheidsfront was, was tegen de NPS, Soemita was een analfabeet, Lachmon een schurk. Dan had je nog een pater Wijtman van de Katholieke Volkspartij. ‘Hoe vromer geest hoe groter beest.’ Namen werden genoemd van ‘opposanten’, van nationalisten die in Holland bleven, van anderen die daar opgeleid terug in Suriname kritiek hadden op de gang van zaken. Hun werd een Hollandse mentaliteit verweten.

Al ver voor de onafhankelijkheid waren er sociale voorzieningen zoals AOV en kinderbijslag. Maar de gelden werden vaak niet uitbetaald en het was gebruikelijk dat een oude vader, moeder, tante, schoolgaand broertje of zusje van verwanten uit Holland steun kreeg. Als iemand ernstig ziek werd lapte familie een passage bij elkaar om de zieke in Holland te laten behandelen. En eenmaal aangekomen werd de patiënt zonder al te veel problemen lid van een ziekenfonds en deed een beroep op de Bijstandswet. We waren tenslotte allemaal Nederlanders.

We maakten in Suriname zondags tochtjes over de nieuwe rode weg naar Afobakka, waar het grote stuwmeer werd gegraven. ‘De hoeksteen van Surinames opbouw, sprak de Nederlandse premier op werkbezoek,’ spelde ik uit *De Ware Tijd*. Het ontstaan van het stuwmeer werd de neergang voor de vijfduizend in het overstromingsgebied wonende bosnegers. Of ze wilden of niet, ze werden ge-

transmigreerd. Ik bracht die gedwongen verhuizing in verband met de Zeeuwse watersnoodramp in het moederland in 1953. Toen was heel Paramaribo in rep en roer en werd er op school geld ingezameld voor de arme schapen in Holland. Het was de eerste natuurramp waarover ik hoorde.

Er werd geboomd over het Kabalebo-project in West-Suriname, waarvan nu in de kranten nog voornamelijk gesproken wordt als de miljoenenspoorlijn van nergens naar nergens.

Een poos geleden vertelde een oom mij dat hij hier in Holland nooit aardappelen at, omdat ze niet te vergelijken waren met de exemplaren die hij als kind in Suriname had gegeten. De aardappelen uit zijn jeugd in de tropen waren stijf van substantie en glazig, niet bloemig, een delicatessen. Bevroren aardappelen moeten het zijn geweest. Maar het kwam uit Holland en dat bepaalde de smaak. Net als de sponzige ijsappels en de melige peren die bij de betere Chinees op de hoek voor een klein vermogen konden worden gekocht. Menige opgemaakte fruitschaal, versierd met uit Holland ingevoerd plastic kunstfruit, gaf de tafel in Bruynzeel-modelwoningen een bepaald cachet. Zo werden we neergevoed.

Bijna dertig jaar geleden reisde ik met mijn ouders per vrachtschip van de Koninklijke Nederlandse Scheepvaart Maatschappij over de grote Atlantische Oceaan naar Nederland. We zouden met buitenlands verlof gaan, voor een jaar. Een paar dagen voor ons vertrek werd het huis door opkopers leeggehaald en mijn hond Nona waarmee ik was opgegroeid verdween, ik had even niet opgelet. Mijn moeder zei: 'We gaan schoon schip maken.'

Mijn vader is voor zijn werk nog een jaar terug geweest, alleen. We bleven voorgoed in Holland, met verlof. En Suriname bleef verbonden.

Het is zondagmorgen vroeg. Mijn tafel is bezaaid met krantestukken. Alle artikelen over de Suriname-reis van

minister Pronk had ik opzij gelegd om later te lezen. Ik stel het lezen maar weer uit. Een morgenster scharrelt in een puinbak aan de overkant. Op de halte van lijn vier stopt de tram. Surinaamse vrouwen in kleurige zondagse kleren stappen uit, sommige met een traditionele hoofddoek op. Ze zijn op weg naar hun kerk van de Evangelische Broeder-gemeente tussen de Keizersgracht en de Prinsengracht.

Kinder hinder

Ik zat in mijn onderjurk tussen haar benen geknield in een walm van moederlijkheid en castorolie. Over de leuning van een der bakstoelen in de voorkamer hing mijn met zorg gestreken taftzijden zondagse jurk; lichtblauw. Mijn lievelingskleur. De witte lakschoenen stonden klaar, met de sokjes al opgerold erin.

Het was een warme zondagochtend in de grote droge tijd. De zon hing nog laag maar had al zoveel kracht dat het hoorbaar warm was. Buiten op het erf waren vanuit het raam de ontastbare hittetrillingen op het plaatijzeren dak van Buurvrouw d'r Bruynzeelwoning te zien. Ons huis stond op een groot erf dat door een smalle overwoekerde trens gescheiden was van de straat. Aan de straatkant was het erf afgezet met een haag van Moederverdriet, een bloeiende struik die ook wel Vaderliefde heet.

‘Zit niet zo te woelen, meisje. Het lijkt wel alsof je kwik in je lichaam hebt.’ Met haar ontzaglijke dijen omklemde ze mijn schouders als een veel te grote ruit op een onvolgroeide, steigerende muilezel, terwijl ze mijn haar met forse halen bewerkte.

‘Ik begrijp niet waarom jij, als meisje, die bosjonton gekregen hebt. De schepper is onrechtvaardig. Je broertje, nota bene een jongen, heeft het beter getroffen. Van hem denken ze dat hij een dogla is: alsof hij Hindoestanenhaar bij zijn creoolse afkomst heeft meegekregen.’

Mijn broertje speelde op het erf met zijn vriendjes. Blin-demannetje, *tikipaw*; kinderspel. In zijn schommelstoel voor het raam zat mijn vader. Hij had zijn zondagse kostuum aan; blue-black met een fijne grijze streep. Uit het

pakje Four Aces dat binnen handbereik op het bijzettafeltje stond pakte hij een sigaret, tikte het uiteinde een paar maal losjes tegen het pakje en stak hem op. Wat zou ik later, wanneer ik groot ben, willen zijn als hij! Roken zou ik, dat zeker. Met een sigaret net zo achteloos tussen mijn vingers geklemd luisterde ik dan naar de radio. Zo zou ik berichten binnenshuis halen, kennis vergaren. Ik zou niet veel spreken, want zwijgen is goud.

Ik begluurde hem 's morgens vroeg en zag hoe hij zich in zijn witte ondergoed, dat afstak tegen het donkere lichaam met de tanige armen en de lange gespierde benen, stond te scheren, het gezicht gevangen in een ronde scheerspiegel. Heimelijk schoor ik me ook, wanneer ik me onbespied waande, met zijn lange vlijmscherpe scheermes met het hertshoornen handvat. Het gebruik alleen al van het scheerschuim dat ik kwistig over mijn gezicht kwastte! Zijn gebaren, de bijbehorende gelaatsuitdrukkingen, alles bootste ik na. Stiekems lot is dat hij betrappt wordt. Als ik door zou gaan met het oproepen van de baard zou ik later een manwif worden werd me verzekerd. Ik mocht zijn lege sigarettenpakjes hebben. Dat kon geen kwaad. Het zilverpapier streek ik glad en spaarde het. Niet om weg te geven ten behoeve van de minst bedeeden; angstwekkende neusloze lepralijders, slachtoffers ver weg van de watersnood in Nederland, of moederloze schepsels zonder onderdak. Maar voor mezelf, om balletjes van te rollen en urenlang op te kauwen. Of gewoon te houden. Zorgvuldig knipte ik de vier miniatuurspeelkaarten uit; azen, kaarten van het geluk. Die spaarde ik ook.

De radio stond zachtjes aan. Mijn vader luisterde naar de morgenwijding. Dat deed hij iedere zondag. De stem van dominee Meerzorg kwam van heel ver de kamer binnen-kabbelen. 'Zo waar, zo waar ik zeg u, broeders en zusters... Laten wij gezamenlijk zingen.' Dominee zette slepend in: 'Van u zijn alle dingen, van u, o God alleen. Van u de zegeningen...'

‘In Godsnaam doe dat apparaat uit.’ Haar wrevel zette ze om in nog krachtiger streken met de borstel. ‘Het is iedere zondag hetzelfde liedje, een gebed zonder end.’ Mijn vader stond op en trok zijn hobbelstoel dicht bij de radio en zette het apparaat nog zachter.

‘Al dat gebed en gezever heeft de negers nog geen streep verder gebracht. Mijn God wat is het drukkend heet.’ Haar lichaamswarmte sloeg op mij over. Waar haar dijen mijn schouders en bovenarmen raakten kleefde haar brushed-nylon nachthemd klam tegen mijn huid. ‘Het is een hell of a job om dit haar te fatsoeneren. Liters castorolie heb je nodig. Dit heb je echt niet van mij. Wat haar betreft ben je kopie conform je grootmoeder.’

Al dat moederen en de castorolie waren voor mijn bestwil. Baat het niet, dan schaadt het toch. Iedere maand, tegen volle maan, moest ik om niet mijn ingewanden ten prooi te laten aan parasieten en wormen die zich binnendrongen, een lepel castorolie slikken. Haar heerschappij over mijn wel en wee reikte tot in de kronkels van m'n darmen. Uit een diepe slaap gehaald werd mij in het donker de lepel castorolie voorgehouden. De geur had de werking van vlugzout. Ik kwam dadelijk tot mijn positieven en protesteerde uit alle macht tegen dit reinigingsritueel. Mijn beschermvrouwe wierp zich schrijlings op me en zette me klem in de hoek van mijn bed. Ik probeerde me aan haar greep te ontworstelen. Zinloos verzet. Wie het beste met je voorheeft is altijd sterker. Zij slaagde erin mijn neusgaten dicht te knijpen en zuchtte vermoeid: ‘Waarom ben jij toch zo hardleers? Het is in je eigen belang.’ Ik kon slikken of stikken. En slikte. Als beloning kreeg ik met het verwijt dat ik het eigenlijk niet had verdiend, een blokje oude kaas uit Holland. Om de castoroliesmaak te verdrijven. De castorolie raasde als een bezetene door mijn darmen. ‘Roep me zodra je afgaat. Dan kan ik kijken wat je kwijtraakt.’ Uitwerpselen werden zorgvuldig onderzocht op lintwormen,

spoelwormen, ankylostoom en andere slechtheid.

‘Waarover zit je te dromen? Houd je hoofd recht meisje, zo kom ik nooit klaar.’ De met forse halen bewerkte strengen haar werden als leidsels gebruikt, met een ruk naar links of rechts werd er bijgestuurd. De bakstoel waarop zoveel zitvlak overbloesde, kraakte op het ritme van haar bewegingen.

Op het dressoir in de voorzaal stonden twee foto's in zilveren lijsten. De ene van een mooie vrouw, net een Spaanse dame. Het glanzende zwarte haar was bijeengebracht in een weelderige wrong. Dat was zij. Ik bestond toen niet. Zij was nog niet uitgedijd. Waar ik ook in de kamer stond, haar ogen volgden mij. Op de andere foto lag een baby op een vacht; dat broertje met die zijden pijpekrullen, haar oogappel. De foto was van vier jaar terug.

Ze was een tijd weggeweest. Ik dacht, die komt nooit meer thuis en was ontroostbaar. Maar ze kwam terug; met een baby, haar door de ooievaar bezorgd. ‘Die weeën, een mensonterende marteling,’ fluisterde ze zuchtend tegen Buurvrouw, die de kleine kwam bewonderen. ‘En dan hebben ze het over het wonder van de geboorte. Elf pond! Ik dacht dat ik dóóding. Je zou de dag vervloeken dat je als vrouw geboren werd.’ Ze liepen samen naar de geurige babykamer. Daar was alles nieuw, lichtblauw en schoon. Ik liep geruisloos met de twee grote vrouwen mee. ‘Wij vrouwen...’ Buurvrouw pakte de baby met dekentje en al uit de wieg en hield hem liefdevol tegen zich aan. ‘Wij zijn geboren om te lijden.’ Niet ver van de hobbeldoel waarin ze zat was ik verdiept geraakt in een pluisje op de grond. Met speeksel probeerde ik bellen te blazen.

‘Je was wel zeker van je zaak. Alles blauw! Een geluk dat het geen meisje is geworden. Kijk, hij zoekt de borst,’ zei Buurvrouw. ‘Het is z'n tijd. Blijf zitten. Ik zal hem voor je aanleggen.’

‘Jonge dame!’ Ik deed alsof ik haar niet hoorde. ‘Waarom

ga je niet met de andere kinderen buiten spelen? Het is niet goed om altijd bij grote mensen te hangen.'

'Juffrouwetje hoort je niet.'

'Je reinste grootmensachtigheid! Dit kind, ik weet niet waar ik haar gevonden heb.' Ik schrok: een warme straal spoot tegen mijn wang. Toen ik opkeek zag ik haar grote ontblote borst, als een éénogige pad, die nog een keer venijnig in mijn gezicht spoot. Ik holde weg en wreef de moedermelk uit mijn ogen.

Ze dreef me weer samen tussen haar knieën. 'Wat is er nou weer voor geschuif en gepiep?'

'Het zit een beetje strak,' mompelde ik. 'Hier', en voelde aan mijn slapen.

'Niet zeuren,' antwoordde ze geërgerd. 'Je bent veel te kleinzerig voor een vrouwspersoon.'

Vrouwspersoon! Wat moest ik doen om mezelf een noodlottige toekomst als vrouw te besparen? Het lot dat vrouw Gonda de schoonmaakster ten deel was gevallen; haar benen waren begroeid met aders, dik en zwart als zeepieren, die zich bij trossen in de knieholte hadden genesteld. Neem nou juffrouw Heiligaard bij wie je niet kon zien waar borsten ophielden en buik begon en die als een dubbele blomzak voor de klas zat met een fles Parbo-bier op haar werktafel en een puntbrood met bakeljauw in de hand. Daar nam ze kleine hapjes van, waarop ze vervolgens langdurig zat te zuigen. Of gekke Keetje van de hoek, de Hollandse vrouw van doctorandus Loopuit die jaegerondergoed droeg uit angst voor tocht. Vereenzaamd starde ze achter het raam, alsof ze ergens ver weg beelden zag van het polderland van haar meisjesjaren. En dan die altijd moede moeders. Zolang ik een meisje bleef, van wie het haar gekamd moest worden en die al weeën kreeg van het slikken van een lepel castorolie, kon ik niet opgenomen worden in het moederverbond van vrouwen onder mekaar. Ik was van mijn vaders kant.

Bij iedere beweging die ik maakte was het alsof haar dijen zich vaster om me heen klemden: ‘Kind zit toch stil.’ Mijn vader hield zijn sigaret losjes vast tussen de lange donkere vingers van zijn linkerhand. Kringelende rookwolkjes omhulden zijn gezicht. Met de andere hand trommelde hij op de armleuning van zijn stoel.

‘Je meisje is bijna klaar, hoor,’ zei ze.

‘Het is nog geen tijd, haast je niet,’ antwoordde hij.

‘Het is geen kwestie van haasten of niet, maar dat getipper met je vingers; ik word daar hypernerveus van.’ Ze legde de laatste hand aan de dikke, kroese vlechten die als zwarte bananen aan weerszijden van mijn hoofd uitstonden. Aan de uiteinden strikte ze twee grote oranje linten. De druk van haar benen werd minder. ‘Draai je om.’ Ik keerde me om. Ze bekeek me onderzoekend. Op haar neus zaten kleine zweetpareltjes.

‘Wacht, je glimt zo. Haal het busje talkpoeier van mijn kaptafel.’ Ik stond op. Met de onderkant van de slaapjurk waaide ze zich wat koelte toe tussen de gespreide benen.

‘Neem ook het flesje eau-de-cologne mee!’ riep ze mij na. Ik kwam terug met het busje Éclat-poeder en de kleine, nachtblauwe fles Soir de Paris. Ze strooide poeder in een handpalm, wreef daarna zacht op mijn wangen en voorhoofd, likte aan de top van haar wijsvinger en streek mijn wenkbrauwen goed. ‘Klaar is Kees, juffrouw.’

Ik deed mijn sokken en schoenen aan. Voorzichtig trok ik de zondagse jurk over mijn hoofd. Mijn vader stond op en draaide de radio uit. ‘Zo, mooi misie.’ Hij kneep zachtjes in m'n wang. ‘Zijn we klaar om te gaan?’

‘Is D A G er al?’ vroeg ze.

‘Hij staat al een tijdje voor de deur.’

‘Hij heeft zeker niks te doen.’ De letters D A G stonden voor De Auto Garage. ‘Die Hindoestaan heeft alweer een nieuwe wagen man,’ zei hij. ‘Je vraagt je af hoe die mensen het toch voor mekaar krijgen.’

‘Laat ze maar schuiven,’ antwoordde ze. ‘Ze zullen heel Suriname voor mekaar krijgen.’

Juglall, de chauffeur, hield de deur van de glanzende zwarte De Soto open. Mijn vader liet mij voorgaan. ‘Morgen, Juglall.’

‘Goedemorgen meneer.’

‘De zaken gaan zo te zien goed, Juglall.’

‘Was dat maar waar, meneer, het is hosselen en nogmaals hosselen,’ beklagde de chauffeur zich. Juglall keek over zijn schouder. ‘Waar gaat de reis naar toe, meneer?’

‘Je kent de weg.’ Juglall stelde iedere zondag dezelfde vraag. Mijn vaders antwoord was steeds weer: ‘Zorg en Hoop, als gewoon.’

Ik keek achterom. Ze stond in de deuropening en keek ons na. Moederziel-alleen. De kam die ze in het haar had gestoken prijkte als een grote kapelka-vlinder op het hoofd. In de doorschijnende brushed-nylon slaapjurk was de omtrek van het immense vrouwenlichaam te zien. Zou ze niet weten dat ze te kijk stond? Het nachtgewaad was een cadeau uit Holland. De linnenjuffrouw van De Oranjestad, een blonde dame met lange vuurrode nagels, die oom Dolf in Buitensociëteit Het Park had opgedaan: ‘de club vermaard om de verbintenissen die daar tot stand kwamen en de huwelijken die er gebroken werden,’ had ik van horen zeggen, nam het naar Suriname mee van háár familie uit het moederland overzee.

‘Als je weet hoe graag ik naar dat land zou willen,’ mijmerde ze. ‘Bijna al mijn mensen wonen daar.’ Toen de linnenjuffrouw, die als een trofee werd binnengehaald, zodra ze Paramaribo aandeed, haar het geschenk had gegeven, ontdeed ze met vertraagde gebaren, alsof ze wilde dat het uitpakken zo lang mogelijk zou duren, het cadeautje van het glanzende papier. ‘Jobs, het is niet waar, een hele vleeskleurige set!’ Er volgde een opgewonden opsomming: ‘Een duster. Een slaapjurk. En een... Wat leuk!’ Aandachtig be-

studeerde ze de grote, met kant afgezette pofbroek.

‘Kind,’ zei Jobs, de woorden op een wijze uitsprekend die slechts was weggelegd voor Hollanders. Surinamers met zo een tongval werden aanstellerig gevonden. Doctorandus Loopuit van de hoek bij voorbeeld. Achter zijn rug werd hij ‘blakka bakra’ genoemd, zwarte Hollander. Vóór de oorlog was hij naar Nederland gegaan voor studie. Men had hem daar een hoge positie aangeboden. Maar hij wilde zijn geboorteland helpen opbouwen. Met z'n vrouw Keetje kwam hij naar Suriname terug. Men vond hem een aanstellerige neger met z'n blanke Keetje die bang was voor tocht. En dan te bedenken dat z'n moeder gewoon wasvrouw was, vroeger. En nu heeft meneer doctorandus koude kak gekregen. Hij schijnt zelfs lid te zijn van de Country Club.

‘Dit is het allernieuwste. Het komt uit de States; een babydoll.’ Jobs pakte de pofbroek uit haar handen, kneedde hem tot een bal en schudde hem daarna weer uit, het kledingstuk viel terug in zijn vorm. ‘Het neusje van de zalm. Je zult er plezier van hebben. Dat spul is volmaakt kreuk- en strijkvrij.’

De duster heeft ze nooit gedragen, die lag opgevouwen in de verpakking in de kast; ‘stel je voor dat ik eens cito cito in het hospitaal moet worden opgenomen,’ zei ze. ‘Dan hoef ik me wat een ochtendjas betreft geen zorgen te maken.’ Ze was gezond, maar leek wel volgepropt met grief en zelfbeklag, zo zwaar was ze geworden. Wanneer het dagelijks leven haar te veel werd, beklagde ze zich over haar moederloosheid. Ze vierde het gemis bot op mij en kon niet nalaten het me na te dragen dat ik wèl een moeder had. Haar nog wel. Alsof ik daar iets aan kon doen. O, als ik geleden had als zij! Dan piepte ik wel anders. Ik zou mishandeld worden, misbruikt en niet alleen voor huishoudelijk werk. Gedragen jurken van nichtjes en tantes zou ik krijgen om mijn schaamte te bedekken. Nog vóór zonsopgang zou ik met een handstoffer de woning, misschien wel een heel

plantagehuis moeten aanvegen op mijn knieën, terwijl de dochters van het huis toilet maakten. Mijn haar, een sieraad van het opgroeiende meisje, zou worden afgeknipt; men zou zich wel de moeite van kammen en borstelen besparen. Met een jongenskop zou ik naar school moeten. Tenminste als de stiefmoeder of de kinderloze tante die mij uit eigenbelang in huis had genomen het zou toestaan dat ik kennis buitenshuis vergaarde.

Ook de babydoll had ze opgevouwen in het cellofaan gelaten, dat vond ze meer iets voor speciale gelegenheden. Die hadden zich kennelijk niet voorgedaan. Maar van haar slaapjurk was ze onafscheidelijk. Ze had de linnenjuffrouw gevraagd om eens een reserve-set uit Holland mee te nemen. Uiteraard waren alle kosten voor haar rekening.

Ik vroeg me af waarom een dergelijke set vleeskleurig werd genoemd. De kledingstukken hadden in de verste verte geen mensenkleur. Tenminste niet van de mensen die ik kende. Wat was de kleur van mensenvlees?

De slaapjurk was door het veelvuldig dragen, want ze hield zich strikt aan wasvoorschrift wash and wear, een beetje smoezelig geworden. De andere onderdelen van haar vleeskleurige set hadden het roze van een big, die zich nog niet in de weelde van voer of het overschot van mest gewenteld heeft.

‘Denk erom dat je je rok glad strijkt als je gaat zitten,’ hoorde ik haar roepen toen ik haar nawuifde vanuit het autoraam. Haar stem was doorspekt van verwijt en vermoeidheid.

Als ik haar maar nooit kwijt zou raken. Wanneer ze, wat zelden gebeurde, alleen het huis verliet en op haar Fongersrijwiel stapte, keek ik haar stiekem na vanaf de houten brug die ons erf van de straat scheidde. Ze was de hoek nog niet omgeslagen of er ontstond een wereld die werd bevolkt door duizenden vage gezichten. Haar gezicht was herkenbaar. De ogen volgden mij net als die van de foto op het

dressoir in de voorzaal. In die wereld waren verkeersongelukken met dodelijke afloop, verdwijningen op klaarlichte dag en loeiende sirenes van ambulances en politiewagens aan de orde van de dag. Wanneer ik uren later opschrok van haar verschijning aan het einde van de straat, maakte ik dat ik mijn uitkijkplaatsje op de brug verliet.

Langzaam trok de De Soto op. Juglall drukte op de claxon. Een kalkoen, ergens op een buurerf, probeerde boven het getoeter uit te kakelen. Mijn broertje kwam van achter op het erf aanrennen. Hij hield zijn blinddoek, een oude zakdoek, in de hand en deed kiekeboe, kinderachtig. Ik zwaaide, zolang ik haar kon zien.

Iedere zondagmorgen om half tien werden mijn vader en ik door Juglall opgehaald voor een bezoek aan zijn moeder. Zij ging daar nooit mee naar toe. Het waren niet haar mensen. Wat haar betreft was ik kopie conform mijn grootmoeder.

Maalstroom

Ewald Maarschalk zat in de voorzaal van zijn moeders huis, de ellebogen steunend op tafel, de handen in het haar. Hij staarde in een oude brodtrommel van email die tot de rand gevuld was met sleutels: lopers, steeksleutels, fiets sleuteltjes en talloze andere.

‘Ik heb nog nooit iets dergelijks gezien,’ zei Bregje terwijl ze tegen de trommel tikte. ‘Krankzinnig. En dan de kleur van de trommel! Kievietseitjesgroen, een vooroorlogse kleur.’

Ewald dacht: wat vooroorlogs, wiens oorlog? Hij zou wel willen afrekenen met die opgedrongen afbakening van de tijd. Maar hij zei niets. Hij zweeg. Sinds de dood van zijn moeder was de genegenheid die hij voor Bregje voelde omgeslagen in ergernis. Haar hoge altijd iets overslaande stem, haar mondigheid en die ontembare energie, juist die eigenschappen die hem aangenaam hadden getroffen in het begin van hun kennismaking, waren hem tegen gaan staan. Maar hij onderdrukte zijn wrevel en beheerste zich. Daar was hij een meester in.

Het houten huis, op lage neuten gebouwd, was pas geverfd. In het midden van de kroonlijst boven de voordeur was een bord aangebracht. Daarop stond met sierlijke letters geschilderd: EWALDS LUST. Binnen was het brandschoon. De planken vloeren waren in de olie gezet. De sierlijke Thonet-schommelstoelen, de bankjes, de bijzettafeltjes en het koperwerk, het glom, alsof het allemaal zojuist gepoetst was. Het wenerhouten ameublement was te uitgebreid en te groot van formaat voor de kleine voorzaal: twee schommelstoelen, rechte stoelen, een driezitsbank, een sa-

lontafel en bijzettafels; alles in perfecte staat! Het Museum Orsay in Parijs bezat in vergelijking met deze gave meubelstukken een schamele collectie. Ewald was kort na de opening met Bregje in dat imposante, voormalige Parijse station geweest, op een van hun ‘culturele reizen’ in Europa. Toen hij die tentoongestelde stoelen weggestopt in het trappenhuis achter in het museum bij toeval zag, kwam in een flits het huis van de Da Costa's in Suriname in zijn herinnering. Daar stonden dezelfde meubels in de voorzaal uitgesteld. Iedere vrijdagmiddag werden ze door zijn moeder, de dienstbode van de Da Costa's, in de was gezet. Een enkele keer mocht hij haar helpen met uitpoetsen. En nu behoorden deze vermaarde Thonet-ontwerpen, museumstukken uit het Parijse Orsay, tot de inboedel van zijn moeders huis in Paramaribo. Had ze maar geweten welke kostbaarheden ze in haar huis had staan. Ze had hem wel geschreven over oude stoelen van Da Costa, maar aan dit wenerhouten vermogen had hij niet gedacht. Want dit geheel zal, nu het is bijgezet in een Parijs museum, vast het een en ander waard zijn.

De geur van creoline in de woning bracht bij hem zijn moeders streven naar smetteloosheid in herinnering; alles moest altijd schoon. Op de ronde salontafel met een sierlijk gedraaid onderstel lag een wit gehaakt kleedje, zo stijf gesteven dat de stroken uitstonden als een tutu.

In deze omgeving, tussen al die museumstukken, gaf de vaalgroene broodtrommel met de koperen sluiting en handvatten hem houvast. Het was de bergplaats van zijn moeders sleutelverzameling.

‘Het zijn er zoveel schat,’ zei Bregje terwijl ze over hem heen boog, zodat haar borsten zijn schouders raakten. Ze pakte een sleutel uit de trommel. ‘Wat een werk om het juiste exemplaar in deze massa te vinden.’

Ze liep naar de kast en probeerde de sleutel.

‘Past ook niet,’ zuchtte ze.

‘Als je die dingen stuk voor stuk in het slot gaat steken loop je de kans dat je het gat forceert.’

‘Weet jij dan een andere methode, Ewald?’ Ze legde nadruk op zijn naam. Het leek geen indruk op hem te maken.

‘Moeder heeft altijd een passie voor sleutels gehad. Toen ik een kind was telde haar collectie al meer dan honderd exemplaren.’

‘Leuke passie voor het nageslacht. Je hebt niet veel tijd te verliezen, Ewald. De hele nalatenschap moet binnen een week zijn afgehandeld. Volgende week tegen deze tijd zitten we weer in Holland.’

Bregje probeerde nog eens een sleutel tin het slot van de kast, die zo groot was dat hij driekwart van de wand van de voorzaal in beslag nam.

‘Ook te klein. Hij verdwijnt erin. Naar de grootte van het gat te oordelen moet het een looper zijn.’ Ze graaide een handvol sleutels uit de trommel en spreidde ze op tafel uit. ‘Hè, verdorie. Twee nagels gebroken. Toe, Ewald, help nou mee.’

Ewald reageerde niet. Hij staarde door het open raam naar buiten. In de zijtuin bloeiden bougainvillea's, petunia's, kleurige dahlia's en faja lobies. Niet in de volle grond. De planten groeiden in oude conservenblikken. Van sommige blikken was een deel van de opdruk nog intact. Uit de verschoten rode letters viel ‘Wijsmanboter’ te combineren.

In de stoep van Ewalds Lust, die net als de neuten opgetrokken was uit baksteen, stond het jaar 1860 gekerfd. Deze stenen konden wel eens als ballast gediend hebben voor de schepen van de Westindische Compagnie op hun tochten naar de West. De stenen werden gedumpt. De schepen zetten, volgeladen met suiker, koffie, cacao en andere handelswaar, koers terug naar huis. Het jaartal was scherp in de stoep gekerfd. Het was door de tijd niet versleten geraakt. Of zou bij iedere opknopbeurt opnieuw 1860 ingeslepen zijn? Het was meer dan een eeuw geleden, drie jaar voor *ke'ti-koti*.

Ieder jaar, op 1 juli, vieren ook nu nog Surinamers met een uitbundigheid, alsof de emancipatie hun gisteren nog was overkomen, de afschaffing van de slavernij. Dat feest had Ewald altijd treurig gestemd. Eerst word je door hogere machten slaaf gemaakt, vervolgens tot vrije neger verheven. En dan moest je nog blij zijn ook en God danken op je blote knieën, en dansen en feestvieren. Dat gedoe van kotomissies, wanstaltig verklede vrouwen in vormeloze balen stof verpakt; een potsierlijke kleedstijl bedacht door de echtgenotes van slavenmeesters om de sierlijke vrouwen-vormen van hun slavinnen te verplompen en borsten en billen aan het oog te onttrekken. Die eeuwig uitgelaten theemutsen vond hij helemaal een verwerpelijk fenomeen.

Bregje had hem wel eens verweten dat hij zich te veel verdiepte in de negatieve kanten van zijn afkomst. Zij vond die *koto-missies* juist wel grappig en kleurrijk. En die Surinamers, die konden tenminste feestvieren. Ewald week wat dat betreft bepaald af van zijn achtergrond. Soms vond ze hem zelfs ronduit Hollands, benepen, zuinigjes en van ‘doe maar gewoon dan doe je al gek genoeg’. Hij hield niet van feesten en gruwde bij het idee dat hij zou moeten dansen, en daar was zij juist zo verzot op. Wat dansen betreft zou ze zo weer naar Afrika terug willen, à la minute. Als feministisch antropologe had ze jaren participierend onderzoek gedaan onder karité-botermaaksters in een klein dorpje in de binnenlanden van Togo. Dát was hard werken! Ze had blaren op haar handen gekregen van het fijnstampen van de kariténoten. Teruggekomen in Holland was ze overtuigd geraakt, dat er meer ideologie aan de wetenschap moest worden toegevoegd. Het ging haar niet alleen om de emancipatie van de vrouw, maar om de bevrijding van alle onderdrukten, overal ter wereld. Ze was met al haar goede bedoelingen op een muur van zwarte radicale vrouwen die met de universiteit te maken hadden gelopen. Dat had haar pijn gedaan. Binnen haar vakgroep hadden deze zwarte

vrouwen bevelen dat de ivoren toren van de vrouwenstudies zou moeten worden afgebroken, om te voorkomen dat er alleen witte racistische kennis zou worden opgeslagen, of overgedragen.

Nou, daar ging ze dan met haar jarenlange studie onder zwarte vrouwen in West-Afrika naar het maken van karité-boter. De affaire had haar aangegrepen. Ze was bang geworden voor de zwarte vrouwen in haar vakgroep. Pure angst. Het faculteitsgebouw durfde ze niet meer te betreden. Zij de ziekte wet in. Wat moest ze anders? Meer dan een jaar onder behandeling. Ze werd verwezen naar een psychotherapeut. Verbetering bleef uit. En toen een Gestalt-therapie geen soelaas bood zocht ze alternatieven om zich van haar psychische lasten te ontdoen. Ze bezocht een steungroep bij de stichting Van Vrouwen Voor Vrouwen Door Vrouwen. Alles had ze geprobeerd; van voetreflexzonebehandeling tot iriscopie. Bregjes angst werd er niet minder om. Een wachtgeldregeling bracht verlichting, ten slotte. Ze had het geluk dat de helft van de vakgroep opgeheven werd, van overheidswege. En in deze periode van haar leven ontmoette ze Ewald. Ze prees zich gelukkig dat ze hem, die ene keer dat hij dat etablissement bezocht, haar hang-out aan de Lijnbaansgracht in Amsterdam, waar veel zwarten en antropologen kwamen, ontmoette. Hij stond daar wat onwennig, te midden van een paar Surinamers, vaste klanten die zij kende. Zij had het initiatief genomen, en had zich aan hem voorgesteld.

‘Je hebt een mooie mond,’ zei ze. Ewald schrok een beetje van zoveel assertiviteit en voelde aan zijn onderlip. ‘De kleur bedoel ik. Dat oudroze aan de binnenkant, mooi.’

‘O, dank je,’ zei Ewald en hij bood haar wat te drinken aan. Het klikte en ze had hem mee naar huis genomen. Hij had weer een mens van haar gemaakt. Ewald toonde niks van dat macho-gedrag, dat wordt toegeschreven aan donkere mannen van verder weg. Hij was een zwijgzaam mens,

die niet van oeverloze discussies hield en die zich graag gewonnen gaf. Ze waren na twee weken samen gaan wonen. In vrijheid. Zij wilde geen kinderen. Niet in deze gewelddadige wereld, waar, om maar iets anders te noemen, werk en moederschap onverenigbaar waren. Ze was dan wel op wachtgeld, maar dat betekende niet dat ze stilzat. Een activiste was nooit klaar. Er was nog zoveel te doen, zoveel om voor te strijden in een wereld boordevol onrecht, waar ontbossing hand over hand toenam, een wereld met een aangetaste natuur en een ozonlaag waar de gaten in vielen.

‘Je zit zo te peinzen, Ewald, praat.’

Maar Ewald zweeg. Hij had geen zin in gesprekken, in discussies, in meningen van Bregje. Niet nu. Ze wist het toch altijd beter. En als ze het niet beter wist, was ze er voornamelijk opuit om te discussiëren of hem met haar gepraat op te vrolijken; mondverlegen was ze niet. In haar iets te korte bloemetjesjurk met pofmouwtjes, waaronder de blanke benen uitstaken, getekend met een netwerk van paarse adertjes, leek ze op een als meisje verklede vrouw die meer dan zichtbaar eenenveertig jaar oud was. Hij realiseerde zich dat zij maar een jaar ouder was dan zijn moeder toen hij haar voor het laatst zag.

Bregje probeerde de zoveelste sleutel in het slot. Ewald stond eindelijk traag op in een poging haar behulpzaam te zijn. Het was tenslotte zijn moeder die dood was en het was haar nalatenschap.

Hij keek in de broodtrommel en rook de geur van oud ijzer. Het schemerde hem voor de ogen. De sleutels gingen in elkaar over en versmolten tot één metalen kluwen. Hij hield zich aan de tafelrand vast en ging weer zitten. Gedachten dansten voort als muggen boven een zwamp.

Hoe oud zou hij geweest zijn? Vijf jaar, zes misschien? Het was een vochtige warme namiddag. Op zijn erf waar het kleine steegje aan de Saramaccastraat op uitkwam, speelden de kinderen: Sjinnie van vrouw Gonda, Nolda,

Vivian, Roy, Winston en anderen. Jongens renden achter een autoband aan, meisjes speelden piking stong. Baas Henri, vrouw Gonda's jongste aanwinst in de liefde, zat op haar stoep en geeuwde met wijd open mond. Op z'n schoot lag zijn portable radio.

‘Win een fiets het kost u niets/Zomaar cadeau een radio/ Kant en klaar een platenwisselaar/En dertig flessen rum zie daar/Dus spaar, spaar, spaar.’ Hij zong met de reclame voor Tide-poederzeep mee.

Onder het afdak buiten deed z'n moeder, gebogen over een houten wasbord, de was. Haar bovenlichaam bewoog als een jaknikker op en neer.

‘Waldie,’ riep ze door de deur naar binnen, ‘pak dat pakje poederzeep voor me. Het staat op tafel.’

Ewald wist direct wat ze bedoelde en bracht haar het zeeppak. Haar handen waren verweekt en oudroze op de plekken waar het pigment verschoven was, de nagels bruin en aangetast. Maar ze zwoer bij haar Tide, het krachtige wasmiddel van de moderne tijd. Daar kon geen Sunlight-zeep tegenop.

‘Vrouw Nel.’ Baas Henri schreeuwde boven het geluid van de radio uit. ‘Mag ik vrouw Nel haar Tide-zegel hebben.’

Zijn moeder maakte een *tjoeri*, een zuigend geluid tussen de tanden om uiting te geven aan de verachting die ze voor Baas Henri voelde. Ze kwam binnen en legde een mesje met een rood plastic handvat op tafel; een troostprijs uit het pakje Tide-poederzeep.

‘Zo een vlegel van een vent. Wat ie kan is iemand begluren. En het ergste is om m'n naam over het erf te broadcasten, alsof hij m'n naamgever was. Zo een grote neger; net een klein kind. Daarom wil ik niet dat jij je met die kinderen bemoeit, opgroeiende waterkastelen, nietsnutten met zo een waardeloos voorbeeld!’ Ze ging weer naar buiten en boog zich over het wasbord.

Met een leeg glazen potje probeerde Ewald vliegen te vangen. Voorzichtig greep hij het gevangen vliegje uit de pot en propte het door de smalle hals van een Parbo-bierfles. Hij had er al zoveel dat hij de tel was kwijtgeraakt. De vliegen maakten sinistere geluiden in de donkere fles. Op den duur vond hij het een saaie bezigheid en sloot met een propje papier de flesopening af.

De broodtrommel stond op een tafeltje in de hoek. Hij had zijn moeder wel eens in de trommel zien staren. Soms pakte ze er een sleutel uit, bekeek die en legde hem weer terug in de bewaarplaats. Ze koesterde haar verzameling.

Ewald liep op de trommel af, opende het deksel en zag de sleutels, allerlei soorten: kleine, grote, zilverkleurige, zwarte. Aan sommige sleutels was een linnen bandje bevestigd met een nummer. Hij pakte een sleutel, liep ermee naar de deur en probeerde hem in het slot.

‘Wat doe je daar?’ Ewald schrok. Hij was zo in zichzelf verdiept dat hij zijn moeder even was vergeten. Ze keek hem nijdig aan en kwam dreigend op hem toe gelopen: ‘Luister hier, kleine vriend. Jij hebt je dingetjes en ik heb mijn dingetjes. Van handtammige jongetjes houdt deze moeder niet.’ Ze gaf hem een tik op z'n hand en trok hem mee naar buiten. Hij moest voor straf op de stoep blijven zitten. Wanneer ik later groot ben, dacht hij, dan ga ik zelf sleutels sparen.

Ewald was niet aan een sleutelverzameling toegekomen, maar hij had alles bereikt wat haalbaar was voor een *bigiedjarie*-jongen, die was opgegroeid op een van de talloze achtererven in Paramaribo. Hij was op elf-jarige leeftijd met de beste cijfers geslaagd voor het toelatingsexamen voor de mulo. Op het erf riepen de kinderen hem na: ‘Dag geleerde professor.’

‘Ga leren,’ was zijn weerwoord, hem door zijn moeder ingefluisterd. De erfjongens antwoordden: ‘*Leren a no njang*’, leren is geen eten. Zij gingen sporadisch naar school,

hingen rond aan de Waterkant en hosselden wat bij als boodschappenjongen voor winkeliers aan de Saramaccastraat. Iedere stuiver was weer een puntbrood, elke cent een lik Wijsman-boter uit blik, een zout, smeug, ranzig en naar bladmetaal smakende toespis. Een enkel kind op dat grote verwaarloosde erf, waar moeders over hun kinderen vaderden, haalde met veel moeite de hoogste klas van de lagere school.

Op de mulo bestond Ewalds rapport uit louter negens en tienen. Voor Nederlands behaalde hij een negen-plus. Alle opgaven had hij foutloos gemaakt. Maar voor taal kon je nou eenmaal geen tien krijgen. Want dan zou het zijn alsof jou niets meer te leren was. Ewald vond het wel jammer dat hij geen tien had gekregen. Dat zou uitmuntend zijn geweest.

Hij wilde klerk worden, na zijn eindexamen. Dat was hem door zijn leraar Nederlands aangeraden. Voor iemand die zo vaardig omging met taal, was er zeker een toekomst weggelegd als schrijver op kantoor.

‘Iedereen wordt ambtenaar,’ wierp zijn moeder tegen. ‘Het is een toekomst van leegloperij.’ Alle keren dat mevrouw Maarschalk op straat door een heer in kostuum werd aangesproken, bleek de lanterfanter ambtenaar van beroep te zijn. ‘En daar was meneer, dat waardeloze sujet, nog trots op ook.’ Háár zoon zou geen ambtenaar worden. ‘Ga studeren. Wordt meester m'n jongen,’ moedigde ze hem aan. ‘In Holland.’

‘Maar ma, het geld. Het kan niet. Holland is voor ons soort mensen niet weggelegd.’ Zijn moeder antwoordde kort: ‘Kan niet is dood.’

‘Misschien,’ opperde Ewald om haar tegemoet te komen, ‘kan ik mettertijd wel een 's landsbeurs krijgen. Ik ben met de beste cijfers geslaagd.’

‘Een beurs voor mijn zoon? Over mijn dode lichaam.’ Ze schrok van haar woorden toen ze het verbouwereerde ge-

zicht van Ewald zag. ‘Je bent mijn vlees en bloed, geen staatskind. Ik heb mijn trots.’

De onenigheid werd beslecht. Voorlopig was er toch geen geld. Holland werd uitgesteld. Vier jaar. Zo lang duurde een opleiding aan de kweekschool voor onderwijzers in eigen land.

Ewald deed toelatingsexamen aan de Selectaschool. Hij werd daar met lof toegelaten. Het was in deze tijd dat zijn moeder hem begon aan te spreken met ‘u’ en ‘meester Ewald’, alsof ze bezig was afstand te scheppen, die met het vertrek van haar zoon naar Holland werkelijkheid zou worden.

Wanneer hij uit school thuiskwam, uit het lood onder het gewicht van de zware schooltas, liep ze hem op het erf tegemoet en nam de last over. ‘Hoe is uw dag geweest, meester,’ vroeg ze luid. En dadelijk daarop fluisterend: ‘Rechttop lopen!’ Ze kocht een paar leren pantoffels voor hem, opdat zijn voeten ook in huis de vloer niet zouden raken.

De burens van *bigie djarie* gluurden met een mengeling van afgunst en leedvermaak naar vrouw Nel en haar zoon. Vrouw Nel zag in hun blikken slechts bewondering. Bij de huisdeur deed Ewald zijn schoenen uit. Ze reikte hem de pantoffels aan en dadelijk zette hij zich aan zijn studie. Uit ging hij niet. Familie kende hij niet. Vrienden had hij niet. Nooit gehad, ook niet als kleine jongen. De erfkinderen vond ze slecht gezelschap voor haar zoon. Zij was thuis voor hem en hij voor haar. Hij had naast haar zijn school en zij naast hem haar werkhuis waar het dagelijks brood werd verdiend, bij de familie Da Costa.

De Da Costa's waren eigenaar van twee grote winkels aan de Saramaccastraat. Tussen de twee winkelpanden was de steeg, zo smal dat twee mensen elkaar niet konden passeren zonder dat de lichamen tegen elkaar schuurden. De steeg liep uit op Ewalds erf, dat ook in de droge tijd altijd zompig was. Er stond een grote waterkraan waar voort-

durend een straaltje water uitliep. De bewoners van Da Costa's erf maakten van die ene kraan gebruik. Vooral 's ochtends vroeg en 's middags vlak voor donker ontstond er een modderpoel rond de twee uit golfplaten opgetrokken badhokjes. Er waren kriskras planken op het zand neergelegd, houten dammetjes, om daarop balancerend wanneer het regende en het erf helemaal overstromd raakte, droge voeten te houden. Het onderkomen van mevrouw Maarschalk zag er het minst haveloos uit. Het telde twee kamertjes, één beneden, en onder de golfplaten boven één kleine kamer voor Ewald en een overloop waar zij sliep. Een hoek van de overloop had ze met een gordijn afgescheiden. Ze had er een nachtspiegel geplaatst, zodat de latrine op het erf slechts in geval van uiterste nood hoefde te worden bezocht. Onder een afdak, dat bij de voordeur tegen het huis was opgetrokken, kookte ze op houtskool water voor thee en warmde er Ewalds maaltijd op, die ze in een etensdrager meenam van haar werkhuis. Iedere ochtend vroeg vulde ze het reservoir van een fontein van email in het woonvertrek. Wanneer ze het glanzend gepoetste koperen kraantje opendraaide had ze de illusie van stromend water in huis. De ene helft van de dag verbleef ze in het rijke huis aan de Keizerstraat. Als het aan haar lag zo lang mogelijk, om zo de tijd in armoede op het grote erf aan de Saramaccastraat te korten.

Petronella Maarschalk hield Holland in haar achterhoofd. Daar moest haar zoon zijn toekomst halen. Iedere cent die ze opzij kon leggen, spaarde ze. Niet thuis, maar op de Hollandse Bank Unie, dat had meneer Da Costa haar aangeraden. Dat scheen een betrouwbare bank te zijn. Eén Surinaamse gulden was tweemaal zoveel waard als een Hollandse. Koste wat kost, zij zou de studie van Ewald betalen. Tot de laatste cent.

Met de verkoop van zoute lemmetjes, birambies op zuur, gommakoekjes en pommes de cythere werd Ewalds reis naar Holland beetje bij beetje bijeenverdiend. In het raam

stond de koopwaar in grote glazen stopflessen uitgesteld. Mensen van buiten het erf wisten hun weg door het steegje naar vrouw Nels lekkernijen te vinden. De zaken gingen goed. Iedere vrijdag werkte ze tot in de avond bij Da Costa. Ze maakte orgeade, gemberbier en viado voor de gasten die daar gewoontegetrouw hun vrijdagavond kwamen doorbrengen. Ook hiermee verdiende ze extra.

‘Als al die bewoners van ons erf een voorbeeld zouden nemen aan Nel, dan zou het een plezier zijn om te verhuren in plaats van een straf,’ hoorde Ewald, toen hij bezig was de wenerhouten tafel uit te poetsen, mevrouw Da Costa zachtjes zeggen tegen de beheerder van de winkel aan de Saramaccastraat. ‘De meesten maken er een Augiasstal van maar bij Nel kun je van de grond eten. Bij wijze van spreken dan. Je kunt wel zien dat Nel een andere achtergrond heeft. Afkomst verloochent zich niet.’ Afkomst, dacht Ewald, waar komt mijn moeder toch vandaan? Toen hij haar het een keer vroeg, sprak ze de woorden: ‘Afkkomst is duisternis en dood. Toekomst is leven.’ En daar moest Ewald het mee doen.

Ewalds moeder verdiende nog meer bij als wasvrouw van rijke Libanezen en van de gegoede creolen, Paramaribo's elite, wier kinderen de een na de ander naar Holland gingen om te studeren. Wanneer de meesters, de doctorandussen en de dokters naar Suriname terugkeerden, kochten ze in de mooiste buurten kapitale woningen. Ze kregen de hoogste banen op sleutelposten, functies die voordien bekleed werden door Hollanders. Ze werden de nieuwe leiders van Suriname.

De dag kwam dat Ewald Maarschalk naar Holland vertrok om zijn meestertitel te behalen. Zijn moeder nam afscheid van hem op de kade aan de Waterkant. Ewald hield zich met beide handen vast aan de railing van de *Jason*, een schip van de Koninklijke Nederlandsche Scheepvaartmaatschappij. Met dit vrachtschip zou hij de grote oversteek

maken. Vrouw Nel stond op de kade in haar zondagse jurk en keek omhoog naar Ewald. Ze hadden nog nooit afscheid van elkaar genomen. Het is een van die dingen die je moet leren. ‘Ik ga niet wachten tot de boot vertrekt,’ had ze gezegd. ‘Dat lijkt me pijnlijk.’ Dus stond zij beneden en hij boven. Ze zwaaiden naar elkaar, even maar, toen liep ze weg, zonder nog eens om te kijken. Ze had hem twee dozen met etenswaar meegegeven: potten pindakaas, een *bojo*, een pom en flessen met orgeade, gemberbier en stroop, om hem te vergezellen op de lange reis van huis. De bootreis zou drie weken duren.

Iedere dag wachtte vrouw Nel tevergeefs op de postbode. ‘Mijn jongen zal zijn moeder toch niet vergeten zijn. Als hij maar niet nalatig wordt,’ schreef ze op, vooruitlopend op een teken van Ewald.

De eerste brief uit Holland ontving ze drieëndertig dagen na de dag van Ewalds vertrek. Hij was goed aangekomen. Hij had de weg gevonden naar het gevolmachtigd ministerie voor Surinaamse zaken. Men had hem daar bijgestaan. Hij was ingeschreven aan de universiteit en hij had een kamer gevonden in Amsterdam. Mevrouw Maarschalk las de brief en herlas het epistel keer op keer, totdat ze de inhoud regel voor regel uit het hoofd kende. En dat deed ze bij ieder volgend schrijven.

Een jaar na Ewalds vertrek verhuisde vrouw Nel van het volkserf aan de Saramaccastraat naar de woning aan de Kromme Elleboogstraat. Mevrouw Maarschalk, de moeder van een meester die zijn titel in Holland haalde, kon niet langer op een *bigie djarie* wonen.

Haar leven werd nu bepaald door de zorg om haar zoon overzee. Maar ze had veel plezier van haar nieuwe huis dat ze in huurkoop had van de Da Costa's. Op haar verzoek gaf vrouw Gonda Baas Henri de opdracht om het houten bord met de sierletters EWALDS LUST voor haar te maken. Hij

wilde er niets voor hebben. Maar toen hij het bord boven de voordeur had bevestigd gaf ze hem een *damjean*-fles gemberbier. Ze wilde bij niemand in de schuld staan.

Vrouw Nel vond afleiding in haar tuin en kweekte kleurige bloemen in lege boterblikken. Niet in de volle grond, want dan werd het zo moeilijk om ze in te tomen. Dan konden de mooiste bloemen verwilderen.

Toen mevrouw Da Costa een Ikea-bankstel uit Holland bestelde, kreeg mevrouw Maarschalk het oude Thonetameublement dat zijzelf met zoveel zorg had onderhouden cadeau, om Ewalds Lust naar behoren in te richten.

‘Het is een gebaar van mijn vrouw geweest, dat je recht hebt van koop,’ zei meneer Da Costa toen hij samen met haar het huurkoopcontract van het huis aan de Kromme Elleboogstraat ondertekende. ‘Maar ach, we hebben zoveel.’ Treurig keek hij voor zich uit: ‘En geen nageslacht. Al dat eigendom vraagt onderhoud.’

‘Ik heb een grote verrassing voor u, meester Ewald,’ schreef Petronella Maarschalk haar zoon dadelijk. ‘Wij wonen op stand in de Kromme Elleboogstraat tegenwoordig.’ Ze beschreef hem het huis als een herenhuis, maar dan kleiner. Haar brief was levenslustig van toon. Maar het daaropvolgend schrijven was boordevol treurnis en verlangen naar haar zoon die doctorandus werd in den vreemde en wegbleef.

Sinds Ewalds vertrek naar het moederland was het verlangen hem weer te zien geleidelijk overgegaan in een groot verslindend verdriet. Hij zou eerst vijf jaar wegblijven. De jaren waren op de vingers van één hand te tellen. Ze telde de dagen, weken, maanden in het begin en schreef hem daar over. De vijf jaren verstreken, maar hij kwam niet terug. Ewald probeerde haar gerust te stellen; hij zou thuis komen als hij zover was. Hij wilde nu hij eenmaal in Holland was alle mogelijkheden benutten. Zijn meestertitel had hij bijna. En hij deed agogiek erbij. Met agogiek kon je alle kanten

uit; leidinggeven, coördineren, adviseren...

‘Wat betekent agogiek?’ schreef mevrouw Maarschalk terug. ‘Ik heb het aan meneer Da Costa gevraagd. Hij heeft het voor me opgezocht in zijn Van Dale. Hij zei dat het iets te maken had met muziek, het tempo en met voordracht.’

Ewald had in zijn brieven geprobeerd haar uit te leggen wat de nieuwe studie behelsde. Maar de herhaalde uitleg bleef goocheltaal voor haar. De laatste tijd had ze zijn brieven zo moeilijk gevonden om te lezen. ‘Ma,’ schreef hij haar, ‘u bent in mijn gedachten. Voorlopig zullen we elkaar niet zien. Onze landgenoten hier hebben mij hard nodig. Zoals u weet wonen veel van onze mensen in Holland. En er komen er steeds meer. Ma, het is niet te geloven; Jan en alleman kom je hier tegen. Weet u nog Sjinnie, die jongen van vrouw Gonda die Baas Fredriks met dat Tide-mes had gestoken? Laatst kwam ik die vent tegen op de markt. Hij bezit daar twee toko's. We raakten aan de praat. Hij had z'n mond vol over protest, sociale ongelijkheid, discriminatie; als u Sjinnie hoorde praten! En als u hem had gezien. Hij droeg een rode overall, brandschoon. Hij zei dat hij communist was, tevens rastaman, tevens handelaar in *pimbadotie*. De mensen doen hier veel aan wintie-dingen. Om zijn hals droeg hij verscheidene amuletten, waaronder een hanger in de vorm van het Afrikaanse continent in goud en nog een van hetzelfde formaat van ons aller Suriname. Sjinnie is een opposant. Dat zijn z'n eigen woorden. Hij vertelde dat hij ten minste drie keer per jaar naar Suriname reist. Alsof hij aandelen SLM bezit!

Maar nu over mijn persoon; welzijnsorganisaties hebben mij aangezocht om te helpen brainstormen over een op te richten stichting, die als doel moet hebben de Surinamers hier terug naar huis te begeleiden. De doelstellingen hebben we reeds geformuleerd. Met de hieropvolgende tekst konden we kortsluiten: “Uitgaande van het belang van Surinamers die van plan zijn terug te keren naar hun geboorteland

en de beschikbare middelen, worden de activiteiten en de remigratieplannen bij de Stichting ontplooid. In het beleid van de Stichting en de remigratieplannen staat de remigrant centraal.” Het heeft ons vele weken en veel hoofdpijn gekost om te zamen deze woorden, die nu zo simpel lijken, op papier te krijgen. TENADERO is geboren en ik word er geheel door in beslag genomen. Het mooiste moet ik u nog vertellen; het Rijk heeft ons een subsidie verleend van tien miljoen gulden, ma. Moet u zich dat voorstellen. Dat is honderd miljoen Surinaamse courant vandaag de dag bij een koers van één op tien. En ik ben de directeur van dit miljoenenproject. Zo een positie krijg ik nooit in Suriname. Want politiek ben ik daar van geen betekenis en we behoren niet tot de elite als u begrijpt wat ik bedoel, die regelt en geregeld wordt.

Ma, ik speel met het plan om u te laten halen. Van mij uit naar u toe ben ik u veel verschuldigd. Suriname is toch niet meer leefbaar. Iedere maand wanneer ik een doos met levensmiddelen voor u post, breekt mijn hart. Wat een armoedige ellende om waspoeder te moeten posten, om wc-papier te moeten sturen. Ik ben bang ma dat ik mijn toekomst voorlopig hier gevonden heb. TENADERO heeft me nodig.’

Ewalds toon was veranderd. Sommige zinnen las ze drie-, viermaal. Maar ze begreep de inhoud niet. Kon hij haar maar in eigen persoon komen vertellen wat zijn bezigheden waren. Ieder jaar beloofde hij het volgend jaar thuis te komen, maar de tijd verstreek en wie niet kwam was haar Ewald. Hij leeft nu langer in den vreemde dan dat hij in eigen land gewoond heeft, dacht ze toen Ewald tweeëntwintig jaar in Holland woonde. ‘Heb je ooit van je leven,’ zuchtte ze. ‘Had ik die jongen maar niet overgehaald om weg te gaan.’ Dit zelfverwijt bleef als een klit aan haar kleven. En dat schreef ze Ewald zo uitvoerig mogelijk. Hij voelde zich schuldig.

Mevrouw Maarschalk had niets van de doelstellingen van TENADERO begrepen. Waarom maakte haar zoon zich druk om Surinamers daar naar huis te begeleiden, terwijl hij zelf zegt bang te zijn dat hij zijn toekomst in Holland heeft gevonden. ‘Maar,’ zei ze hardop, ‘ik heb niemand te verwijten. Ik heb het zelf gezocht.’ Zij zou niet naar Holland gaan. Hier stond haar huis, Ewalds Lust, aan de Kromme Elleboogstraat. Tot de laatste cent afbetaald. Oude bomen moet je niet verplanten. Bovendien kon ze de Da Costa's toch niet in de steek laten?

En dan, als je in *De Ware Tijd* het aantal overlijdensadvertenties zag van mensen die in Holland stierven! Hele pagina's. Al het nieuws werd in de krant door de doodsberichten verdrongen. Als Ewald maar niets overkwam.

‘Ewald, wat is er met je aan de hand?’

‘O, niks Bregje. Het gaat al weer.’

‘Je trekt wit weg. Ga zitten.’

Zweetdruppels glinsterden op zijn voorhoofd. Hij plofte neer op de stoel waar hij eerder op gezeten had. In dezelfde houding als voorheen; de ellebogen op tafel, het hoofd in de handen. En Bregje ging verder met het zoeken van de juiste sleutel.

Tegen het wit van de planken muren van Ewalds Lust staken de houten paneeldeuren, de jaloezieën en de luiken af in glanzend grachtengroen, dezelfde kleur waarin de voordeur was geschilderd van het monumentale grachtenpand in Utrecht waar TENADERO was gevestigd, de stichting, waarvan de letters stonden voor TERug NAar DE ROots en waarvan Ewald Maarschalk directeur was.

Ewalds Lust zou als monument in Edam, Hippolytushoef of Broek in Waterland niet misstaan.

In Holland wordt het verleden vereerd. Schatten uit vervlogen tijden worden zorgvuldig bewaard in musea; in het Rijksmuseum of het vermaarde Koninklijk Instituut voor de Tropen en in die talloze andere opslagplaatsen voor

kunst en kostbaarheden. Eén keer had Ewald zich verschrikkelijk geërgerd in het Volkenkundig Museum. Bregje had hem daarheen meegenomen. De afdeling Suriname stemde hem treurig; er waren twee opgezette Indianen tentoongesteld en een hangmat. Was dat nou alles wat ze van zijn geboorteland de moeite waard vonden om te tonen?

Hij kocht enkele fraaie ansichtkaarten in het museum; foto's van Afrikaanse maskers. De kunstwerken zelf waren niet te zien. Gebrek aan tentoonstellingsruimte. En de collectie is groot; dat werd hem door de baliebeambte verteld. Op de ansichtkaart die hij had gekocht stond geschreven: 'Ter plaatse verzameld in 1971 te Opper-Volta.' Hij had zich afgevraagd hoe zo iets gaat, dat ter plaatse verzamelen. Je reinste kunstroof was het van beschavingsbeluste dieven. Zijn rancune over het armoedige Surinamehoekje kon hij bij het opschrift van de ansichtkaarten kwijt. 'Man houd op hoor, met je gejeremieer,' had Bregje gezegd, een Surinaams accent nabootsend. Hij had, nu hij zich een keer liet gaan, van haar wel steun verwacht. Hoe vaak had hij niet naar haar geluisterd, wanneer ze zich beklagde over de vrouwvijandige samenleving, over de zwarte vrouwen die haar kapot hadden gemaakt en over al die andere pijnen en kwalen die een gevoelig en bovendien politiek mens konden treffen.

'Wees blij dat je niet helemaal naar Ouagadougou hoeft te reizen om daar een folkloristische ansichtkaart te kopen.'

Ze had geen gevoel soms voor de dingen die hem raakten. Dat stoorde Ewald. Hij wilde het museum uit. Zij wilde blijven. Zwijgend vervolgde hij zijn rondgang achter haar aan.

Bregje had zich geëxcuseerd, later, en had haar bitse opmerkingen geweten aan haar postmenstrueel-syndroom. Ze hadden elkaar ten slotte weer gevonden door samen af te geven op Holland. Zij meer dan hij. Ze haatte Holland, zei ze. In haar ziel was ze zwart, ze was op een verkeerde plek in de wereld geboren.

Ewald koesterde een heimelijke bewondering voor Holland; dat doorzettingsvermogen van zo een klein land. En de manier waarop daar het verleden wordt gecultiveerd. Hele stadsdelen vallen er onder aanhoudende monumentenzorg; de grachtengordel van Amsterdam, de Middelburgse binnenstad en al dat onroerend goed dat is verrezen in de Gouden Eeuw, toen de schepen van de VOC de koers volgden van de termijnmarkt en Holland bouwde aan zijn wereldmacht in de tropen. Hij wist wel het een en ander over deze periode van de Nederlandse geschiedenis. Zijn afstudeerscriptie heette: *Over macht en rijkdom van de kolonisator*. Een titel om trots op te zijn.

En hier zat hij dan in het monument dat zijn moeder voor hem in stand had gehouden, Ewalds Lust aan de Kromme Elleboogstraat in Paramaribo, de stad waar volksleiders in de ban raakten van het denkbeeld dat er radicaal met het verleden moest worden afgerekend.

Veel van vroeger is verrot of in vlammen opgegaan. Waterkant 64 bestaat niet meer. Het oude Fort Zeelandia is door brand verwoest. Het schilderachtige Albina aan de Marowijnerivier is onder vuur genomen en grotendeels met de grond gelijk gemaakt. De verzameling documenten uit het verleden, opgeslagen in Het Centraal Archief aan de Gravenstraat, is voor het grootste deel door vocht en schimmel verpapt en aangevreten door papierluis. Het Kantongerecht aan de Grote Combéweg, de inboedel, dossiers en bewijsstukken inclusief, is afgebrand.

En zijn moeder Petronella dood en reeds begraven in de Oranjetuin.

‘Niks van vroeger komt ooit weer terug. Surinames moderne geschiedenis belooft een verhaal te worden met een tragische episode die op volksoverlevering berust,’ zei hij plotseling hardop.

‘Weet je wat wij moeten doen? We moeten er even uit. Dat wordt niks zo. Ik ben nu al een half uur bezig met het

zoeken naar die ene sleutel. Wie zegt dat hij in die trommel verborgen zit. En jij zit maar te staren en te prevelen.'

Bregje klapte het deksel op de broodtrommel en stond op. Ze ging achter Ewald staan en legde haar handen op zijn voorhoofd en probeerde zijn achterhoofd tegen haar buik aan te drukken in een verlangen om hem te troosten. Maar ze stuitte op onwilligheid. Ewald was in z'n gewone doen al niet aanhalig en nu weerde hij haar af. Sinds ze in Suriname waren hadden ze in gescheiden bedden geslapen, omdat Ewald zei te stikken van benauwenis.

'Kom mee. Je zou me laten zien waar je als kind hebt gewoond,' zei ze met een doorzichtige opgewektheid en ze trok Ewald uit zijn stoel.

Ze gingen de deur uit, de straat op.

'Wie was Kromme Elleboog?' informeerde ze. Haar kennishonger was niet te stillen.

'Al sla je me dood,' zei Ewald. 'Veel dingen weet ik niet. Heb ik nooit geweten. Veel van wat ik wel wist is in rook opgegaan of verrot.'

Ze liepen langs de Waterkant in de richting van de markt.

'Ik begrijp absoluut niet wat al die Surinamers in Holland moeten Ewald, jij? Wat een mooi land, wat een vrijheid.'

Ewald zweeg. Hij voelde zich uitgeput. In die drie dagen in Paramaribo had hij nauwelijks een oog dichtgedaan. Eerst was er de schok op het vliegveld. In zijn herinnering was de luchthaven groots. Het vliegtuig was nauwelijks geland of er barstte een groot onweer los. Hollend, het gezicht tegen de stortregen beschermend met de plastic draagtas waarop geschreven stond 'See Buy Fly', bereikte hij de hal, doorweekt. Tegen het harmonikagaas dat de aankomsthal afscheidde van de wachtruimte stond een vrouw met een bordje waarop zijn naam stond geschreven. De vrouw was oud. Haar roze vlinderbril was nog ouder. Het montuur bevatte slechts hier en daar een glinsterend steentje. De butsjes

deden vermoeden dat het montuur ooit bezaaid was geweest met glitter. Was deze verlepte vrouw mevrouw Da Costa? Had zij hem het telegram gestuurd dat zijn moeder dood was? Was dat de vrouw voor wie zijn moeder de vloeren dweilde, zodat hij, Ewald, later in Holland kon studeren? Was zij ooit echt zijn voedster geweest, zoals zijn moeder niet zonder triomf in haar stem had beweerd?

Aan de vooravond van zijn vertrek naar Holland zat hij stil tegenover zijn moeder aan tafel. Alles was ingepakt en nog eens extra gecontroleerd. Ewalds paspoort lag op tafel. Zijn moeder nam het identiteitsbewijs van tafel en klemde het tussen beide handen. ‘Ewald,’ zei ze, ‘ik moet je iets vertellen. Ik ben door omstandigheden schoonmaakster geworden in het huis van de familie Da Costa.’

Ewald vroeg zich af wat aan die omstandigheden vooraf was gegaan. Zijn moeder had altijd beweerd dat ze geen familie had. Maar uit ervaring wist hij dat hij niets moest vragen, haar vooral niet in de rede moest vallen, want dan reageerde ze als een kruidje-roer-me-niet, en sloeg dicht. Dus hij zweeg en luisterde.

‘Toen mevrouw mij aannam als dienstmeisje voor dag en nacht verzwegen ik mijn zwangerschap uit angst het werk mis te lopen. Mevrouw Da Costa, nauwelijks veel ouder dan ik zelf, was zo ingenomen met haar eigen blijde verwachting, dat ze mijn zwangerschap over het hoofd zag. De aankondiging van jouw geboorte overviel mij tijdens het werk. In aller ijel werd er een dokter gehaald. Jij, Ewald Adolf Maarschalk werd geboren in het voorname werkhuis aan de Keizerstraat. Alsof ze door jouw geboorte was aangestoken, beviel mevrouw Da Costa de volgende ochtend vroeg in het voorname Sint-Vincentius ziekenhuis van een doodgeboren kind. Haar rouw zette ze om in moederlijke zorgzaamheid voor jou. Ze keek stil toe wanneer je de borst kreeg. Haar eigen borsten waren pijnlijk gezwollen en stuwden haar blouse nat. Ze smeekte mij om, al was het

maar één keer, het genot te hebben van een kind aan de borst. En zo gebeurde het dat jij door twee vrouwen werd gezoogd.'

Van deze dubbele moederzorg kon Ewald zich niets herinneren. De rillingen liepen hem over de rug bij de gedachte dat hij als zuigeling over een moeder en een min had beschikt.

'Meneer!' Hij werd tegengehouden door een douanebeambte. Of hij en Bregje even terzijde wilden wachten.

'Die dame daar wacht op mij.' Hij wees naar mevrouw Da Costa achter het harmonikagaas. 'Mijn moeder is dood...'

'So what,' antwoordde de douaneman.

Bregje en hij stonden als twee stoute kinderen die in een hoek waren gezet naast elkaar. Na een tijdje kwam de douanier naar hen toe: 'Hoeveel valuta heeft u aan te geven?'

Ewald antwoordde: 'Tweeëntwintighonderd Nederlands courant.'

'We horen bij elkaar,' zei Bregje enigszins geïntimideerd.

'Als u gewisseld heeft, vijfhonderd gulden de man, dan kunt u doorlopen.'

Mevrouw Da Costa strompelde in zijn richting: 'Mijn God Waldie. Eindelijk.' Ze zette haar tas neer en omarmde hem. Ze was klein, veel kleiner dan hij haar gekend had. Hij zakte wat door de knieën, boog licht voorover en legde beide handen op haar schouders. 'Mijn God, Waldie, je bent laat gekomen.'

'Is ze al begraven?' vroeg Ewald verschrikt.

'Dat niet. Maar ze had je zo graag willen zien, jongen.'

Vanaf het moment dat hij voet aan de grond zette op Zanderij was hij in touw. Er moest zoveel geregeld worden. De begrafenis alleen al. Het duurde een dag om de begrafenisondernemers en de dragers te mobiliseren. Drie flessen Black Label-rum moest hij op tafel leggen.

'U moet zich indenken wat voor overwerk het voor ons

is met al die familie in den vreemde. Vroeger ging men dood en men werd daags na het overlijden begraven. Nu moeten de doden dagen wachten op hun verwanten van ver weg. U gelooft me niet? Leest u *De Ware Tijd* maar. Pagina's vol leedwezen van familie overzee. Weest u blij dat we nog een plaats hadden in de koelcel. Vandaag de dag bij voorbeeld hebben we plaatsgebrek, hoe we ook passen en meten. U heeft geluk gehad.'

De aanblik... dat stille verkleurde gezicht van zijn moeder. Hij had nog nooit een dode gezien.

Bregje, die mee was om afscheid te nemen, pakte zijn arm en fluisterde: 'Huil maar rustig.'

Wat moest ze anders zeggen. Maar Ewald hilde niet. Hij kauwde de lucht fijn tussen z'n kiezen.

De volgende dag, rijdend in de stad, was het hem opgevallen dat velen in Paramaribo uitgerust waren met de kanariegele plastic draagtas die je in de belastingvrije winkels op Schiphol kon krijgen.

'Meneer,' zei de taxichauffeur die hem rondreed. 'Meneer moet me helpen kijken of er geen politieauto achter ons rijdt.'

'Waarom?' vroeg Ewald.

'Omdat ik vanmorgen een bekeuring heb gehad.'

'Waarvoor?' vroeg Bregje.

'Mijn remmen deden het niet goed,' antwoordde de chauffeur en hij verhoogde de snelheid.

Een grote zwarte man met een kaalgeschoren hoofd kwam hen tegemoet en liep vervolgens met hen mee. Hij droeg een T-shirt met het opschrift 'Don't worry, be happy'. Om zijn hals bengelden zware gouden kettingen. 'Wisselen,' murmelde hij. Hij had een donkere bril op met spiegelende glazen. 'Beatrix één op tien, Bush één op twintig.'

Ewald liep langzaam door, maar Bregje bleef staan. Uit haar heuptasje viste ze een briefje van vijftwintig gulden Nederlands courant. De man zei: 'Sugar mama, honnepon',

en drukte haar tweehonderd Surinaamse guldens in de handpalm.

‘Ewald! Wacht.’ Ze haalde hem in.

‘Doe me een genoegen, wil je dit nooit meer doen waar ik bij ben.’

‘Je was er niet bij. Je liep door. Stel je toch niet zo aan.’

Ewald zweeg. Hij zag ertegenop met Bregje zijn oude erf aan de Saramaccastraat te bezoeken. Haar opgewektheid stemde hem treurig.

‘Bregje, neem me niet kwalijk. Maar ik ga terug naar de Kromme Elleboogstraat. Het is me allemaal te veel. Ik kan geen stap meer verzetten.’

Bregje bleef abrupt staan. ‘Jezus Ewald. Oké, je moeder is dood. Maar dat wil toch niet zeggen dat ik me de hele dag in Ewalds Lust moet begraven. Mag ik me even ontspannen?’

‘Ik vind het best, maar ik ga terug.’

‘Als je het niet erg vindt wandel ik nog wat.’

‘Alleen?’

‘Don't worry,’ zei Bregje. ‘Ik red me wel.’ Ze omhelsde Ewald.

Hij keek haar na, terwijl ze in de richting van de markt liep. ‘Vreemd,’ mompelde hij. ‘Alles is vreemd.’

Terug in Ewalds Lust werd hij overvallen door energie. Hij kiepte de broodtrommel om op tafel en selecteerde de sleutels naar grootte.

Het lukte hem na een uur om de juiste sleutel te vinden. Hij maakte de kast open. Een walm van motteballen sloeg hem tegemoet. In de linnenkast lagen stapels ongebruikt linnen; de uitzet van mevrouw Petronella Maarschalk; stapels theedoeken, lakens, slopen en ander witgoed. Steeds waren er van ieder soort zes exemplaren bijeengebonden met een linnen band, waarvan de uiteinden onzichtbaar aaneengenaaid waren. Op de band was het jaar geborduurd waarin mevrouw Maarschalk de stapel had vervaardigd.

Het leek alsof iedere stapel was verzegeld. Jarenlang had de uitzet in de kast gelegen, wachtend om gebruikt te worden. Mevrouw Maarschalk had bij het samenstellen van de uitzet vastgehouden aan de kleur van de maagdelijkheid. En van de rouw, dacht Ewald; alles was wit, ook de kleur van de linnen banden. Ze had er geen rekening mee gehouden dat zelfs het puurste wit, wanneer het ongebruikt blijft, op den duur belegen raakt en verkleurd.

Bij het openvouwen bleek het goed te zijn vergeeld. Op de vouwnaden het ergste. Maar waar de linnen band een stapel had gesnoerd liep een witte streep. De meedogenloze tijd had het onbeschermd wit doen vergelen.

Dienstverlening

De dag begint met het grote verlangen, zo hevig weer, dat het lichamelijk wordt, moe, koud en zoekerig maakt en pijn doet zelfs. De aandoening lijkt op het syndroom van Emma Bovary, en het is toch anders. Het verlangen is door de tijd gewoner geworden. Het sleept me mee in een niemandsland van somber gepeins en moedeloosheid, soms van frivole fantasie en tomeloze twijfel. Wat zou het heerlijk zijn als het kon; die lome warmte, die troostrijke geuren, de vochtigheid.

Zal ik bellen of me beheersen en wachten tot de avond, of beter nog tot morgen. Dan is het misschien allemaal weer anders en is de behoefte verdrongen.

Ik ken het telefoonnummer uit mijn hoofd, van achteren naar voren, speel met de cijfercombinaties; het nummer gaat een eigen leven leiden. De nood is niet meer te beteugelen.

Ik loop naar de telefoon en draai 67..., en leg de hoorn neer. Wat heeft dat gebel me te bieden dan een loze belofte. Ik kan het me toch niet veroorloven. Ik weet wat ik nu heb, dat evenwicht, waarom zou ik dat, zelfs maar tijdelijk, verlaten en onrust en ongerustheid veroorzaken. Al was het alleen maar de verantwoording die ik moest afleggen. 'Waarom moet dat nou, van waar die behoefte?' In wezen ben ik trouw, toegewijd en evenwichtig. Verleidingen ga ik uit de weg. Maar heimwee kan ik niet weerstaan. Ik draai het nummer 6747747, langzaam en herhaal de zin die ik straks weer zal zeggen, net als al die andere vorige keren, toen ik contact zocht.

De telefoon wordt direct opgenomen. 'KLM-reserverin-

gen, goede morgen met Claudette de Lange, kan ik u van dienst zijn', smetteloos, in één adem.

'Vliegt de KLM ook op Paramaribo,' vraag ik naar de bekende weg, zonder te groeten of een naam te noemen, mijn stem, een octaaf hoger van ingehouden opwinding.

'Jazeker mevrouw, tweemaal in de week, op woensdag en op zaterdag.'

'Wat kost nu een retour?' Het tarief is misschien wel lager dan een week geleden.

'Een momentje alstublieft. Ik zoek dat even voor u uit. Pardon, wilt u een pex of apex tarief.'

'Pex graag,' zucht ik. Pex omdat het bondiger klinkt dan apex.

'Ik ben zo bij u terug,' zegt Claudette de Lange.

En dan volgen seconden van opgelucht afwachten.

Alles heeft zijn prijs

Onder de luifel van de centrale markt in Paramaribo roepen twee Hindoestaanse geldwisselaars, wapperend met een waaier van bankbiljetten in duet: ‘Beatrix één op tien, Bush één op achttien.’ Verderop ligt op de handpalm van een grote neger een klein kooitje waarin een picolet heen en weer hipt. Een Javaan bewondert het vogeltje. Wat aan wereldvolk denkbaar is mengt zich, en in elke kleurschakering, hier op deze plek aan de Surinamerivier.

Naast de geldwisselaars staat een atletisch gebouwde man in een sportbroekje, een Nike T-shirt en met hoge sportschoenen van hetzelfde merk. Hij heeft zich omhangen met een krans van rollen wc-papier en houdt in de pose van een gewichtheffer een andere tros omhoog. ‘Voor de voorkant van onderen en de achterkant, vier gulden een rol, een koopje voor je hoopje,’ biedt de venter het prijzige toiletpapier aan. Zijn voeten zijn gevat in een klein vermogen. De firma ‘Topsport’ aan de Zwartenhovenbrugstraat adverteert gymmen voor tweeëntwintighonderd Surinaamse gulden per paar, tweemaal het maandsalaris van een onderwijzer. Het is lichtvoetig schoeisel voor de welgestelden en de hosselaars en voor de handelaars in cosmetica of poeder, cocaïnedalers dus, de nieuwste rijken van Suriname.

Zij hebben zich op hun manier uit de achterbuurten van het Latour-project gewerkt, waar de erven al jaren, wanneer het maar even regent, overstromen en de lucht van armoede zich mengt met de geur van stilstaand water. Ze bewegen zich niet te voet maar met hun wagen door de stad. Een Peugeot uit negentientweeëntachtig brengt tweeën-veertigduizend gulden op. Een ton voor een gebruikte

Mercedes is gewoon. Een enkeling is in het bezit van een BMW, 'Blakka Man Wagie'. In het spitsuur vormen de berijders een processie van roerend goed.

Alles heeft zijn prijs, als je maar dokt. Bij Millers meubelpaleis aan de Rust en Vredestraat kun je kiezen uit de bankstellen Sonja, Ingrid of Rob. De woonkamer van een villa op Via Bella doet wat zitcomfort en vaste vloerbedekking betreft niet onder voor een doorzonwoning te Almere. Oude tijdschriften sieren de salontafel, maar nieuwe boeken zijn nauwelijks te vinden. Een tweedehands detective kost zestig gulden Surinaams. Internationale tijdschriften of kranten van recente datum worden niet verkocht. Bij Vaco aan de Domineestraat verdringt een groep vrouwen zich om oude *Story's* en stukgelezen *Privé's*. 'Dat brengt je toch een beetje in een andere wereld,' zegt een vrouw die twee *Panorama's* uit 1989 heeft weten te bemachtigen. Die andere wereld is Holland. Daar woont het grootste deel van haar familie. Zij heeft ook al een visum aangevraagd. Ze wil er ook wel eens uit.

De Nederlandse ambassade laat de Surinaamse visumvragers wachten; uren, dagen, weken in de rij. Het beleid van de ambassade is willekeurig. De een krijgt ten slotte een stempel, de ander wordt om onduidelijke redenen afgewezen. Wie ten slotte toegang krijgt tot Holland moet maar afwachten of er plaats is in dat ene vliegtuig van de SLM dat eenmaal per week op Schiphol vliegt, want de SLM accepteert Surinaams geld en is dus betaalbaar. De KLM vraagt op een van de meest lucratieve lijnen Nederlands courant. Een retourvlucht Paramaribo-Amsterdam kost achttienhonderdveertig gulden Nederlands. Met een zwarte-markt-koers van één op tien is dat achttienduizendvierhonderd gulden Surinaams.

Steeds meer reislustigen die het zich kunnen veroorloven verkiezen een bezoek aan Miami, uitgesproken als

MI AMIE, boven Holland. De Amerikaanse ambassade behandelt de toerist in spe minder mensonwaardig, er zijn geen ellenlange rijen en een visumverzoek wordt zelden afgewezen. Maar van de drieëntwintig jaar oude DC-8, de *Stanvaste*, die op Amerika vliegt wordt gefluisterd dat hij onveilig is. De directie van de SLM haastte zich in *De Ware Tijd* te melden dat het probleem met de *Stanvaste* geen veiligheidsprobleem is, maar dat passagiers op de route Amsterdam-Paramaribo het toestel hebben afgewezen. Dat was alles. De vluchten naar de Verenigde Staten zijn voor de komende maanden volgeboekt. Men neemt dat vliegtuig met hetzelfde gemak als de bewoners van het district Com-mewijne het veer van Paramaribo naar Meerzorg.

Bootreis naar Valparaiso

Onverwachts zet het Wilhelmus in. De muziek galmt slepend over het brede water van de Elbe. Aan boord slaat de Duitse loods de hakken tegen elkaar en recht zijn rug. Een gedragen stem voorziet de laatste strofen van het volkslied in Hooghollands van commentaar: 'Wij wensen de *Summer Star* een behouden vaart.' Het eerbewijs slaat ons tegemoet uit de luidsprekers van café Schulauer Fahrhaus - de kroegbaas heeft in vele talen en voor alle schepen die hij kent een vaarwel op de band staan.

De *Summer Star*, een fruitjager varende onder Hollandse vlag, is uitgerust met geavanceerde apparatuur en speciale koelruimten voor het vervoer van fruit. Van Hamburg gaat de reis eerst naar Puerto Moin in Costa Rica en vandaar door het Panamakanaal naar de Chileense haven Valparaiso.

Ik heb me ingescheept omdat ik nieuwsgierig ben naar het schrale zeemansleven. Maar het is ook het verlangen naar de aantrekkelijke oneindigheid van het water waarvoor ik mijn eigen zielverkoper ben geworden en mezelf geronseld heb.

Als kind, ik was net zeven, verdronk ik bijna in een zwamp bij het heimelijk spel op een vlot van drijfhout. Twee keer ging ik onder in donker water, dat tergend tegen mijn trommelvliezen drukte. Juist toen er in een niemandsland helder licht en een doodse stilte inviel, werd ik aan mijn haar op het droge getrokken.

Aan dit voorval heb ik een angst voor water overgehouden; zwemmen kan ik niet. Ik ben geen held, integendeel, maar datgene waar ik bang voor ben trekt me juist aan.

Vrienden wensten me goede reis en waren verbaasd. ‘Al die kerels aan boord... Dat je het niet eng vindt om zo te reizen, zo ingesloten, zo afgesloten van de wereld.’ Maar ik voel me als vrouw veiliger met eenentwintig zeelui op de Stille Oceaan dan op een wandeling met een onbekende heer in het Amsterdamse Bos.

Jan, een matroos uit Sassenheim, komt elke ochtend informeren of ik me nog niet verveel, wat ik toch de hele tijd in mijn hut uitspook en of ik misschien niet een man mis, zo in mijn eentje aan boord. Als ik hem aan zijn twintig rivalen herinner bewaart hij een gepaste afstand.

Het zeemansberoep verschilt van alle werk aan land. Het leven aan boord heeft nog het meest weg van dat in een klooster: de toewijding, de saamhorigheid, het isolement, de terughoudendheid. Maar deze gemeenschap staat niet in dienst van God of enig geloof, maar is samengesteld op het kantoor van de scheepvaartmaatschappij. De een geboren in Urk, de ander in Kerkrade en nog weer anderen in Paramaribo, in Delfzijl of op de Kaapverdische Eilanden. Bijgevoerd in een strikte rangorde.

‘Het voegt zich allemaal vanzelf,’ zegt de kapitein. ‘Je hebt wel eens heibel op het schip, maar dat is meer uitzondering dan regel.’ Op de vorige reis was er een vechtpartij geweest tussen de kok en de steward, twee Kaapverdianen. ‘Wat er tussen die lui was voorgevallen? Wie zal het zeggen? Hollands spraken ze niet en Engels nauwelijks. Er valt moeilijk met ze te praten als het niet direct met werk te maken heeft.’ De kapitein vermoedt dat de steward het gezag van de kok ondermijnde. ‘Een schip is geen gedemocratiseerde instelling, hier moeten opdrachten worden uitgevoerd.’

Hij vertelt over een steekpartij, jaren geleden aan boord van een Duits schip varende onder de vlag van Singapore. De lagere bemanningsleden waren geronseld op Kiribati en hadden voor twee jaar getekend. Voortreffelijke zeelui,

ijzersterke kerels. Je kon alleen niet met ze praten. Ze beschikten slechts over een mondvul Duitse syllaben. Ze leefden in een volkomen isolement. Voor de bijbel hadden ze ontzag, maar verder begrepen ze niets van westerse waarden en normen. Eén kreeg ‘de zeekolder’ en ritste in een vlaag van verstandsverbijstering de buik van een maat open.

Op volle zee, ter hoogte van Philadelphia, is hij doodgebloed. Het lijk werd per helikopter door de Amerikaanse kustwacht van boord gehaald. Maar de bemanning bleef wekenlang met de moordenaar opgescheept, omdat het vergrijp niet binnen Amerika's territoriale wateren was voorgevallen en de FBI weigerde zich met de zaak in te laten. ‘Probeer je maar eens voor te stellen wat voor sfeer dat aanboord gaf.’

Hij ziet kennelijk dat ik geschrokken ben en stelt me gerust. ‘Ik zeg nogmaals: het zijn uitzonderingen.’

Het zeemansleven op een koopvaardijship is niet te vergelijken met het avontuur of de opwinding die bij voorbeeld zeezeilers zoeken. Het is het dagelijks leven zelf dat telt. Opstaan, werken, eten, tv-kijken, lezen of starend over zee ontspannen. En slapen. Veel afwisseling is er niet en een school dansende dolfijnen, een kudde bruinvissen of de lichtende zee is iedere keer weer een openbaring.

Verhalen gaan over verlangen - naar thuis, naar de haven met kroegen en amusement, naar vakanties. En er wordt veel over vroeger gepraat.

De hutten zijn zo huiselijk mogelijk ingericht en menig zeeman weet koesterend een kasplantje in leven te houden. Op het bureau staan foto's van verwanten uit de walwereld.

De hut van Dirk, matroos uit Sappemeer, heeft niets van die burgerlijke gezelligheid. Het is er schaars verlicht. De wanden zijn gedecoreerd met fluorescerende reclamestickers van motormerken: Honda, Yamaha, Suzuki. Er han-

gen platen van ruige motorrijders in leer en lichtgevende prenten van geraamtes en doodshoofden. 's Avonds sluit Dirk zich op in zijn eigen psychedelische lichtshow. Het oorverdovend geweld van heavy metalmuziek golft dan de gang op.

Nee, een dagboek houdt hij niet bij. 'Jezus, wat een vraag. Ik zou niet weten wat ik zou moeten opschrijven.' Hij ging varen toen hij baalde van banen aan de wal. 'Alle dagen werken en drie weken vakantie per jaar, da's niks. Ik vaar voor m'n vrijheid.'

Als straks zijn dienst van drie, vier maanden erop zit, heeft hij twee maanden vrij. Dan heeft hij weer tijd voor zijn motor. 'Met zo'n honderd door de bocht, machtig mooi.'

Overdag, bij het dekschrobben, het meniën en al het andere matrozenwerk dat hem door de bootsman wordt opgedragen, draagt hij het lange gebleekte haar in een staartje. Aan de imposante riem bengelt, in de bescherming van een schede, een fors dolkmes.

De bootsman, klein en gedrongen, werkt zelf hard met Dirk en zijn maats mee, hoewel hij 'zwaar rugpatiënt' is. Hij heeft zijn röntgenfoto's altijd bij zich, voor het geval de rug het helemáál zou begeven. Dan weet een dokter in een vreemde haven meteen waar hij aan toe is.

Op een avond komt hij bij mij langs om de foto's te laten zien. Mijn weelderig ingerichte hut bestaat uit een slaapkamer, een badkamer met ligbad en een salon met bankstel en ijskast. Ik bied mijn bezoeker in zijn vlekkeloze pastelkleurige broek met haarscherpe vouw iets te drinken aan. Matroos Jan, die zich nog steeds om mij bekommert, loopt voorbij mijn hut en een tel later weer terug. Hij blijft nu aarzelend in de deuropening staan. 'Zoek je wat?' vraagt de bootsman. Jan grinnikt en schuifelt weg.

De bootsman opent een grote bruine envelop en haalt de inhoud te voorschijn. Op de stapel foto's ligt een brief in een

beschermend plastic mapje. 'Is dat de verwijsbrief van de neuroloog?' vraag ik. 'Nee, dit is een gedicht, gemaakt bij de dood van mijn jongen.' Of ik het misschien wil lezen.

Hij had één zoon. 'Er gaat geen dag voorbij of ik denk eraan.' Op volle zee kreeg hij het bericht dat zijn kind een ongeluk gekregen had en in coma lag. 'Daar zit je dan. Opgesloten als een rat in een val. Je kunt bellen, maar dat is dan ook alles.' Het duurde twee volle dagen voordat het schip een haven aandeed.

Terwijl ik lees, pakt hij een foto op, houdt hem tegen het licht dat door de patrijspoort naar binnen valt en bestudeert met een verwrongen gezicht het negatief van zijn gekwetste rug.

In de officiersmess liggen *Nieuwe Revu's*, *Elseviers*, *Panorama's*, stukgelezen *Story's* en iedere dag een telex met wereldnieuws uit Nederland. In de avonduren worden er videofilms gedraaid, de matrozen kunnen meekijken op de monitor die in hun kantine is aangebracht. Science fictionen Kung Fu-films genieten de voorkeur. Een matroos heeft videobanden van Veronica's *Pin-Up Club* bij zich. Als ik toevallig de kantine binnenkom vang ik een glimp op van plattelandsporno: een blonde deerne bloot te paard.

Een stagiair, bijgenaamd de Cowboy, zit er in zijn eentje naar te kijken. Hij heeft het uiterlijk van een Texaanse boer met toegevoegde versierselen: cowboylaarzen, een riem met gesp in de vorm van paardekoppen en een miniatuurpistooltje als oorhanger. Hij merkt mijn aanwezigheid en zet de film stop. 'Dat kijkt toch anders,' verontschuldigt hij zich.

'Apart type, de Cowboy,' roddelt Jan later. 'De eerste dag al zeeziek. Bij windkracht drie.'

Als buitenstaander ben ik aan boord een voor de hand liggende bondgenoot. Ik raak op de hoogte van roddel en rivaliteit. De derde stuurman 'lust hem wel, maar kan er niet tegen'. En matroos Jan 'heeft hoogtevrees; die schijt bagger in het kraaienest'.

Mijn hut grenst aan het achterdek, waarin een klein zwembad is uitgespaard. 's Ochtends om zes uur sta ik op om vanaf het verlaten dek naar de zonsopgang te kijken. De eerste dagen blijf ik maar even - zoveel zeeruimte, dat water in al die verschillende tinten grijs, het beklemmt me. Voorbij de Azoren gaan we terug in de tijd, de klokken worden in het holst van de nacht bijgesteld, iedere dag een uur. De kleur van het water is van grijs overgevloeid in groen en blauw.

We varen op de Sargasso Zee ter hoogte van wat 'de Paardenbreedte' heet. Ooit bemoeilijkten windstilte en dikke lagen zeewier de doorvaart van zeilschepen in dit deel van de Atlantische Oceaan. De zeelui zagen zich gedwongen de minst waardevolle vracht, de meegebrachte paarden, in zee te dumpen.

Het is nacht. Ook nu waait er geen zuchtje wind en is het bijna doodstil. Alleen de motor stamp, als een hart in een gezond lichaam, onopgemerkt. Ik zit op mijn bankje in een reusachtige stolp van sterren en een heldere maan. Het blauwe water van overdag is nu indigo, zwart zelfs. De zee is rimpelloos.

Iedere ochtend tegen achten ontbijt ik samen met de kapitein en de eerste stuurman, die uit de wacht komt. De andere officieren draaien hun diensten of halen hun slaap in. We worden van vers gebakken brood en eieren met spek voorzien door Roberto, de Kaapverdische steward, wiens afwachtende gelaatsuitdrukking en bedeesde stem een en al dienstbaarheid uitstralen. (Zijn onderhorige gedrag is slechts spel. 's Avonds, tijdens een partijtje tafeltennis, toont hij staaltjes van zijn acteertalent. Feilloos imiteert hij de machinist, de kok, de Cowboy en anderen.)

De officieren spreken elkaar aan bij de rang.

'Zeg stuurman...'

'Ja, kapitein.'

Aan onze tafel gaat het dagelijks over de koopvaardij en

over de landspolitiek, die onverwacht dichtbij blijft. Het praten over politiek beperkt zich tot monologen, soms met de energieke woede die typerend is voor mensen die hun meningen verkondigen. De politiek kan de kapitein gestolen worden. Hij rispt een golf van ressentiment op: ‘Maij-Weggen zou eens een vaart moeten meemaken. Wat weet zo'n wijffie nou van zeevaart. Nolie Smit-Kroes, ook zo'n nummer. Ze wilde de kok wegbezuinigen in ruil voor Iglo-maaltijden.’

In vrije uren schaak ik met de derde machinist, die op het land een verwoed padvinder is en er ook aan boord in zijn kaki-uniform met korte broek bij loopt als een hopman. Hij verheugt zich op Valparaiso. Op de vorige reis heeft hij daar kennis gekregen aan een meisje, Elliot. Ze had hem nog een cadeau gegeven, een conversatiegids Engels-Spaans.

‘Ze is een naaimeisje.’ Hij lacht schuchter. ‘Een heel net meisje, vroeger was ze onderwijzeres. Ik hoop dat we een paar dagen in Valparaiso blijven. Dan kan ik met haar mijn Spaans een beetje ophalen.’

Aan de wand van zijn hut hangt een foto van een jonge vrouw. Hij heeft haar ontmoet op de laatste dag van een trektocht door de bergen, ergens in Oostenrijk. Die foto had ze hem gegeven. Hij heeft haar niet meer teruggezien, nog niet. Hij zou graag verkering willen.

Soms drink ik wat met matroos Jan en zijn maats benedendeks. Daar wordt verstrooiing gezocht in liters pils en eindeloze verhalen. Op de achtergrond klinkt verouderde muziek uit vroegere hitparades. Op deze reis staan Madonna en de lambada nog hoog genoteerd. De Kaapverdianen zijn hier niet van de partij. ‘Die blijven onder mekaar klitten. Alleen wanneer er een verjaardag gevierd wordt of bij een barbecue komen ze,’ zegt matroos Willem.

Jan is gaan varen om iets van de wereld te zien. ‘Nou, ik heb water zat gezien.’ Iedereen lacht. ‘Van vreemde landen

zie je alleen de kades en als de tijd wat meezit met laden en lossen kom je in een disco of een bar. Meer niet.'

Willem valt hem bij: 'Dat komt door die pestcontainers. Je komt een haven in en je bent er zo weer uit. Neem nou Puerto Moin. Hoe lang hebben we daar laatst gelegen? Niet eens een dag. Dan heb je toch geen enkele uitlaat? Je kunt niet eens je haar fatsoenlijk laten knippen.'

De matrozen willen weten of ik niet veel liever gezellig bij hen wil zijn, in plaats van te schaken, te scrabbelen of te trivianten met 'die droogkloten boven'.

Jan neemt weer het woord. Hij heeft 'echt niets tegen buitenlanders'. Integendeel. De vrouwen vindt hij soms bloedmooi. 'Als die rot-Filippijnen onze plaatsen maar niet inpikken. Straks liggen we er allemaal uit, worden we te duur. Die lui werken onder de prijs.'

'Ho, wacht even,' zegt Willem. 'Aan het eind van de rit houden ze toch meer over dan wij. Zij mogen onbeperkt overuren maken. Wij zitten met vaste overwerktijd. Voor hen is er geen inspectie.'

De matrozen weten niet dat aan tafel bij de officieren dezelfde onderwerpen worden besproken. 'Stel,' had de kapitein bij het middagmaal gezegd, 'dat de reders er inderdaad de voorkeur aan geven om met Filippijnen te varen en, ik noem maar wat, er komt oorlog. Wat dan? Ze denken toch niet dat die lui inzetbaar zijn? De geallieerden hebben in de oorlog veel te danken gehad aan de koopvaardij, maar daar hoeven ze dan niet meer op te rekenen. Waar of niet?'

De eerste machinist, die een flinke lepel jus over zijn aardappelen giet en ondertussen speurt naar de stukjes gebakken knoflook die de kok speciaal voor hem erbij frituurt vanwege de heilzame werking op hart- en bloedvaten, antwoordt: 'Wie dan leeft die dan zorgt.' De eerste machinist is de hoogste baas van de machinekamer. Daar, onder in de enorme scheepsromp, is hij heer en meester. Aan tafel doet hij zijn uiterste best om niet tegen de kapitein op te kijken.

Vlak voordat we Puerto Moin binnenvaren ontstaat er deining aan boord. De maatschappij overweegt de marconist over te plaatsen naar een ander schip, dat nog niet uitgerust is met GMDSS, het Global Maritime Distress and Safety System. Dit systeem, steunend op satellietcommunicatie, zal de taak van de radio-officier vanaf 1992 geleidelijk aan overnemen.

De radio-officier klinkt verbitterd. ‘Eens waren wij marconisten de mond en oren van het schip. Maar met de komst van de computer is het echte vakmanschap zinloos geworden. De reder is oppermachtig en doet ons van de hand. Zo wordt een uniek vak ten grave gedragen. Maar, c'est la vie. In de scheepvaart zijn dingen mogelijk die aan de wal ondenkbaar zijn. Ik heb geen zin om tot de oprotdatum in '92 te wachten.’ Hij geeft een klap tegen de computer en vertelt dat hij al met omscholing is begonnen. Hij wordt rij-instructeur.

Met de seinsleutel begint hij Radio Scheveningen op te roepen. Zijn vingers bewegen zich razendsnel. ‘Iedereen kan een bericht in de computer stoppen en het via de satelliet naar een grondstation versturen. Maar ik ken morse, een exclusieve taal.’ Hij spreekt wijdlopig maar nauwkeurig. ‘Het gaat de kant op dat een gezagvoerder op de brug van een modern containerschip in tegenstelling tot zijn collega van vroeger, die voor het bepalen van positie en koers afhankelijk was van hemellichamen, zich in toenemende mate verlaat op de signalen van kunstmanen, opgevangen door de geavanceerde elektronische navigatie- en communicatieapparatuur waarmee zijn schip is volgestouwd.’

In Puerto Moin ga ik even aan wal. Na twaalf dagen op zee ben ik op vaste grond een beetje uit mijn evenwicht. Het is elf uur. De meeste bemanningsleden zijn druk bezig met lossen en laden. De havenkroeg is verlaten. Ik heb maar twee uur. Ik vind een markt vol met onweerstaanbaar tropisch fruit: pommeraks, papaya's, awara's, mariepa's, mo-

pés, vruchten van mijn kinderjaren. In een roes van verlangen prop ik de plastic tassen zo vol dat de hengsels breken. Ik kom aan boord met een gekneusde oogst.

De radiotelegrafist hoeft niet naar een ander schip. Hij heeft de boodschap zelf opgevangen. De rust aan boord keert weer.

We naderen de evenaar en ik moet worden ingewijd. Er wordt gefluisterd dat Zijne Majesteit Neptunus zelf aan boord zal komen. Ik ben al de hele morgen van slag. Wat moet ik met die opgelegde feestelijkheden? Maar oude tradities moeten in stand worden gehouden.

In Neptunus herken ik de tweede stuurman. De derde stuurman is Neptunus' vrouw. Haar veelbeknepen borsten zijn opgeblazen ballonnen. Ik word geblinddoekt aan een schandpaal gezet en met glibberigheid ingesmeerd om ritueel gedoopt te worden. Mijn naam is Waterjuffer, vanwege mijn waterangst. In zo'n kleine gemeenschap blijft niets geheim. 's Avonds is er feest op het achterdek, de lambada galmt over de Grote Oceaan. In de verte is de verlichte Peruaanse kust te zien.

Het schip vaart de haven van Valparaiso binnen. Tientallen vrachtwagens staan in het gelid, geladen met dozen en kratten. De havenautoriteiten in uniform rukken op met in hun kielzog de scheepsagent en de cargadoor. Sjouwers staan gereed om de ruimen van de fruitjager vol te stouwen met Granny Smith-appels, kiwi's en ander subtropisch fruit, zorgvuldig verpakt in dozen en gestapeld in grote koelcontainers. Toen Nederland nog officieel de handel met Chili boycotte, werd het fruit evengoed hier opgehaald, net als in Zuid-Afrika, en onder een van de grote wereldmerken in Nederland verkocht. 'Wat dacht je dan? Het fruit moet toch ergens vandaan komen,' hoont de kapitein. Tussen al het manvolk op de kade ontwaar ik drie vrouwen, ieder met een flinke boodschappentas. 'Elliet,' zegt de derde machinist vertederd en zwaait. De vrouwen zwaaien terug.

Lang voordat we in Chili aankwamen hadden de bemanningsleden het al over de naaimeisjes als over oude kennissen, die men na lange tijd zou weerzien.

Moralis, Elliet en Maria veranderen de officiersmess, zodra ze aan boord zijn, in een klein naaiatelier. Uit hun tassen halen ze klosjes garen, lapjes stof, naalden en vingerhoedjes. De zeelui lopen in en uit met verstelgoed, kapot gewaaide vlaggen, een onderbroek met slap elastiek en theedoeken zonder lus. Ze gaan even zitten bij de naaimeisjes, die liefdevol en toegewijd hun knoopjes aanzetten, een kniestuk innaaien, een zoompje aanbrengen en een seinvlag fatsoeneren. ‘Geef maar wat je denkt dat het je waard is,’ zegt Elliet als een matroos een herstelde winkelhaak aan z'n overall met haar wil afrekenen.

Elliet vertelt van een vriendin, ook een naaimeisje, die met een Hollandse matroos trouwde. Ze zijn blijven schrijven. Die woont in een flat in Schiedam, zeshoog! Van haar man mag ze niet eens werken, de geluksvogel.

Ik ga de kade op en kom terecht in de cultuur van het vreemdelingenverkeer. Chauffeurs bieden hun diensten aan, geldwisselaars dringen zich op, schoenpoetsertjes, één turf hoog, staan met hun borstels in de aanslag.

De winkeltjes en kraampjes op de kade etaleren ansichtkaarten en lelijke dingetjes, als de troostprijzen die je op de kermis krijgt wanneer je net verkeerd gegokt hebt.

We blijven maar kort in Valparaiso. Een schip aan de kade kost alleen maar. Zo gauw het kan vaart de fruitjager de haven weer uit, als altijd met de steven naar de koers van de termijnmarkt.